

1980 SONRASI İÇ BORÇLANMANIN TÜRKİYE
EKONOMİSİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖKHAN SÜMER

ESKİŞEHİR, 2002

1980 SONRASI İÇ BORÇLANMANIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Gökhan SÜMER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Rana EŞKİNAT

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2002

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ
1980 SONRASI İÇ BORÇLANMANIN TÜRKİYE
EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Gökhan SÜMER

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2002

Danışman: Doç.Dr. Rana EŞKİNAT

Toplum ihtiyaçları her geçen gün daha da artmaktadır. Bu da devlet harcamalarını artmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında, harcamaların finansmanında ise güçlükler doğmaktadır. Devlet harcamalarının temel finans kaynağını vergiler oluşturmaktadır, fakat devlet harcamalarını karşılamakta vergi gelirleri yetersiz kalmaktadır ve bütçe açığı meydana gelmektedir. Bu problemi çözmek için devlet birçok çıkış yolu aramaktadır. Bu çözüm yollarından birisi de iç borçlanmadır. Günümüzde iç borçlanma birçok devlet tarafından sıkça kullanılmaktadır.

Türkiye’ de bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanma yoluna 1980 sonrasında sıkça başvurulmuştur. Türkiye’ de iç borçların yapısının kısa vadeli ve yüksek faiz oranlı olduğu görülmektedir. Bu kompozisyonun sonucu olarak iç borçlanmanın ekonomik ve sosyal olarak zararlı sonuçları görülmektedir. Özellikle iç borçlanmanın, üretim, tüketim, enflasyon oranı, faiz oranı ve gelir dağılımı üzerine yıkıcı etkileri oluşmuştur.

Bu çalışmada iç borçların etkilerini ve Türkiye’ deki iç borçların yapısını incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’ nin ve diğer ülkelerin iç borçlarının karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. 1980 sonrası Türkiye’ nin iç borçlarının ekonomik ve sosyal etkileri analiz edilmiştir.

ABSTRACT
ECONOMIC EFFECTS OF DOMESTIC BORROWINGS
AFTER 1980 IN TURKEY

Gökhan SÜMER

Department of Economics
Anatolia University, Institute of Social Sciences, September 2002

Consultant: Doç.Dr. Rana EŞKİNAT

Public needs is increasing rapidly day by day. This causes increase in government expenditure. Beside this financing the expenditures has difficulties. The main finance source of government expenditures is taxes. Tax incomes can't cover government expenditures so that budget deficit is seen. In order to solve this problem government looks for lots of existing ways. One of the solution way is domestic borrowings. Now a days domestic borrowing is often used by many government.

After 1980 domestic borrowing has essentially been used to finance budget deficit in Turkey. Domestic borrowing has essentially been used to finance the budget deficit. In Turkey high interest rates and short term domestic borrowing is seen. As a result of this composition domestic borrowing has many economical and social harmful effects. Domestic borrowing has damages especially on production, consuming, inflation rate, interest rate and distribution of national income.

In this study we examined the effects of domestic borrowing and we analyzed structure of domestic borrowing in Turkey. Also we compared domestic borrowing in Turkey with other countries. We analyzed the social and economical effects of domestic borrowing in Turkey after 1980.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Gökhan SÜMER'in "1980 Sonrası İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri" başlıklı tezi **8 Kasım 2002** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **İktisat (İktisat Politikası)** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Rana EŞKİNAT
Üye : Yrd.Doç.Dr.Kemal BİÇERLİ
Üye : Yrd.Doç.Dr.Hasan İSLATİNCE

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JURİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM DEVLET BORÇLANMASI

1. DEVLET BORCU KAVRAMI	3
2. DEVLET BORCU, ÖZEL BORÇ AYRIMI	4
3. DEVLET BORÇLANMASI ve VERGİ GELİRİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	5
4. ÜLKELERİN BORÇLANMA NEDENLERİ.....	6
5. BORÇLANMA SINIRI ve KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ (KKBG).....	7
6. DEVLET BORÇLANMASINA İLİŞKİN TEORİK GÖRÜŞLER	9
6.1. Klasikler	9
6.2. Keynes	10
6.3. James M. Buchanan	11
7. DEVLET BORÇLANMA ÇEŞİTLERİ	11
7.1. Vadeleri Bakımından Borçlar.....	12
7.1.1. Dolaylı Borçlar (Kısa Vadeli)	12
7.1.2.Konsolide Borçlar (Uzun Vadeli)	14
7.2. Kaynağına Göre Borçlar.....	14
7.2.1. İç Borçlar	14
7.2.2. Dış Borçlar	15
7.3. Gönüllü Olup Olmadıklarına Göre Borçlar.....	16

8. İÇ BORÇLANMA KAYNAKLARI ve EKONOMİK ETKİLERİ	17
8.1. Bireyler ve Özel Kuruluşlardan Borçlanmanın Ekonomik Etkileri.....	17
8.2. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarından ve Ekonomik Kuruluşlardan Borçlanmanın Ekonomik Etkileri	19
8.3. Ticaret Bankalarından Borçlanmanın Ekonomik Etkileri.....	19
8.4. Merkez Bankasından Borçlanmanın Ekonomik Etkileri.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER ve İÇ BORÇLARIN SEYRİ

1. TÜRKİYEDE İÇ BORÇLANMA NEDENLERİ	25
1.1. Borç Kısır Döngüsü	25
1.2. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Görev Zararları	26
1.3. Sosyal Güvenlik Kurumları	27
1.4. Yerel Yönetimler	27
1.5. Bütçe Dışı Fonlar	28
1.6. Diğer Harcamalar	28
1.7. Siyasal İstikrarsızlık ve Seçim Ekonomisi	29
2. TÜRKİYE' DE İÇ DEVLET BORÇLARININ ARAÇLARI	29
2.1. Hazine Bonoları (Plasman)	30
2.2. Gelir Ortaklığı Senetleri	30
2.3. Kısa Vadeli Avans	31
2.4. Emanet Paralar	32
2.5. Hazine Kefaletine Haiz Bonolar	32
2.6. Müteahhit Bonoları	32
2.7. Devlet Tahvilleri	33
3. 1980 SONRASI TÜRKİYE' DE BÜTÇE, İÇ BORÇLARIN YAPISI ve SEÇİLMİŞ ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI	33
3.1. Konsolide Bütçe ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)...	33
3.2. İç Borç Stoğu ve Yapısı	45

3.3. Türkiye İle Seçilmiş Ülkelerin Karşılaştırılması.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE İÇ DEVLET BORÇLARININ EKONOMİK ve SOSYAL ETKİLERİ

1. İÇ BORÇLANMANIN FİYATLAR GENEL DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	64
1.1. Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkileri	65
1.1.1. Bütçe Açıklarının Parasal Finansmanının Enflasyon Üzerine Etkileri	66
1.1.2. Bütçe Açıklarının İç Borçlanma İle Finansmanının Enflasyon Üzerine Etkileri	67
1.2. Enflasyonun Bütçe Açıkları Üzerine Etkileri	69
1.3. Kamu Açıklarının Finansman Sorunu ve 1994-2000 Ekonomik Krizleri	70
1.4. Antienflasyonist Borçlanma Politikası	71
2. İÇ BORÇLANMANIN MİLLİ GELİR VE EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ	72
2.1. İç Borçlanmanın Tasarrufların Gelişimi Üzerine Etkileri	73
2.2. İç Borçlanmanın Yatırımlar Üzerine Etkileri	74
2.2.1. İç Borçlanmanın Özel Kesim Kredileri Üzerinde Dışlama Etkisi	78
2.2.2. İç Borçlanmanın Özel Kesim Yatırımları Üzerinde Dışlama Etkisi.....	79
2.2.3. Toplam Kamu Yatırımlarının Gelişimi	80
2.2.4. Özel Kesim Yatırımlarının Gelişimi	80
2.2.5. Toplam Yatırımların Sektörel Dağılımı.....	81
2.2.5.1. Kamu Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	82
2.2.5.2. Özel Kesim Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	83

3. İÇ BORÇLANMANIN PARA ARZI ÜZERİNE ETKİLERİ	84
4. İÇ BORÇLANMANIN TOPLAM TALEP ÜZERİNE ETKİLERİ	87
5. İÇ BORÇLANMANIN DÖVİZ KURLARI ÜZERİNE ETKİLERİ	89
5.1. Sermaye Akımları ve Döviz Kurları	89
5.2. İç Borçlanma ile Ulusal Paranın Değeri Arasındaki İlişki	90
6. İÇ BORÇLANMANIN SOSYAL ETKİLERİ	93
6.1. İç Borçlanmanın Enflasyonist Etkisinin Oluşturduğu Sosyal Etkiler ve Sonuçları	96
6.2. İç Borçlanmanın Tüketim ve Yatırım Harcamalarını Azaltmasının Etkisinin Oluşturduğu Sosyal Etkiler ve Sonuçları	100
6.3. İç Borçlanmanın Kaynakları Bakımından Oluşturduğu Sosyal Etkiler ve Sonuçları	100
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	109

TABLOLAR LİSTESİ

1. Tablo 1.Ekonominin Genel Dengesi	37
2. Tablo 2.Konsolide Bütçe Dengesi Yüzde Değişim	38
3. Tablo 3.Konsolide Bütçe Dengesi(Kümülatif)	40
4. Tablo 4.a.Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	41
5. Tablo 4.b.Yıllara Göre KKBG	42
6. Tablo 5.Para Arzı	43
7. Tablo 6.Yıllar İtibariyle İç Borçlanma Durumu	48
8. Tablo 7.Yıllar İtibariyle İç Borç Stoğu	51
9. Tablo 8.İç Borç Servis Ödemeleri	53
10. Tablo 9.İç Borçlanmanın Vade Yapısı	54
11. Tablo 10.İç Borçlanmanın Alıcılara Göre Dağılımı	56
12. Tablo 11.Seçilmiş Ülkelerde Uzun Dönem Faiz Oranları	59
13. Tablo 12.Seçilmiş Ülkelerin Para Birimleri ABD \$ Kurlarının Seyri.....	60
14. Tablo 13.Seçilmiş Ülkeler Faiz Ödemelerinin GSMH' ya Oranı	61
15. Tablo 14.Temel Ekonomik Büyüklükler	62
16. Tablo 15.Mevduat Faizleri ve Enflasyon Oranları	62
17. Tablo 16.Kredi/Mevduat Oranları	63

GİRİŞ

Devlet harcamaları günümüzde sosyo-ekonomik gelişmeyle beraber günden güne artmaktadır. Artan harcamalar beraberinde kamu finansmanı sorununu da beraberinde getirmektedir. Kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılamada yetersiz olması neticesinde devlet bütçesi açık vermektedir. Bütçenin açık vermesi devleti yeni finansman yolları bulmaya yöneltmiştir. Bu arayış neticesinde devlet, ya borçlanma ya da monetizasyon yoluna gitmiştir.

80' li yıllardan itibaren Türkiye' de her iki yöntem de uygulanmış ancak özellikle 80' li yılların ikinci yarısından itibaren borçlanma politikası benimsenmiştir. İç ve dış borç kaynaklarına sık sık başvurulmuş ancak bütçe açığının giderilmesi yönünde bir adım atılmamıştır.

Devlet borçlarının büyüklüğü ve yüksek reel faizler nedeniyle faiz ödemeleri borç stoğunun artışıdaki en önemli neden olmuştur. Kamu açıklarının diğer nedenleri ise; sosyal güvenlik kurumlarının açıkları, kamu iktisadi teşebbüslerinin açıkları, personel harcamaları, yatırım harcamaları, askeri harcamalar ve fonlardır.

Türkiye' de kamu kesiminin açıkları sürekli artmış ve finansmanı için tekrar borçlanma yolunun tercihi nedeniyle döngüsel hal almıştır. Kendini sürekli besleyen bu döngünün kırılmaması neticesinde borç yükü kaldırılamayacak boyutlara ulaşmıştır. Artık devlet almış olduğu borcu ödemek bir yana, sürekli olarak borç stoğuna ilave yapmaktadır.

Türkiye' de mali piyasalarda derinliğin olmaması ve devletin süreklilik arz eden borçlanma ihtiyacı nedeniyle mali piyasalarda faiz baskısı oluşmuştur. Ayrıca ülkede sık sık görülen ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar hem faiz oranlarının artmasına hem de vadenin kısılmasına neden olmuştur. Bu durum

neticesinde iç borç stoğu yüksek faizler nedeniyle daha da artmıştır. Devletin piyasalardaki fonları çekmesi nedeniyle özel kesim üzerinde dışlama etkisi oluşmuş, özel kesim yatırımları artmamıştır. Sonuçta ulusal gelir olumsuz etkilenmiştir. İç borçlar aynı zamanda ülkedeki gelir dağılımı üzerine de olumsuz etkide bulunmuş, gelir dağılımındaki adaletsiz paylaşım artmıştır. Ülkede faiz gelirinden geçinen rantıye sınıfı doğmuş, gerek mali gerekse reel sektörde firmalar asıl faaliyet konularını unutarak devlet iç borçlanma senetlerinin getirileriyle işletme faaliyetlerine yön vermiştir.

Artan iç borç stoğu ve olumsuz yapısı artık önüne geçilmemesi halinde yıkıcı etkiler yaratacak boyutlara gelmiştir. Çalışmamızda Türkiye' nin içinde bulunduğu iç borç sorunu incelenerek, bu sorunun çözümlenmesi yolunda yapılması gerekenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde devlet borçlanması, borçlanma çeşitleri ve bu borçlanma kaynaklarının ekonomik etkileri teorik olarak incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde Türkiye' nin iç borç kaynaklarına ve Türkiye' nin içinde bulunduğu iç borç sorununa yer verilmiştir. Burada iç borç stoğu ve yapısı seçilmiş ülkeler ile karşılaştırılarak istatistiki bilgilerle desteklenmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türkiye'nin içinde bulunduğu iç borç sorunun ekonomik ve sosyal etkileri incelenmiş, sonuç kısmında çözümlenme ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET BORÇLANMASI

1. DEVLET BORCU KAVRAMI

Esas olarak borçlanma kavramı, kaynağını borç kelimesinden almaktadır. Kelime anlamı ile borç, ödünç alınmış herhangi bir şey karşılığında yerine getirilmesi gereken yükümlülüktür. Borçlanma ise, belirli bir süre sonunda geri ödenmek üzere para veya benzeri değerli şeylerin ödünç alınmasıdır.

Literatürde Kamu Kredisi, Kamusal Kredi, Devlet Borcu, Kamu Borcu ve Kamusal Borç gibi deyimler tamamen birbiriyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Genel olarak kredi, daha önce biriktirilen bir ekonomik değer, iade edilmek üzere ihtiyacı olan kimselere belirli bir zaman için ve iki tarafın iradesi ile saptanan bir çıkar (faiz) karşılığında tahsis edilmesi işlemidir. Buna borç adı verilir. Kredi veya borç yabancı bir kaynaktır ve ihtiyacı olan kimsenin öngörülen süre için belirli bir karşılık ödemesini ve sürenin sonunda alınan kaynağın aynen iadesini ifade eder. Devlet Borcu ise devlet veya benzeri kamu tüzel kişileri tarafından alınan borçtur. Diğer bir deyişle borçlusu devlet veya kamu tüzel kişileri olan borçlardır.¹

Modern devlet anlayışında toplum ihtiyaçları günden güne artmaktadır. Devlet çağın gereklerine uygun olarak toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan mali kaynağı bulmaya çalışmakta ve gerektiğinde borçlanma yoluna başvurmaktadır. Bu başvuru bazen bir takım olağanüstü durumlardan kaynaklanmakta, bazen de uygulanan ekonomi politikasının sonucu olarak kendini göstermektedir.

¹ Metin Erdem, *Devlet Borçları* (Bursa: Ekin Kitapevi, 1996), s.7.

Devletin gittikçe artan olağan giderlerinin dışında, bazen ya beklenmedik bir biçimde yada çok büyük miktarda giderler yapması gerekir. Özellikle büyük yatırımlar, yada savaşlar olağan kamu gelirleriyle karşılanamaz. Bunlar için devlet ihtiyaç duyduğu parayı borçlanma yoluyla (istikraza başvurmak) sağlar. Ancak devletin büyük yatırımlar ve savaş dışında yıllık bütçe açıklarını kapatmak içinde borçlanmaya başvurduğu çok görülmektedir. Geçmişte devlet borcu sadece öngörülemeyen durumlarda kullanılmaktayken günümüzde izlenen ekonomik politikaların bir aracı olarak kullanılmaktadır.²

2. DEVLET BORCU, ÖZEL BORÇ AYRIMI

Şüphesiz, ödünç alma veya borç alma bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Giderilmesi gereken bir ihtiyaç vardır. Fakat mevcut kaynaklar bu ihtiyacın giderilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda konuya yaklaşıldığında devlet borcu ile özel borcun ortak bir yönü ortaya çıkmaktadır. Kısaca bu ortak yön "ihtiyaçların giderilmesi" dir. Diğer taraftan, gerek devletin borçlanmasında, gerekse özel borçlanmalarda borç olarak alınan değerlerin belirli bir zaman sonunda geri ödenmesi, borç alan ve borç veren taraflarca kararlaştırılır. Bunların yanı sıra borç verenin garanti, faiz istemesi de ortak noktalardır.

Devlet borçlarının özel borçlanmalardan başlıca ayrıldığı noktalar sıralanmak istenirse;

-Devlet borçlanmaları büyük miktarda olur, özel borçlanmaların miktarı ise sınırlıdır.

-Devlet borçlarının vadesi çok uzun hatta süresiz olabilirken, özel borçların vade imkanı sınırlıdır.

-Devlet borçlanmalarında amaç kamusal hizmettir. Özel borçlanmalarda kar amacı ön plandadır.

² Macit İnce, *Devlet Borçları ve Türkiye* (Ankara: Gazi Kitapevi, 2001), s.1.

-Devlet borçlanmalarında yurt dışı piyasalardan yararlanma olanağı özel borçlanmalara nazaran daha fazladır.

-Devlet borçlanmaları kimi zaman zorunlu yada yarı zorunlu olabilirken özel borçlanmalarda sadece keyfiyet geçerlidir.

-Devlet borçlanmalarında devletin hiç ödememe, vade uzatımı, faiz indirimi uygulama gibi etkisinin olmasına rağmen özel borçlanmaların böyle bir şansı yoktur.

-Devlet borçlanmalarına karşılık çeşitli promosyonlar (vergi indirimi istisnası, prim) uygulayabilme şansına sahipken özel borçlanmaların böyle şansları yoktur.

-Devlet borçlanmalarında faiz oranları özel borçlanmalara göre daha düşüktür.

-Devlet borçlanmalarına karşı duyulan güven özel borçlanmalardan fazladır.

3. DEVLET BORÇLANMASI ve VERGİ GELİRİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Özünde vergi toplanması ile devletin borçlanmasının amacı aynıdır. Her ikisinde de kamu ihtiyaçlarının karşılanması ön plandadır. Devlet borçlanma yada vergi yoluyla vatandaşına başvurarak finansman ihtiyacını giderir. Yani vergi ve borçlanma birbirinin alternatifidir. Ancak borçlanma ile vergi arasında bazı farklılıklar mevcuttur: Öncelikle borçlanma geçici süreli bir kaynakken vergiler sürekli ve sürekli. Borçlanmada devlet aldığı faizi ile ödeme yükümlülüğünü taşıırken vergide karşılık söz konusu değildir. Üstelik devletin, ileride borçlarını geri verirken, bunu halktan toplayacağı vergilerle karşılaması gerekir. Başka bir deyişle borçlanma, gelecekteki vergi gelirlerinin bir anlamda önceden kullanılmasından başka bir şey değildir.³

Bazı istisnaları olmakla birlikte tüm kamu gelirlerinde bir zorlama unsuru söz konusudur. Doğal olarak bu zorlama hukuki bir zorlamadır. Çünkü gerek vergiler

³ İnce, a.g.e., s.6.

gerekse diğerk kamu gelirleri her biri ayrı kanunlara dayanılarak tahsil edilirler. Kanunlara aykırı bir biçimde hareket ederek bunları ödemek istemeyen bir kimse, yine kanunda yazılı olan cezalara muhatap olur.⁴ Borçlanmada ise verginin aksine isteğe bağıllık söz konusudur. Ödünç verenler ellerindeki fonu alternatiflerini ve getirilerini değerlendirerek tercihte bulunurlar. Vergi kişinin gelir, servet ve harcamalarından oluşan ödeme gücüne göre alınırken borçlanmada dayanak tasarruftur.

Devlet borçlanmaya gittiğinde buradan elde edeceği kaynağı hangi alanda kullanacağını belirtirken vergiler sonucu elde edilen kaynaklar genel bütçeye aktarılır ve nerede harcanacağı belli olmaz. Devlet borçlanması gelir transferine ve kişilerin harcanabilir gelirlerinde artışa yol açmasına rağmen vergiler harcanabilir gelirleri düşürür. Devlet borçlanması genelde büyük yatırım ve savaşlar nedeniyle gereken fon ihtiyacını karşılamak için vergiler normal ve cari harcamalar için gelir sağlar. Ancak günümüz koşullarında vergilerin olağanüstü durumlarda gelir kaynağı olarak kullanıldığı, borçlanmanın cari harcamalar, bütçe dengesini sağlamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

4. ÜLKELERİN BORÇLANMA NEDENLERİ

Günümüz koşullarında ülkelerin borçlanma nedenleri farklılık arz etmektedir. Ancak genel olarak borçlanma nedenleri ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile ilişkili ve benzer nedenlere sahiptir. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin borçlanma nedenleri birbirleriyle iç içe olsa da ana hatlarıyla şöyle belirtebiliriz;

a) Az Gelişmiş Ülkelerin Borçlanma Nedenleri

- Yeterli sermaye birikiminin olmaması ve iç tasarrufların yetersiz olması.
- Kalkınmanın büyük finansman gerektirmesi.
- Süreklilik gösteren bütçe açıkları.

⁴ Erdem, a.g.e., s.3.

- Ödemeler dengesindeki yapısal bozukluklar ve döviz gelirlerinin yetersizliği.

- Finansal piyasaların gelişmemesi.

- Askeri harcamaların büyüklüğü.

b) Gelişmiş Ülkelerin Borçlanma Nedenleri

- Geçici bütçe açıkları.

- Bütçenin cari giderleri ve cari gelirleri arasındaki zaman farklılığı.

- Olağanüstü giderler.

- Büyük projelerin finansmanı.

- Gelişmiş finans piyasalarındaki düşük faiz oranlarından yararlanma isteği.

Gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerde devlet borçlanmasının asıl nedeni bütçe açıklarıdır. Devlet yeni vergiler zaman aldığı, politik kaygılara neden olduğu için borçlanmayı vergilere tercih eder. Borçlanmaya bir maliye politikası aracı olarak enflasyonist ve deflasyonist etkilerin azaltılması amacıyla da başvurur. Eğer vergi yükü ağır ise ve vergi toplamının maliyeti yüksekse devlet borçlanmayı tercih edebilir.

5. BORÇLANMA SINIRI ve KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ (KKBG)

Devlet borçlarının sınırı sürekli olarak artışının ortaya koyduğu bir sorundur. Gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş olsun tüm ülkelerde devletin bir borçlanma sınırı vardır. Ancak bu sınırın nereye kadar olduğu konusunda bir fikir birliği sağlanamamıştır. Borçlanma sınırı bazen kanunlarda belirtilebilir. Başta ABD olmak üzere bazı memleketlerde hükümetlerin borçlanma limitleri bir kanunla tespit edilmiştir. Bir kısım iktisatçı ise toplam borç tutarını GSMH' nin belirli bir yüzdesi ile sınırlandırmaya çalışmışlardır.⁵ Bazı iktisatçılar ise borç miktarı veya faiz ve

⁵ Burhan Ulutun, *Kamu Kredisi Ders Notları* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1997), s.53.

masraflarının artış oranını milli gelir artış oranı ile kıyaslamış, milli gelir artış oranına kadar değerlerle sınırlandırmaya çalışmıştır.

Devlet borçlanmasının miktarı ve milli gelire oranı arttıkça, söz konusu borçlar için ödenen faizler milli gelirin önemli bir kısmını yok edecektir. Anapara ve faiz ödemeleri dolayısıyla devlet borçlarındaki artış sonucu devlet bütçesi de ağır bir yük altına girecektir.⁶ Borcu ödenen faiz oranı ne kadar düşükse bütçeden ayrılan aynı miktardaki para ile daha fazla borç faizi ödenebilir. Bu yönüyle faiz oranı borçlanma sınırını belirleyen bir faktördür. Eski borçların faizlerini ödeyebilmek için yeniden borçlanmak veya sermaye birikimini yavaşlatmak gerekiyorsa, borç stoku kalkınma için zararlı bir seviyeye ulaşmış demektir.⁷

Borçlanma kavramından bahsedilirken tanımlamamız gereken bir diğer kavramda kamu kesimi borçlanma gereksinimi kavramıdır. KKBG devletin tüm gider ve gelirlerindeki farktır diyebiliriz. Zira devlet tüm gelir ve giderleri arasındaki farkı ancak borçlanarak veya ek vergi koyarak kapatabileceği için bu açığa kamu sektörünün borçlanma gereksinimi denir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olması devletin faiz yükünün artışını da beraberinde getirir.

KKBG' nin yüksek olmasının zararları şunlardır;

Yüksek faiz oranları ülkenin ihracat potansiyelini düşürür ve dış ticaret açığını yükseltir.

Faiz ile yaşayan rantiyeye kesimini güçlendirir, imalat sanayi ve hizmetler sektörü gözden düşer.

İç borç faiz ödemelerinin artması, bütçeden maaşlara ve kamu yatırımlarına daha az kaynak yatırılmasına neden olur.

⁶ Erdem, a.g.e., s.18.

⁷ Memduh Yaşa, **Devlet Borçları** (İstanbul: Sermet Yayınevi, 1971), s.239.

6. DEVLET BORÇLANMASINA İLİŞKİN TEORİK GÖRÜŞLER

6.1. Klasikler

Bu düşünceye göre devlet ekonomik yaşantıya karışmaktan kaçınmalıdır.⁸ Devlet borçlanmaya olağanüstü durumlarda başvurmalıdır. Ekonomiyi dengeye getirmek için müdahalelerden kaçınılmalıdır zira ekonomide dengeyi sağlayan görünmez el mevcuttur. Klasikler denk bütçeyi savunduklarından borçlanmaya hoş bakmazlar. Klasiklere göre; devlet herhangi bir sebepten borçlanmışsa bu borç süratle ve tamamen ödenmelidir. Devlet borçlanmaları tasarrufların bir kısmını yatırımlara gitmekten alıkoyar ve böylece azalan tasarrufların karşısında faiz haddi yükselir. Devlet borçları sermaye teşkilini azalttığından iktisadi gelişmeyi engeller.⁹ Klasik okulda exante tasarrufun exante yatırıma eşit olduğu görüşü hakim olmuştur.¹⁰ A.Smith, özel alacakların aksine kamu alacaklısının iyi bir iş yöneticisi olmadığını ve sermaye stokunun idaresi ile tam olarak ilgilenmeyeceğini iddia etmiştir. Say'a göre: Devlet borçlanması yalnız sermaye tüketimi ve kaybına yol açtığı için verimsiz olmakla kalmaz, bir de milletin sırtına yıllık faiz ödemeleri yükler. Devlet borçlarını "Bir milletin başını belaya sokmak için şimdiye kadar icat edilmiş en korkunç afetlerden biri" olarak tanımlayan ve devlet borçlarını, İngiltere'nin ağır borç yükünün etkisi ile tenkidini ele alan David Ricardo, yıllık faiz ödemelerinin etkilerinin, vergi ödeyicisi kamu alacaklısının arasında olduğunu ve aynı zamanda kamu alacaklısının bu geliri hangi harcamalarda kullanacağına bağlı bulunduğunu söylemiştir.¹¹ Ricardo ve Pigou, yük dağılımı teorisinde vergi ve kredi ile yapılan finansmanın tesirlerini aşağıdaki gibi izah etmektedirler. Vergi ile

⁸ Hasan İslatince, *Ekonomik Doktrinler ve Sistemler* (Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık, 2000), s.30.

⁹ Sait Açıba, *Devlet Borçlanması* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1995), s.185.

¹⁰ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1969) s.96.

¹¹ Açıba, a.g.e., s.185.

finansmanda birinci nesil ikinci nesile sadece ödenmiş vergi makbuzlarını bırakmaktadır. Kredi ile finansmanda birinci nesil ikinci nesile devlet borç senetlerini bırakmaktadır. İkinci nesil aynı zamanda birinci nesil zamanında gerçekleştirilmiş borcun bir kısım faiz ve itfa masrafları yükünü de yüklemektedir.¹²

Klasik doktrinin görüşlerini özetlersek; devlet borçlanma yoluyla özel teşebbüsün verimli sermaye fonlarını kendisine çeker. Devlet borçlanması, bütçe oranını yükseltir. Bu borçların faiz transferlerini finanse etmek için, vergileri artırır, bu da finansmanı ileride daha zor bir hale getirir. Devletin borçlanma yoluyla finansmanı pahalıdır çünkü karşılığında bir faiz bedeli ödenir, oysa vergi karşılıksızdır. Klasik doktrin ekonomiye müdahaleye sonuçta borçlanmaya karşıdır.

6.2. Keynes

Borçlanmanın kamu geliri olarak benimsenmesinde gelecek nesillere yük olmadığına inanılması etkili olmuştur. 1929 buhranı sosyal devlet anlayışına, devlet borçlanmasına açık bütçeye zemin hazırlamıştır. Deflasyonla mücadele edebilmek için talep sorununun çözümlenmesi gereklidir. Bu nedenle harcamalar teşvik edilmelidir. Özellikle devlet enflasyonist bir ekonomi politikası izlemeli, açık bütçe uygulamalı vergi yükünü hafifletmeli ve para arzını arttırıcı yönde klasik para politikası tedbirlerinden yararlanmalıdır.¹³ Keynesci görüşe göre halkın elinde tuttuğu devlet tahvillerinin enflasyoncu bir potansiyeli vardır. Bu da önleyici araçlarla telafi edilmedikçe istikrar bozucu tesir yapabilir. Borçlanma yoluyla finanse edilen devlet harcamaları elde edilen mevcutlar verimli olsun veya olmasın, milli geliri yükseltir. Keynesci görüşte, likidite tercihi faiz haddine bağlıdır. Faiz haddinin düşmesiyle, tahvil ve bono fiyatları yükselir. Tahvil ve bono sahipleri bu

¹² Abdulkaki Pirimoğlu, *Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahvil Denemesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 600, 1982), s.14.

¹³ Onur Kumbaracıbaşı, *Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi* (Ankara: Ankara İ.T.İ.A Yayınları No:102, 1976), s.114.

düşüşten bir gelir sağlayabilmek için satmayı tercih edebilirler. Faiz haddinin düşmesine paralel olarak spekülasyon nedeniyle tutulan para miktarı kabarmak ve likidite tercihi kuvvetlenecektir.¹⁴

6.3. James M. Buchanan

Buchanan'a göre kamu hizmetinin görüldüğü ve borçlanmanın ortaya çıktığı dönemde herhangi bir yük söz konusu değildir. Bugün bireyler likit fonlarını, ya tüketim ya da yatırım amacıyla harcayacakları yerde kendi istekleriyle tahvil almak şeklinde seçim yapmış olmakta, buna karşılık gelecekte bu borç geri ödenirken tahvil sahibi olmayan kimseler daha az harcanabilir gelir sahibi olacaklarından yükü de hissedeceklerdir. Çünkü bu kimseler ellerinde daha fazla harcanabilir gelir olacak yerde, ödedikleri fazla vergilerle borç ödemesini karşılamaktadır; vergi ise gerçek anlamda bir yükür. Buchanan, bireylerin devlet tahvillerini gönüllü olarak aldıkları ve elde edecekleri faiz gelirlerini düşündükleri için borç yükünü hissetmediklerini ileri sürer¹⁵ 1958 sonrası klasik görüşe dönüş olarak nitelenen Buchanan'ın tezine Bowen, Davis ve Kopt destekçi olarak katılmıştır. Borç yükü, ileride anapara ve faiz olarak aktarılmakta bu da gelecek nesillere ek vergi yükü getirmektedir.

7. DEVLET BORÇLANMA ÇEŞİTLERİ

Devlet borçları, vadelerine göre dalgalı, konsolide borçlar; sağlandıkları kaynaklarına göre iç, dış borçlar; gönüllü olup olmadıklarına göre gönüllü , zorunlu borçlar olmak üzere çeşitli ayrımlara tabi tutulmaktadır.

¹⁴ Açba, a.g.e., s.186.

¹⁵ İnce, a.g.e., s.304

7.1. Vadeleri Bakımından Borçlar

7.1.1. Dolaylı Borçlar (Kısa Vadeli)

Devlet borçlarında kısa vadeli borçların miktar olarak sürekli artış ve azalış göstermesi nedeniyle bu tür borçlara dalgalı borçlar da denilmektedir. Bir yıldan kısa vadeli borçlar, dalgalı borç olarak değerlendirilmektedir. Çoğu ülkelerde, özellikle az gelişmiş ülkelerde, toplam borç stoğu içerisindeki ağırlıklı pay kısa vadeli borçlara aittir.

Devlet kısa süreli finansman ihtiyacını para piyasalarından, uzun süreli finansman ihtiyacını ise sermaye piyasalarından sağlamaktadır. Dalgalı borçlar para piyasalarında; bankaların, emekli sandıklarının, sigorta kurumlarının, tasarruf sandıklarının, sigorta şirketlerinin ve büyük sanayi ticaret müesseselerinin ellerinde bulunan ve uzun süreli işlerde kullanmadıkları paralardan sağlanmaktadır. Ancak çoğu kez para piyasalarındaki bu kaynaklar, devletin kısa süre için çok büyük krediye ihtiyaç duyduğu dönemlerde yeterli olmamakta ve devlet diğer önemli bir kaynak olan Merkez Bankası Kredisine başvurmaktadır.

Para piyasalarında dalgalı borçlara kaynaklık eden söz konusu kuruluşlar, likiditelerini bozmadan faiz sağlamış olurlar. Bazen de devlet, özellikle bankaları, likiditelerini sağlamlaştırmak maksadı ile kaynakların bir kısmını dalgalı borçlara yatırmaya mecbur etmektedir. Dalgalı borçlar genelde iç kaynaklı olmalarına rağmen 2. Dünya savaşından bu yana dış dalgalı borçlarda önem kazanmıştır.¹⁶

Devletin dalgalı borca başvurma nedenleri kısaca şöyledir;

Genellikle bir yıl olan bütçe dönemi içinde eşit olması gereken gelirlerle harcamalar, dönemin her anında denk değildir. Eşitlik yada denklik, denk bütçe

¹⁶Açba, a.g.e., s.13.

amacı neticesinde bütçe dönemi sonuna göre denklik biçiminde hedeflenmektedir. Yıl içinde masraflar aylar itibari ile nispeten muntazam bir seyir takip ettikleri halde, gelirlerin aylara bölünüşü, bazı vergilerin sadece belirli aylarda tahsil edilmesi, bazılarının da mevsimlik büyük dalgalanmalar göstermesi yüzünden, tam bir eşitsizlik manzarası arz etmektedir. Bu ahenksizliğin, bütçenin uygulanmasını tehlikeye sokmasını önlemek için çare, gelirlerin az olduğu aylarda devletin borçlanması ve bu borcu, gelir akımının gider akımını aştığı zaman, ödemesidir.¹⁷

Dalgalı borçlar genellikle para piyasalarından kolayca sağlanabilirler ancak uzun vadeli borçlar ancak sermaye piyasalarından ve dalgalı borçlara göre çok daha güç koşullarda sağlanabilmektedir. Dalgalı borçların faiz oranlarının uzun vadeli borçlara göre düşük olması tercih nedeni olduğu gibi borcun tecditi yoluyla günümüzde bir çeşit konsolidasyon uygulamaları da görülmektedir. Zira bu yolla aynı zamanda uzun vadeli borç sağlama zorluklarından da kurtulunmuş olması devletçe günümüzde kullanılmaktadır.

Savaş gibi olağanüstü giderlerin karşılanmasında çoğu zaman uzun vadeli borçlanmaların yetersiz kalması da devletleri dalgalı borca itmektir. Kalkınma çabası içindeki ülkeler çoğu kez iç piyasanın uzun süreli borçlanmaya yeterli olmaması nedeniyle dalgalı borçlara sık sık başvurmaktadır. Ayrıca vergi gelirlerinin artırılmasının güç olduğu dönemlerde devlet dalgalı borçlara sık sık başvurmaktadır.¹⁸

¹⁷Yaşa, a.g.e., s.35.

¹⁸Açba, .a.g.e., s.15.

7.1.2. Konsolide Borçlar (Uzun Vadeli)

Bir yıldan uzun vadeli borçlar uzun vadeli borçlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak bazı sınıflandırmalarda 1 – 5 yılı orta vadeli 5 yıl üzeri uzun vadeli gibi ayrımlarla da karşılaşılmaktadır.

Uzun vadeli borçlar sermaye piyasalarından sağlanmaktadır. Ancak bazen para piyasalarından da borçlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Konsolide borçlar, vadesiz borçlar ve vadeli borçlar olmak üzere ikiye ayrılır. Vadesiz borçlarda ödünç veren ana parayı isteme hakkına sahip değildir sadece faiz isteme hakkına sahiptirler. Bu borçlanmada devlet borcu istediği zaman itfa edecek veya etmeyecektir. Sadece faiz gelirlerini transfer edecektir. Hatta uzun bir dönem içinde nüfus, milli gelir ve fiyatlardaki artış dolayısıyla faiz yükü de azalabilecektir.¹⁹ Konsolide borçların en yaygın olanı vadeli borçlardır. Bu çeşit borçlarda ödeme vadesi bellidir ve belli bir plan gereğince yapılır. Ödeme planında ya bir defada borcun tamamının itfa edileceği belirlenir yada kademeli itfa öngörülür. Bir defada ödeme yapmanın zorluğu nedeniyle genellikle kademeli ödemeye başvurulur. İtfa süresi ilerledikçe faizin taksit içindeki payı azalır ve anaparanın payı yükselir. Devlet konsolide borçlanmaya giderken uzun vadeli dengesini gözetir. Kısa zamanda aşılması zor finansman güçlüklerini uzun vadeye yayarak kendisini rahatlatır.

7. 2. Kaynağına Göre Borçlar

7.2.1. İç Borçlar

İç borçlar ülke içi kaynaklardan elde edilen borçlardır. İç borçlar hükümetin, ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanmasıdır. Bu

¹⁹ Açıba, a.g.e., s.17.

borçlanmanın iktisadi niteliği, satın alma gücünün özel ve kamusal kesimler arası el değiştirmesidir. İç borçlanmada ülkenin kullanabileceği kaynaklara bir ilave söz konusu değildir. Yalnızca bu kaynakların kullanımı borçlanma sonucu değiştirilebilir.²⁰

Bir borcun iç borç olup olmadığını belirleyen temel unsur borcun ihraç yeri ve borcun milli sermaye ile karşılanıp karşılanmadığıdır. Borç iç piyasalara ihraç edilip, milli sermaye ile karşılanıyorsa iç borçtur.

İç borçlar GSMH' nın bir bölümünden alındığında, GSMH' nın büyüklüğü, yapısı ve dağılımı ile son derece ilgili ve bağlantılıdır.²¹ Devletin iç piyasalardan borçlanması dış piyasalarda borçlanmasına göre daha kolaydır. İç borçlanmada temel hedef ekonominin makul bir hızla büyümesi için gerekli kamu gelirlerini belli bir süre para basmadan takviye etmeye çalışmak sonra kamu açıklarını daraltarak toplam iç borçların milli gelire oranını büyütmemeye itina etmek sonunda da bu oranı tedricen küçültmek için gayret sarf etmektir.²² Günümüzde devlet gelir dağılımı, faiz oranları gibi büyüklükler üzerine iç borçlanma yoluyla etki etmektedir.

7.2.2. Dış Borçlar

Dış borçlar kısaca ülke dışı kaynaklardan döviz olarak alınan borçlardır. Dış borçlar ülke dışı kaynaklardan alındıklarından ekonomide GSMH' ye katkıda bulunur. Ödenmesi sırasında ise GSMH' da bir azalmaya neden olur.²³

²⁰ Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No : 413, Ankara 1978), s.319.

²¹ Tülay Evgin, *90'lı yıllarda Bütçe Açığı ve Bütçe Açığının Finansmanı*, (Ekonomik Yaklaşım Cilt 5 Sayı 13, 1994).

²² Erdoğan Alkin, "Ne Kadar İç Borç", *Milliyet* (22 Mart 1988).

²³ Açıba, a.g.e., s.18.

Devletin dışarıdan borçlanmaya mecbur olması, başlıca iki sebepten doğmaktadır. Birincisi, kamu masraflarını karşılamak için içeriden vergi veya borç almak sureti ile miktar itibarı ile yeteri derecede gelir elde etmek mümkün olduğu halde, masrafın mal ithalatını gerektirmesi ve dış ödeme vasıtalarının bu ithalatı mümkün kılacak şekilde bulunmamasıdır. İkincisi, iç kaynakların kamu masraflarını karşılayacak seviyede olmaması, başka deyimle, devletin içeriden her şekilde gelir toplama imkanlarının sınıra gelmiş (tasarruf açığı) bulunmasına rağmen yinede lüzumlu bazı masrafların yapılmamasıdır.²⁴ Kısaca dış borç, olmayan bir kaynağın kullanılmasıdır. Dış borçlanma yolu ile ülkenin sermaye stokunun artışı söz konusu iken iç borçlanmada ise sadece kaynakların yer değiştirmesi söz konusudur.

7.3. Gönüllü Olup Olmadıklarına Göre Borçlar

Fertler ve mali kurumlar hiçbir zan altında kalmaksızın, kendi arzu ve istekleri ile devlete borç verilerse, bunlara gönüllü borçlar denilir. Ancak para ve sermaye piyasalarının elverişli olmaması veya vatandaşların hükümetlerin kuruluş şekli veya icraatlarını beğenmemeleri hallerinde devletin isteğe bağlı bir borçlanmaya gitmesi çok zordur. Çünkü böyle hallerde fertler ellerindeki tasarrufları çok defa arsa, bina, altın, gümüş gibi kıymetli maddelere ve dövize yatıracaklardır. Bu yüzden devletler böyle durumlarda milli ihtiyaçlarını vergiler ve diğer kamu gelirleriyle karşılayamazlarsa zorunlu borçlara başvururlar. Bu tür borçlanmalarda fertlerin ve kurumların borç verme hususundaki arzu ve iradelerine bakılmaz.²⁵ Zorunlu borçlanmalar devletin egemenlik haklarına dayanarak fertlerden zorla alındıklarından vergilere benzerler ancak vergiden farklı olarak

²⁴ Yaşa, a.g.e., s.63.

²⁵ Açba, a.g.e., s.19.

zorunlu borçlarda para faizi ile ilave edilmektedir. Zorunlu borçların asıl gayesi devletin mali ihtiyaçlarının giderilmesinin yanı sıra vatandaşı tasarrufa zorlamaktır.

8. İÇ BORÇLANMA KAYNAKLARI ve EKONOMİK ETKİLERİ

İç borçlanmanın ekonomik etkileri, borçların alındığı kaynağa, geri ödemede kullanılan finansman yöntemine ve iç borç anapara ve faiz ödemelerinin malikler tarafından kullanım şekline göre değişmektedir. Bu bölümde, temel ekonomik değişkenlerden yararlanarak iç borçların ekonomiye olan etkileri incelenecektir. Bu temel değişkenler; toplam talep, gelir dağılımı, döviz kurları, para arzı ve faiz hadleri, fiyatlar genel düzeyi, yatırımlar ve ekonomik kalkınmadır.

8.1. Bireyler ve Özel Kuruluşlardan Borçlanmanın Ekonomik Etkileri

Kişiler elde ettikleri gelirin bir kısmını tüketir bir kısmını da tasarruf ederler. Bazıları da bu tasarruflarını kullanmaktan belirli bir süre vazgeçip karşılığında faiz geliri elde etmek amacı ile devletin ihraç etmiş olduğu borç senetlerine yatırır. Doğal olarak kişiler bu tercihlerini belirlerken kullanmaktan vazgeçtikleri tasarruflarını tekrar ne zaman geri alabileceklerini, bunun karşılığında devletin kendilerine ne kadar getiri sağlayacağını, tasarruflarını tekrar ele geçirdiklerinde ilk başta devlete borç olarak verdikleri andaki satın alma gücünü koruyup koruyamayacaklarını detaylı olarak düşünürler. Bu konularda olumlu bir düşünceye sahip olduklarında devletin borçlanması başarıya ulaşır. Bunun tersine geri ödenme zamanı çok uzun veya belirsiz, kendilerine devlet tarafından sağlanan getiri düşük veya tasarruflarını geri aldığı anda eski satın alma gücünü elde edemeyecek ise hiç kimse kolay kolay devlete borç para vermek istemez.

Enflasyon nedeniyle özellikle uzun vadeli tahvillerin zaman içerisinde değeri azalır. Tahvillerin değerinde görülen bu azalma kişilerin satın alma gücünde

azalma anlamına gelir. Bu dönemlerde devlet tahvilleri kişiler açısından cazip bir yatırım aracı olmaktan çıkar²⁶. Bireylerin tasarruflarıyla tahvil almaları ya atıl tutulan tasarruflara yada alternatif şekilde kullanılan tasarruflara veya her ikisine dayanır. Atıl tasarruflar devlet tahvillerine yatırılırsa ilk önce özel sektör faaliyetleri üzerinde daraltıcı etkisi olur. Her iki durumda da devlet tahvilleriyle sağlanan menfaatler özel tahvillere üstünlük sağlamadıkça özel kişiler bu alana tasarruf aktarmazlar.

Az gelişmiş ülkelerde gelir seviyesinin düşük olması marjinal tüketim maliyetlerinin yüksek olması neticesiyle tasarruf olarak biriken fonlar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle bireylerin tasarruflarının kamu borçları arasında önemli bir yeri yoktur.²⁷ Devletin borçlanma yoluyla bireylerden topladığı kaynağı hiç kullanmaması, piyasadaki emisyon hacmini ve tüketim harcamaları düzeyini daraltıcı etki yapacaktır. Bu yöntem özellikle enflasyonist dönemlerde etkili bir araç olarak kullanılabilir. Burada devletin borçlanmasındaki temel amaç; emisyon hacmini düşürmek ve tüketimi kısmak yoluyla enflasyonu düşürmektir.²⁸

Tüzel kişilerin kendi yatırımlarının finansmanında kullanacakları fonlarla devlet borçlanma belgesi almaları durumunda, kasa nakit oranları düşecek ve bu ekonomik faaliyetlerde daraltıcı bir etki yapacaktır.²⁹ Tüzel kişiler devlet borçlanma senetlerinin getirisine bireylere kıyasla daha fazla duyarlıdırlar.

²⁶ Erdem, a.g.e., s.22.

²⁷ Açıba, a.g.e., s.196.

²⁸ Aynı, s.170.

²⁹ Ahmet Erol, Ekonomik Etkileri Bakımından Türkiye’de Devlet Borçlar (Ankara: Maliye Bakanlığı APK Yayın No:324, 1992), s.72.

8.2. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarından ve Ekonomik Kuruluşlardan Borçlanmanın Ekonomik Etkileri

Ülkenin toplam iç tasarrufları içerisinde sosyal güvenlik kuruluşlarının fonları önemli bir yer oluşturmaktadır. Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu gibi bazı kamu kuruluşları her zaman ellerinde büyük fonlar bulundurlar. Bu kurumlar bu fonlarla devlet borçlanmasını desteklerler. Para değeri istikrarlı tutulur ve fiyat istikrarı korunursa bu kurumlar için devlet tahvilleri güvenilir bir yatırım alanıdır. Banka kaynaklarından aşırı bir borçlanma yerine bu kaynaklardan faydalanılarak fiyat istikrarı korunur. Sosyal güvenlik kurumlarının atıl fonları az gelişmiş ekonomilerde gelişmiş sermaye piyasası içinde genellikle uzun vadeli alanlara plase edilirler. Diğer taraftan sermaye piyasasının gelişmediği ülkelerde ise kısa vadeli kaynak olarak devlet tahvillerine aktarılması şart koşulur.³⁰ Ayrıca KİT'lerin yedek akçeleri de devlet tahvili, hazine bonusu ve gelir ortaklığı senedi gibi menkul değerlere yatırılmaktadır. Devlet bu kuruluşlar vasıtasıyla devlet borçlanmasını destekleyen verimli ve güvenilir kaynağa sahiptir.

8.3. Ticaret Bankalarından Borçlanmanın Ekonomik Etkileri

Bankalar ve sigorta şirketleri ellerinde biriken fazla rezervleri hazine bonusu, devlet tahvili, gelir ortaklığı senedi gibi menkul değerlere plase etmektedir. Devlet açısından da bankalar güvenilir borç verenlerdir. Devlete düzenli olarak borç verirler. Bu kuruluşlar açısından da devlet en iyi müşteridir. Bu kuruluşlar düşük faizli olmalarına rağmen güvenilir olmaları ve likiditelerinin yüksek oluşu nedeniyle kısa vadeli hazine bonolarını tercih ederler. Zira likidite sıkıntısına düşünce bu likit fonları kullanırlar. Ayrıca bu menkul değerler vade bitiminden önce ikincil piyasada satıma uygun olduklarından faiz oranlarındaki değişime göre bankalar pozisyon alırlar. Bankaların hükümetlerle iyi ilişkiler kurmaya ve işbirliği yapmaya özen

³⁰ Açıba, a.g.e., s.197.

gösteren kuruluşlar olması nedeniyle bankalar, hazinenin giriş ve çıkışlarının denkleştirici işlemlerini desteklerler.³¹ Devlet zorunlu olarak bankaların yedek akçeleri ve karşılık tutarları kadar tahvili almalarını yükümlendirmektedir.

Devletin ticari bankalardan borçlanmasının para yaratılmasına neden olabilmesi için bazı koşulların gerçekleştirilmesi gerekir. Bu koşullardan biri bankaların nakit rezervlerinin olması gerektiğidir. Aksi takdirde bankalar özel kerdileri daraltmadan devlet borçları için plasmanlarını artıramayacaklar, bu durumda banka ödünçlerinde ve vadesiz mevduatta bir değişiklik olmayacaktır. Koşulardan bir diğeri ise, ticari bankaların özel borçlanmalar için taleplerini azaltmadıklarının varsayımı yapılmaktadır.³² Ekonominin depresyon safhasında ticaret bankalarından fazla borçlanmamaya dikkat etmelidir. Zira ticari bankalar depresyonda devlete ne derece fazla ikrazda bulunursa deflasyonu takiben canlanma safhasında bu bankaların kredi politikalarını kontrol etmek o derece güçleşir. Zira bunlar, portföylerindeki tahvilleri satarak ikrazlı bulabilme imkanlarını kullanabilir.³³ Devletin büyük ölçüde bankacılık kesiminden borçlanması faiz politikalarının tespitinde bankalarının önemini artırır.

8.4. Merkez Bankasından Borçlanmanın Ekonomik Etkileri

Merkez bankası önemli bir dalgalı iç borç kaynağıdır. Merkez bankasından borçlanma doğrudan ve dolaylı olarak gerçekleştirilmektedir. Doğrudan borçlanma, hazine bonoları aracılığıyla, altın ve döviz karşılığı avans, kısa vadeli avans yoluyla olmaktadır. Diğer taraftan dolaylı borçlanma ise Hazine Kefaletine Hazine bonolarının merkez bankasına iskonto edilmesi veya satılması ya da bu bonolar karşılığında avans alınmasıdır. Bu uygulamada hazine doğrudan doğruya kredi

³¹ Açıba, a.g.e., s.198.

³² Beyhan Ataç, **Maliye Politikası** (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları Yayın no 887, 1990), s.63.

³³ İsmail Türk, **Kamu Maliyesi** (Ankara:Turhan Kitabevi, 1992), s.173.

almamakta bazı kamu kuruluşlarına kefil olarak bono çıkartıp satmaları sağlamaktadır.³⁴ Merkez bankası mevduat kabul eden bir banka olmadığından devletin istemiş olduğu borcu para basarak verir. Aynı zamanda bu ,devletin para politikası ile ilgili bir durumdur. Bu şekilde merkez bankasından alınan borçlar ekonomide para arzını arttıran ve genişletici etkiler yaratan bir sonuç ortaya çıkarır. Toplam arz toplam talep dengesini toplam talep lehine değiştirir. Çünkü devletin merkez bankasın dan almış olduğu borç parayı harcaması, topluma ek bir satın alma güvencesi kazandırmış olur. Özellikle ekonomi de durgunluğun hissedildiği dönemlerde devlet merkez bankası kaynaklarına sık sık müracaat eder. Bunun tersine ekonomide enflasyon eğilimleri hissedildiği dönemlerde devletin bu kaynağı kullanması mevcut enflasyonist baskıları daha da şiddetlendirir. Bu nedenle böyle dönemlerde devletlerin bu kaynağı çok dikkatli bir biçimde kullanmaları zorunludur.³⁵

Merkez bankalarının bağımsızlıkları ve devletin merkez bankası üzerinde ki yetkisi ve hazine ile merkez bankası arasındaki ilişkilerin derecesi merkez bankası kaynaklarına başvurmada önemli rol oynar. Merkez bankası kaynaklarına başvurmak doğrudan doğruya emisyon hacminde artışı, bunun sonucu olarak enflasyonist baskıları da beraberinde getirir.

Devlet merkez bankasına borçlandığı vakit, faiz ödemelerini alan özel bir ekonomi birimi değil, aksine bir kamu organıdır. Devletin merkez bankasından borçlanması gelir dağılımını direkt olarak etkilemez ancak enflasyon yolu ile dolaylı olarak etkiler. Merkez bankasından borçların çoğu kez merkez bankası bilançosunu aktifleştirdiği için parasallaştırmaktadır. Bu da genişletici etkiler meydana getirir. Bu duruma yeni para yasası da denilebilir. Para arzındaki artış

³⁴ Açba, a.g.e., s.199.

³⁵ Erdem, a.g.e., s.24.

faiz oranlarını düşürür, bu da yatırımları artırır, diğer yandan devlet tahvillerinin değeri yükselir. Bu değer yükseliş servet etkisi ile tüketim harcamalarını artırabilir. Kamu yöneticilerinin merkez bankasının özerkliğini ihlal edip hazinenin yardımcılığı rolünü üstlenerek hareket etmeleri durumunda, merkez bankası enflasyon ile mücadelede yetersiz kalır.

İKİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE İÇ BORÇLARIN SEYRİ

Türkiye' de siyasi erk tarafından 24 Ocak 1980' de alınan kararlar neticesinde ekonomi köklü reformlara uğramıştır. Bu tarihte alınan kararlarla Türkiye içe yönelik olmaktan çıkıp ihracata dayalı gelişme modelini benimsemiş, liberal ekonomiye doğru adım atmıştır. Ulusal geliri arttırabilmek için, ihracatın yapılabilmesi için çeşitli tedbir ve teşvikler uygulanmıştır.

Ülkenin kit finansman olanakları ve yatırımların yetersizliği sonucu yabancı sermayeyi teşvik etme ihtiyacı hissedilmiş ve 11 Ağustos 1989 tarih 32 sayılı karar ile yabancı sermayenin yurda girişinin önü açılmış, ulusal para konvertibf hale getirilmiştir. Bu karar ile 15.02.1937 tarih 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununda değişikliklerle yabancı para girişine olanak verilmiştir.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken dünyada hızla globalleşme süreci kendini göstermiştir. Globalleşme basit anlamda ulusların birbirleri ile olan münasebetlerinde sınırların kalkmasıdır. Uluslar artık dış ticarete mal ve hizmetlerin akışkanlığının önündeki engelleri kaldırmak, sınırlamaları asgari düzeye çekip, ortak kurallar minimum bürokrasi üzerinde anlaşma zemini arama sürecine girmişlerdir. Uluslararası fonların ülkeler arası dolanımı önündeki engeller azaltılmış gelişen teknoloji vasıtasıyla sermaye hareketlerinin akışkanlığı baş döndürücü bir hız kazanmıştır.

Sermaye akımlarındaki akışkanlık doğrudan yatırım amaçlı olabildiği gibi spekülatif amaçlı kısa vadeli akımlar olarak ta karşımıza çıkmaktadır. Uzak doğu ve Rusya krizlerinde olduğu gibi kısa vadeli fon akımı ki buna sıcak para da denmektedir ekonomilerde ciddi sorunlar yaşatmaktadır. Türkiye'de de aslında kısa

dönem ödemeler dengesi açığının finansmanında kullanılması gereken sıcak para politikası benimsenmiş ve sıcak para temini için gereken şartlar oluşturulmuştur. Uygulanan yüksek reel faiz politikası sıcak para girişi sağlarken bütçe ve ekonomi üzerinde olumsuz tesirler yaratmıştır.

Ülkenin kamu gelir, gider dengesi aksaklıklarının ve borçlanma politikasının neticesinde 5 Nisan 1994' te ülke en ağır krizlerinden birini yaşamıştır. 1 Ocak 1995 tarihinde Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği antlaşması imzalanarak avrupa ile entegrasyon ve sınırların kaldırılması yönünde görüş beyan edilmiştir.

Ancak ülke ekonomisindeki reformların yapılmaması, kamu gelir gider dengesinin oluşturulamaması, yanlış borçlanma politikaları ve siyasi istikrarsızlıklar neticesinde önce finans kesimi likidite sıkıntısı olarak kendisini gösteren Kasım 2000 sonrada kamu bankaları açıkları nedeniyle kendisini gösteren Şubat 2001 krizleri patlak vermiştir. Bu krizlerde ülke tarihinin en ağır bunalım günlerini görmüştür. Halen bu etki devam etmektedir. Ard arda gelen ekonomik krizlerin ortaya çıkmasındaki asıl neden kamu gelirleri ile giderlerinin karşılanamamasıdır. Kamunun her geçen gün artan finansman ihtiyacı borçlanma suretiyle giderilmeye çalışılmıştır. Borçlanma devletçe benimsenerek kamu dengesini kurmaya yönelik politikalardan uzaklaşmıştır. Gerek mali gerekse reel sektör devlet borçlanmasına göre hareket ederek asıl faaliyet alanlarından uzaklaşmışlardır. İstanbul Sanayi Odası'nın 1999 tarihli anketinde ülkenin 500 büyük sanayi kuruluşunun karlarının yaklaşık %40 'ına tekabül eden gelir diğer faaliyet gelirlerinden sağlanmaktadır. Yani bu firmalar faiz gelirleri ile geçinmekte yatırıma yönelmemektedir. Benzer durum mali sektörde de görülmektedir. Bilhassa bankacılık kesimi gelirlerini bankacılık hizmet ve komisyonlarından ya da plasmanları nedeniyle elde ettikleri faiz gelirlerinden değil Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) vasıtası ile elde ettikleri faiz gelirlerinden sağlamaktadırlar. Bankalar yurtdışı piyasalardan sendikasyon kredileri alarak ve yurtdışından mevduat toplayarak bu kaynakları reel

sektöre kredi olarak vermek yerine reel getirisi yüksek riski az DİBS 'lere plase etmeyi tercih etmişlerdir.

1. TÜRKİYE' DE İÇ BORÇLANMA NEDENLERİ

Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu en önemli sorunlardan birisi iç devlet borçlarının sebep olduğu darboğazdır. Yıllarca devletin gelir gider uyumsuzluğu mevcuttur. Bu uyumsuzluğu gidermek için sağlıklı politikalar uygulanmamıştır. Uyumsuzluk faktörleri bertaraf edilmemiş ve geçici çözüm önerileri ile hükümetler arasında kamu açığı bir top misali birbirlerine atılmış ve günümüzde kronik hale gelmiştir. Kamu kesimi denildiği zaman konsolide bütçe yanında, yerel yönetimler, sosyal güvenlik kurumları ,fonlar, KİT' ler de düşünülmelidir ki bunlar iç borçlanmanın ana etmenlerindendirler. Konsolide bütçenin açık vermesi eşasında kamu gelirlerinin giderleri karşılamada yetersiz oluşu ve yerel yönetimlere, sosyal güvenlik kuruluşlarına, kamu iktisadi teşebbüslerine kaynak aktarmasının sonucudur. Son yıllarda borç kısır döngüsü içerisine girmesi de iç borçlanmanın önemli aktörlerindendir.

İç borçlanma yoluyla kamu açıklarının finansmanı negatif etki yaratmıştır. Kamu açıkları enflasyonun en önemli etkenlerinden biri haline gelmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kamu açıkları enflasyona sebep olmakta ve kamu açıklarının artmasının sebeplerinden birisi de enflasyon olmaktadır. Yani kamu açıkları ve enflasyon bir sarmal halini almış sürekli birbirini besler hale gelmiştir.

1.1. Borç Kısır Döngüsü

Kamu kesiminin sürekli açık vermesi borçların sürekli artması sonucunu doğurmaktadır. Artan borçlanma ihtiyacı ve devlet gelirleri ile borcun geri dönüşünün yapılamaması neticesinde borç ancak tecdit edilebilmektedir. Önceki borcun geri ödenmesi yeni borcun tesis edilmesi ile mümkün olmakta bu da faiz

yükünü beraberinde getirmektedir. Türkiye' de itfalar artık yeni ihalelerle karşılanabilir hal almış faiz ödemeleri de bütçenin en büyük harcama kalemi olmuştur.

1.2. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Görev Zararları

Kamu İktisadi Teşebbüsleri devlet eliyle sanayinin başlatılması neticesinde kurulmuş misyonları olan kuruluşlardır. Ancak geçen zaman içerisinde bu kuruluşların kötü yönetimi sonucu birer yiyici kuruluş haline gelmişlerdir. Gerek yenilenmeyen teknolojileri gerekse aşırı ve niteliksiz istihdamlar dolayısıyla rekabet güçleri azalmış misyonları unutulup arpalık haline gelen zarar işletmeleri haline gelmişlerdir. Bu kuruluşlara sürekli olarak pay aktarılmakta ancak düze çıkabilmeleri için tedbir alınmamaktadır.

Bu kuruluşların günden güne artan açıklarını önlemek için 02.07.1992 tarih 3836 sayılı tahkim kanunu çıkartılmış ve bütçe dışı fonlama uygulamasına geçilmiştir. Bir başka tedbir olarak bu kuruluşlardaki istihdam fazlasını azaltma yoluna gidilmiştir. Türkiye Demir Çelik ve Türkiye Taş Kömürü İşletmelerinde gönüllü emeklilik uygulamasına gidilmiştir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kurularak bu kuruluşların bir kısmı özelleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu önlemler kafi olmamış bu kuruluşlar bütçe açığı toplamının yaklaşık üçte biri oranı kadar zarar etmeye devam etmişlerdir.

Yanlış politikalar sonucu KİT'ler artık bütçede kambur olmuşlardır. KİT'lerin zararları muhasebeleştirilmeyerek gizlenmekte ve zararlar dolayısıyla uğranılan kayıplar sermayede gösterilmemektedir. Sadece kamu bankalarının görev zararları nedeniyle buraya aktarılan kaynak 20 milyar Dolar civarındadır.

Güçlü ekonomiye geçiş programı neticesinde özelleştirmeye ivme kazandırılması, aşırı istihdam sorununun çözülmesi ve kamu bankalarına artık görev zararı yüklenmeden bu kuruluşların çalıştırılması yönünde karar alınmıştır.

1.3. Sosyal Güvenlik Kurumları

Sosyal güvenlik kuruluşları esasında kendi gelirleri ile kendilerini finanse eden kuruluşlar olmasına karşın Türkiye'de özellikle 90 lı yıllarda açık veren kuruluşlar haline gelmişlerdir. Erken emeklilik prim tahsilatlarındaki zaaf ve harcamalarındaki savurganlıklar her geçen yıl bu kuruluşlara transfer ödemeleri başlığında aktarılan fon miktarını artırmıştır. Türkiye'de sosyal güvenlik kuruluşlarına sadece 2000 yılında yapılan transfer tutarı 3.5 katrilyon civarındadır.³⁶

1.4. Yerel Yönetimler

Türkiye'de kamu kesiminin açığını artıran bir faktör de yerel yönetim açıklarıdır. Başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimlerin giderleri günden güne artarken gelirleri artmamaktadır.

Yerel yönetimlerin gerekli plan ve bütçe uygulamasından yoksun politikalar ile yönetilmelerinin ve yerel yönetim hizmetinden fayda sağlayanların maliyetlere katılımlarının sağlanamayışının altında yatan önemli bir neden de belediyelerin 1930 yılında 1580 sayılı kanun ile yürürlük kazanan belediyeler kanunu ile yönetilmeleridir. Bu kanunun artık zamanın koşullarına cevap verememektedir.

³⁶ DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, İç ve Dış Borç Yönetimi (Ankara: DPT Yayınları no 2595, 2001), s.36.

1.5. Bütçe Dışı Fonlar

1980 yılına kadar fonlar bütçe içi niteliğindeyken 1980 yılından sonra bütçe dışı olmuşlardır. Dar anlamda fonlar bazı amaçların gerçekleştirilmesi için kamu gelirlerinin belirli bir kısmının özel kanun ya da kararlarla bütçe içi veya bütçe dışından kaynak yaratılarak gerektiğinde değerlendirilmek üzere belli hesaplarda tutulmasıdır.

Bütçe dışı fonlar 1980 sonrası geniş uygulama olanağı bulmuştur. Bütçe dışı fonlar yürütme organına işlemlerinde kolaylık sağlamakla beraber bütçenin birlik ilkesine aykırıdır. Bütçe dışı fonlar mali disiplin açısından bozucu etki göstermekte maliye politikasının etkinliğini azaltmaktadır. Güçlü ekonomiye geçiş programı çerçevesinde bir kısım fonların tasfiyesi öngörülmüştür. Zira bütçe dışı fonların gerektiği gibi denetlenememesi bu fonlarda biriken paraların harcanmalarındaki etkinlik sorununu da beraberinde getirmektedir.

1.6. Diğer Harcamalar

Diğer harcamalar başlıca personel giderleri, yatırım harcamaları ve savunma harcamalarıdır. Siyasi düşüncenin sonucu olarak devlet sektöründe plansız istihdam politikası yürütülmüştür. Devlet kadroları şişirilmiş bunun sonucunda personel giderleri artmıştır. Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi devlet altyapı yatırımları ve büyük projelere girişmiştir. Devlet yatırımlarının finansmanında borçlanma kaynağına başvurulmuştur. Devlet yatırım harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı 5-15 bandı aralığında yıldan yıla değişmektedir.

1.7. Siyasal İstikrarsızlık ve Seçim Ekonomisi

Siyaset ile ekonominin iç içe oluşu siyasi istikrar ve ekonomik istikrarın birbirinden etkilenmesi sonucunu doğurmaktadır. Siyasi istikrarın sağlanmadığı ülkelerde ekonomik istikrarın da sağlanması mümkün değildir.

Hükümetler seçim öncesinde, seçimleri kazanabilmek için seçim ekonomisi uygularlar. Seçmenlere cazip gelecek onları ikna edebilecek tedbirleri alırlar. Kendi parti tabanlarının talepleri doğrultusunda hareket ederler. Partisine göre kimi istihdamı, ücretleri artırıcı kimi fiyat istikrarı sağlamaya yönelik vergi avantajları içeren politikalar uygularlar.³⁷ Siyaset ve ekonomi Türkiye' de birbiri ile iç içedir. Türkiye'de ekonomik istikrarsızlıkların temelinde siyasi istikrarsızlık ve seçim ekonomileri yatmaktadır. Kısa ömürlü hükümetlerin bir yandan oy uğruna seçim ekonomisi uygulamaları, diğer yandan da özelleştirme vergi reformu gibi yapısal düzenlemeleri yapamamaları ekonomide varolan sorunları çözümsüzlüğe itmiştir. İç borçlanmada tercih uzun vadeden yana olmamış kısa vadeli borçların sürekli tecditi zorunlu olmuş siyasi belirsizlik nedeniyle de faiz oranları yüksek olmuştur.

2. TÜRKİYE' DE İÇ DEVLET BORÇLARININ ARAÇLARI

Türkiye' de iç borçlanma araçlarını hazine bonoları, gelir ortaklığı senetleri, kısa vadeli avans, emanet paralar, hazine kefaletine haiz bonolar, müteahhit bonoları, devlet tahvilleri olmak üzere yedi ana başlık altında toplayabiliriz. Ancak hazine bonoları, devlet tahvilleri ve kısa vadeli avans Türkiye' de ağırlıklı olarak kullanılan iç borçlanma çeşitleridir.

³⁷ O. Zekai İnce, Türkiye'de Bütçe ve Maliye Politikaları (İstanbul: İTO yayınları, 1994), s.38.

2.1. Hazine Bonoları (Plasman)

Hazine bonoları bütçedeki gelir gider dengesizliklerini gidermek amacı ile çıkartılan kısa vadeli borç senetleridir. Amacı hazinenin içine düştüğü geçici nakit akım bozukluğunu gidermek olan hazine bonolarının vadeleri en fazla bir yıl olabilir.

Her an paraya çevrilme özelliği olan yüksek likiditeli hazine bonoları tercih sebebi olmaktadır. Özellikle piyasaların kırılgan olduğu dönemlerde vadelerinin kısa oluşu ve likit olmaları nedeniyle hazine bonolarına talep artmaktadır.

TCMB hazine bonolarını reeskont kredisi verirken kabul etmekte ve bu bonolara sahip bankalara likidite sıkışıklığına düştüklerinde avans da verebilmektedir.³⁸ Hazine bonolarının gerek repo işlemlerinde kullanılması gerekse bankaların karşılık kalemlerinde kullanılabilmesi bu bonolara olan talebi artırmaktadır. Ayrıca bu senetlerin ikincil piyasalarının oluşu ve vergisel avantajları yani menkul sermaye iradından zaman zaman tam bazen de kısmi olarak muaf olmaları alıcılar açısından tercih edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

2.2. Gelir Ortaklığı Senetleri

Bu senetler, kamuya ait olan baraj, köprü, elektrik santrali gibi gelir getirebilecek işletmelerin gelirlerine gerçek ve tüzel kişilerin katılma hakkını veren senetlerdir. 2. Boğaz Köprüsü' nün finansmanı amacıyla 1984 yılında dönemin iktidarı tarafından bu borçlanma çeşidine gidilmiştir. Türkiye' de pek uygulanmayan bu borçlanma çeşidi sermaye piyasasında da işlem görebilecek nitelikte orta vadeli borç senedir.

³⁸ Yasa, a.g.e., s.38.

2.3. Kısa Vadeli Avans

Hazine tarafından kısa vadeli fon ihtiyacı için merkez bankası kaynaklarından borçlanılmasıdır. Bütçenin gelir ve giderleri arasındaki zaman bakımından gerekli uyumun sağlanması amacıyla hazine merkez bankasından borç talep eder. Hazinenin merkez bankasından avans almasının üç yolu vardır;

a) Altın ve Döviz Üzerine Avans

Hazinenin merkez bankasından altın ve döviz karşılığı avans alabilmesi mümkündür. Türkiye' de altın karşılığı borçlanmaya 1965 yılına kadar devam edilmiş olup döviz karşılığı borçlanma halen devam etmektedir.

b) Tahvil Karşılığı Avans

Hazinenin merkez bankasından tahvil karşılığı avans çekmesi mümkün olsa da Türkiye' de bu yola hiç gidilmemiştir.

c) Hazineye Karşı Kısa Vadeli Avans

Hazine tarafından merkez bankasından alınan bu avans, her yıl bütçe kanunu ile alınan yetkiye dayanır. Türkiye' de avans çeşitleri arasında en çok kullanılan çeşit olan kısa vadeli avans borçlanması TCMB' nin bilançosunda hazineye kısa vadeli avans başlığı altında görülür. Türkiye' de hazinenin merkez bankasından kısa vadeli avans alması 2. Dünya Savaşı sırasında yoğunlaşmış ve sonraki yıllarda da olağan hale gelmiştir.³⁹ Özellikle 1994 krizine kadar hazineden kısa vadeli avans oranı artarak gitmiş ancak daha sonra tedricen azaltılmıştır. Aslında bir yıl içerisinde ödenmesi gereken kısa vadeli avanslar her yıl önemli kalıntılar vermekte, bir nevi emisyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁹ Açıba, a.g.e., s.201.

2.4. Emanet Paralar

Emanet paralar geçici olarak hazineye yatırılan ya da bırakılan paralardan oluşur. Artırma, eksiltme, ihale kanunu gereği hazineye yatırılan paralar emanet paralardır. Bunların dışında bütçe emanetleri de vardır ki bunlar, mali yıl içerisinde tahakkuk eden ve ödeme emrine bağlanan bazı devlet giderlerinin mali yılın son gününe kadar ödenmeyebilir bu tür paralara da bütçe emanetleri denir. Emanet paralar da kısa vadeli ancak faiz gideri olmayan borçlardır.

2.5. Hazine Kefaletine Haiz Bonolar

Çeşitli kamu kuruluşlarınca, fon ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hazinenin kefilliği altında çıkarılan bonolardır. Çeşitli kamu kuruluşlarınca çıkartılan bu bonolar merkez bankası tarafından iskonto edilebilmekte ve karşılığında avans verilebilmektedir. Devletin kısa vadeli borçlarının önemli bir kısmı hazine kefaletine haiz bonolardan oluşmaktadır.⁴⁰

2.6. Müteahhit Bonoları

Bir çok bayındırlık işlerinin görülmesinde, bu işin yapımını üstlenen müteahhitlere para yerine belirli vadelerde bonolar verilmektedir. Bu bonolara müteahhit bonoları denir. Bu bonoların vadeleri genellikle hazine bonolarının vadelerinden daha uzundur. Bu bonolarda merkez bankasınca paraya çevrilebilmekte ve bankalarca arz edildiği takdirde karşılıklarında avans verilebilmektedir.

⁴⁰ Yaşa, a.g.e., s.40.

2.7. Devlet Tahvilleri

Devlet bazen ödemesini uzun vadede yapmayı düşündüğü bonolara ihtiyaç duyar. Devlet tahvilleri bu sebep nedeniyle çıkartılırlar. Devlet tahvillerinin vadeleri hazine bonolarının aksine bir yıldan uzundur. Devlet tarafından çıkartılmaları nedeniyle riskleri oldukça düşük olup hazine bonolarında olduğu gibi vergi avantajları mevcuttur.

Devlet tahvilleri uzun vadeli borç kağıtları olup enflasyonist ve belirsizliklerin hakim olduğu durumlarda pek fazla talep edilmezler. Sabit getirili olduklarından pek fazla tercih edilmezler. Böyle zamanlarda devlet dövize endeksli, değişken faizli, enflasyon rakamına endeksli tahviller çıkartarak ilgiyi artırır. Vadeleri uzun oldukları için merkez bankası avans işlemlerine konu olmazlar ancak gerek repo gerekse karşılıklarda kullanılırlar. Türkiye' de iç borçlanma çeşitleri arasında en önemli pay devlet tahvillerine aittir.

3. 1980 SONRASI TÜRKİYE' DE BÜTÇE, İÇ BORÇLARIN YAPISI ve SEÇİLMİŞ ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Konsolide Bütçe ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereği(KKBG)

1980 Sonrası konsolide bütçe incelendiği zaman kamunun gün geçtikçe açmaza doğru gittiği, bütçe disiplini olmadığı görülmektedir. Ekonominin genel dengesine ilişkin tablo 1' den de görüleceği üzere 1993 yılı sonrasında kamunun harcanabilir geliri sürekli olarak düşmektedir. 1993 yılında kamunun harcanabilir geliri GSMH' nin yüzde 9,6' sı iken 2001 ağustos ayı itibariyle bu oran yüzde 3,6 rakamına kadar düşmüştür.

Kamunun tüketimi istikrar görüntüsü vermekle beraber kamu tasarrufu 1993 yılında GSMH' nin yüzde eksi 2,7' si kadarken bu oran 2001 yılında eksi 8,9' a kadar çıkmıştır. Aslında kamu tüketiminin istikrarlı olması iyi olarak yorumlanması

gerekse de ekonomik krizlerde 1994, 1998, 2000 ve 2001 yıllarında harcamaların kısılamaması kamu açığının artmasına sebep olmaktadır. Buradan kamunu harcamalarında esneklik payının pek olmadığı sonucu da ortaya çıkmaktadır. Kamu yatırımları kısmen ekonomik konjonktüre göre ayarlanabilmektedir. Duruma göre yatırımlara, GSMH' in zorunlu yatırımlar nedeniyle olan kısmı hariç belirli yüzdeleri ayrılmaktadır.

Özel kesim tüketimleri ekonominin içinde bulunduğu koşullarla paralellik arz etmektedir. Tüketim kısmen zorunlu olması nedeniyle ekonomik şartlara pek fazla duyarlı değildir. Ancak yatırımlar için tam tersi geçerlidir. Tablo 1' de özel yatırımlar 1993 yılında GSMH' in yüzde 20,3' ü kadarken 1994 krizinde bu oran yüzde 18' e düşmüş 1995 yılında canlanmayla beraber yüzde 21,5' e çıkmıştır. 2000 ve 2001 krizleri neticesinde bu oran yüzde 11,4' e gerilemiştir. Özel kesim tasarruf yatırım farkı 1993 yılında yüzde 5,1' den 13,2' ye çıkmıştır. Yani özel kesim net tasarruf yapmaktadır.

Özel kesim tasarrufları kamunun harcamaları için gereken fonun bir kısmını oluşturmaktadır. Zira gerek yatırıma gerekse tüketime yönelemeyen özel sektör tasarrufları kamu kesimine aktarılmaktadır.

Konsolide bütçenin seyri her yıl daha da kötüleşmektedir. Tablo 2' de toplam gelirlerin bütçe içindeki oranının toplam harcamaların oranından sürekli olarak düşük seyrettiği yaklaşık olarak ortalama bütçenin yüzde 10' una tekabül ettiği görülmektedir. Zaman zaman gelirler ve harcamalar arasındaki fark muazzam boyutlara ulaşmaktadır. Zira 1996 yılında gelirler konsolide bütçenin yüzde 93,83' ü kadarken ,harcamalar yüzde 130,33' ü kadar olup aradaki fark konsolide bütçenin yüzde 36,53' ü kadardır. Aynı şekilde 1999 yılında gelirler yüzde 59,61' i kadarken harcamalar yüzde 79,77' si kadar olup aradaki fark konsolide bütçenin yüzde 20,16' sı kadardır.

1994 ve 2000 krizleri öncesindeki yıllar incelendiği zaman tranfer harcamalarında artış, faiz giderlerinde artış, avanslarda artış, emanetlerde ise zalış görülmektedir. Kısaca kamu gelirlerini kamu harcamalarının aştığı dönemlerdir.

Türkiye' de 1994 yılına kadar yoğun olarak kullanılan kısa vadeli avans şeklinde borçlanma bu yıldan sonra yavaş yavaş azaltılmıştır. 1994 yılında yüzde 529,55 gibi bir oranda artarken bu rakam 1999 yılında artış oranı yüzde 45,35 rakamına kadar düşmüştür.

Tablo 3' de de görüleceği gibi GSMH içinde kamu giderlerinin payı sürekli artmış açık her yıl GSMH' in daha fazla bölümünü oluşturmuştur. 1996 yılında yüzde 8,2 olan açık, 2001 yılında yüzde 15,5' e çıkmıştır.

Bu durumun bir sonucu olarak devlet istisnai yıllar dışında sürekli olarak devlet net iç ve dış borçlanma yoluyla kendisini finanse etmiştir. Devletin sürekli açık vermesi KKBG sonucunu beraberinde getirmekle beraber tablo 4' te bu borçlanma gereğinin her yıl daha da arttığı görülmektedir. 1980 yılında binde 5,8 olan KKBG 2001 yılında yüzde 10,2 gibi GSMH' in önemli bir payına kadar çıkmıştır.

Devlet şu an yılların vermiş olduğu birikimlerin sonucu olarak sürekli açık veren, gelir gider dengesini kuramamış sürekli borçlanmak durumunda kalan bir görüntü sergilemekte, her yıl bu durum daha da vahim bir hal almaktadır.

1980 yılından itibaren parasal büyüklükler sürekli olarak GSMH nın üzerinde artarak enflasyonist baskı oluşturmuştur. Artan iç borçlar ve bu borçların ödenmesi için tekrar borçlanma ve artan kamu açığı ve borç ödemeleri için parasal finansman enflasyon ateşini körüklemiştir. Sürekli enflasyon neticesinde ulusal paranın değer kaybı kötü para iyi parayı kovar tezini doğrulamış ülkede dolarizasyon süreci

başlamıştır. Öyleki 1984 yılında M2 ve M2Y parasal büyüklükleri tablo 5' de 1999 yılında iki katına yakın bir düzeye gelmiş günlük hayatta hesaplamalar yabancı para birimleri ile ifade edilir olmuştur.

Tablo 1. Ekonominin Genel Dengesi

	(Cari Fiyatlarla, Trilyon TL)									Yüzde Pay								
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
I. Gayri Safi Milli Hasıla	1.997,30	3.887,90	7.854,90	14.978,10	29.393,30	53.518,30	78.242,50	125.970,50	184.766,70	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Dış Kaynak	96,9	-57,3	253,7	722,3	1.117,10	566,5	1.961,40	8.177,00	1.369,90	4,9	-1,5	3,2	4,8	3,8	1,1	2,5	6,5	0,7
Toplam Kaynaklar	2.094,20	3.830,60	8.108,60	15.700,40	30.510,40	54.064,90	80.203,90	134.147,50	186.136,60	104,9	98,5	103,2	104,8	103,8	101	102,5	106,5	100,7
Toplam Yatırımlar	551,1	639,7	1.988,50	3.690,30	7.389,80	12.711,10	18.500,20	31.037,70	30.315,20	27,6	21,6	25,3	24,6	25,1	23,8	23,6	24,6	16,4
Sabit Sermaye Yatırımı	525,5	952,3	1.882,20	3.757,80	7.728,40	13.034,20	17.261,90	28.414,50	34.024,20	26,3	24,5	24	25,1	26,3	24,4	22,1	22,6	18,4
Kamu	144	192,1	329,5	764,4	1.733,10	3.254,40	4.833,30	8.709,00	10.509,20	7,2	4,9	4,2	5,1	5,9	6,1	6,2	6,9	5,7
Özel	381,5	760,3	1.552,70	2.993,40	5.995,30	9.779,30	12.428,50	19.705,50	23.514,90	19,1	19,6	19,8	20	20,4	18,3	15,9	15,6	12,7
Stok Değişmesi	25,6	-112,6	106,5	-67,5	-338,6	-323,1	1.238,40	2.623,30	-3.709,00	1,3	-2,9	1,4	-0,5	-1,2	-0,6	1,6	2,1	-2
Toplam Tüketim	1.543,10	2.990,90	6.120,10	12.010,10	23.120,60	41.373,80	61.703,60	103.109,80	155.821,40	77,3	76,9	77,9	80,2	78,7	77,3	78,9	81,9	84,3
II. Kamu Harcanabilir Geliri	191,3	372,2	744	1.211,50	3.383,10	5.018,50	4.962,30	9.067,20	6.636,00	9,6	9,6	9,5	8,1	11,5	9,4	6,3	7,2	3,6
Kamu Tüketimi	244,9	414,7	750,6	1.466,80	3.140,40	5.878,20	10.347,00	15.593,70	23.102,50	12,3	10,7	9,6	9,8	10,7	11	13,2	12,4	12,5
Kamu Tasarrufu	-53,6	-42,6	-6,7	-255,4	242,6	-859,7	-5.384,70	-6.526,50	-16.466,50	-2,7	-1,1	-0,1	-1,7	0,8	-1,6	-6,9	-5,2	-8,9
Kamu Yatırımı	145,5	141,4	299,9	797	1.866,00	3.533,70	4.866,60	8.774,20	9.333,30	7,3	3,6	3,8	5,3	6,3	6,6	6,2	7	5,1
Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-199,1	-184	-306,2	-1.052,30	-1.623,40	-4.393,50	-10.251,30	-15.300,70	-25.799,80	-10	-4,7	-3,9	-7	-5,5	-8,2	-13,1	-12,1	-14
III. Ö. Harcanabilir Gelir	1.806,00	3.515,70	7.110,90	13.766,60	26.010,20	48.499,80	73.280,20	116.903,30	178.130,70	90,4	90,4	90,5	91,9	88,5	90,6	93,7	92,8	96,4
Özel Tüketim	1.298,20	2.576,10	5.369,50	10.543,20	19.980,20	35.495,60	51.356,60	87.516,00	132.718,90	65	66,3	68,4	70,4	68	66,3	65,6	69,5	71,8
Özel Tasarruf	507,8	939,6	1.741,40	3.223,40	6.030,00	13.004,30	21.923,50	29.387,30	45.411,70	25,4	24,2	22,2	21,5	20,5	24,3	28	23,3	24,6
Özel Yatırım	405,6	698,3	1.688,90	2.893,30	5.523,70	9.177,30	13.633,60	22.263,60	20.981,90	20,3	18	21,5	19,3	18,8	17,1	17,4	17,7	11,4
Özel(Tas.-Yat.) Farkı	102,2	241,3	52,5	330	506,3	3.827,00	8.289,90	7.123,70	24.429,90	5,1	6,2	0,7	2,2	1,7	7,2	10,6	5,7	13,2
Özel Tasarruf Oranı	28,1	26,7	24,5	23,4	23,2	26,8	29,9	25,1	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Top. Yurtiçi Tasarruflar	454,2	897	1.734,80	2.968,00	6.272,70	12.144,60	16.538,80	22.860,80	28.945,30	22,7	23,1	22,1	19,8	21,3	22,7	21,1	18,1	15,7

TABLO 2. Konsolide Bütçe Dengesi Yüzde Değişim

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Toplam Gelirler	52,74	3,73	59,17	21,96	64,46	55,07	46,01	68,38	78,36	76,09
Toplam Vergi Gelirleri	58,8	9,57	48,2	22,65	61,47	55,93	51,56	57,24	79,53	77,69
Dolaysız Vergiler	63,06	7,68	38,94	20,28	32,13	70,11	44,62	57,3	93,11	73,37
Dolaylı Vergiler	51,61	13	64,23	26,11	102,42	43	59,08	57,19	66,13	82,63
Vergi Dışı Gelirler	-5,92	-15,38	161,98	-0,95	53,82	21,03	41,7	206,64	78,94	65,92
Hibe	0	-100	0	211,11	76,79	-26,15	-79,51	173,7	180,49	1322,61
Katma Bütçe	20	58,33	63,16	103,23	219,05	160,64	5,04	40,65	49,74	-42,8
Toplam Harcamalar	40,48	5,67	63,09	44,85	42,68	58,56	52,36	64,43	81,24	76,29
Cari Harcamalar	28,89	12,85	48,33	39,51	40,6	45,65	48,7	64,41	123,32	100,79
Personel	16,37	11,06	51,58	33,73	42,41	44,21	62,8	68,67	148,15	111,06
Diğer Cari	56,86	15,83	43,17	49,25	37,88	47,89	27,28	56,13	71,21	69,55
Yatırım	64,52	8,82	42,04	46,09	61,65	80,76	30,85	34,9	63,24	72,83
Transfer Harcamaları	43,67	-4,02	95,23	49,62	36,43	59,58	68	77,76	57,28	52,63
Faiz Ödemeleri	141,94	16	142,53	109	52,83	97,51	70,19	119,72	65,91	69,1
Dış	277,78	55,88	147,17	101,53	61,74	59,81	47,37	80,88	72,84	38,45
İç	86,36	-17,07	135,29	121,25	39,55	162,69	94,19	150,71	61,92	87,94
KIT'lere Transfer	8,14	17,24	34,58	-8,94	-34,18	-23,76	222,9	130,03	19,32	3,43
Diğer Transfer	60,74	-22,27	135,21	53,85	50,17	51,72	55,98	40,22	56,36	41,64
Bütçe Dengesi	-26,47	27,69	99,23	213,38	-19,71	79	84,68	48,56	94,35	77,13
Bütçe Emanetleri	194,74	-16,96	71,4	-54,2	-15,07	266,13	301,32	-96,05	5,56	2955,26
Avanslar	8,7	306	-72,16	322,54	48,33	138,18	107,2	-86,68	478,63	130,58
Nakit Dengesi	-76,45	363,13	10,01	462,5	-11,99	77,62	59,97	53,6	106,57	68,14
Finansman	-76,45	358,29	9,19	464,12	-12,22	77,35	59,7	53,33	106,29	67,87
Net Dış Borçlanma	36,67	-148,78	644,17	-472,9	-168,17	-97,31	4252,68	-166,19	-329,78	-110,14
Kullanım	88	-10,64	41,67	856,3	-66,08	256,42	19,88	188,5	18,16	71,96
Devirli Kredi	0	0	0	0	0	0	51,43	43,4	282,61	12,63
Ödenen	220	141,07	177,41	57,54	77,97	81,9	56,61	96,82	61,24	43,48
Net İç Borçlanma	26,67	148,54	-16,47	492,96	73,4	56,79	58,04	56	147,24	41,52
Devlet Tahvili, Net	-66,15	-554,55	740	-18,45	263,5	-4,34	88,03	171,63	145,87	32,76
Satış	35,29	134,78	266,67	-1,52	243,59	89,4	61,17	86,59	135,4	39,41
Ödenen	-8,67	24,09	-11,76	93,33	196,55	360,82	45,02	20,32	116,99	52,65
Hazine Bonosu, Net	-3,5	68,39	-249,23	-392,78	-18,31	188,03	36,67	-57,41	155,78	94,17
Satış	176,67	55,42	-69,77	534,62	146,06	46,48	121,69	29,32	49,25	10,6
Ödenen	537	51,49	-9,33	20,57	367,3	13,18	172,6	55,36	40,48	-1,93
Kısa Vadeli Avans, Net	-62,14	-17,95	125	163,89	40	-3,38	38,15	90,11	-32,3	-27,57
Diğer	-1640	-199,03	106,56	-35,71	67,9	53,23	220,38	-59,86	314,55	209,81
Faiz Dışı Denge	-64,85	46,03	45,27	430,57	-79,18	-32,41	339,46	-436,09	-32,29	-10,44

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Toplam Gelirler	75,14	80,08	101,69	112,05	87,09	93,83	112,81	106,74	59,61
Toplam Vergi Gelirleri	73,22	80,06	86,63	122,41	84,49	106,95	111,47	94,56	60,37
Dolaysız Vergiler	73,71	73,73	79,74	121,11	62,28	91,91	118,65	122,77	55,97
Dolaylı Vergiler	72,7	86,98	93,63	123,63	105,22	118,06	106,8	75,19	64,22
Vergi Dışı Gelirler	15,68	238,66	178,13	81,02	94,86	48,39	120,99	160,38	56,73
Hibe	415,53	-79,84	-6,06	116,34	114,3	-75,26	-7,64	-100	0
Katma Bütçe	42,84	45,72	143,26	53,89	140,88	109,21	101,74	242,64	55,52
Toplam Harcamalar	90,09	70,16	118,92	84,91	90,64	130,33	102,8	95,04	79,77
Cari Harcamalar	80,57	89,1	79,33	69,15	85,92	99,13	116,69	86,34	76,62
Personel	86,25	90,86	80,19	61,09	84,06	93,82	112,82	86,68	78,5
Diğer Cari	59,04	81,29	75,32	107,85	92,83	118	128,91	85,33	71,08
Yatırım	70,52	70,53	81,82	36,92	26,09	159,42	147,97	69,1	54,28
Transfer Harcamaları	110,69	48,34	190,62	110,35	103,9	148,21	91	103,59	84,21
Faiz Ödemeleri	72,37	67,4	189,02	156,1	93,14	159,91	52,12	171,15	73,57
Dış	63,84	36,75	145,58	171,86	54,49	67,32	78,21	82,39	63,82
İç	76,23	80,3	202,89	152,02	103,94	179,5	48,82	184,61	74,52
KİT'lere Transfer	863,72	-33,19	217,37	-18,65	116,37	10,33	146,3	29,38	160,57
Diğer Transfer	68,05	80,88	185,46	86,87	122,46	146,88	154,58	38,38	101,62
Bütçe Dengesi	152,23	41,53	182,2	13,69	108,06	291,04	80,97	65,03	144,59
Bütçe Emanetleri	206,2	-121,88	-1501,67	84,25	159,17	-68,65	755,99	46,03	99,29
Avanslar	121,97	224,01	-71,93	529,55	50,96	53,38	160,21	164,17	45,35
Nakit Dengesi	144,2	77,82	112,16	20,48	93,84	330,48	75,15	71,57	138,79
Finansman	143,93	77,55	111,89	20,21	93,57	330,21	74,88	71,3	138,52
Net Dış Borçlanma	4585,1	110,21	421,59	-418,94	18,44	68,94	232,63	131,63	-144,39
Kullanım	104,61	90,43	139,81	-24,46	284,24	93,19	-24,17	276,79	254,53
Devirli Kredi	52,43	-11,56	10,03	919,75	185,77	-13,86	113,59	52,67	203,69
Ödenen	64,62	74,84	59,94	343,43	114,91	72,44	67,74	166,01	27,68
Net İç Borçlanma	52,6	161,38	32,98	231,98	62,69	276,93	134,99	83,2	112,2
Devlet Tahvili, Net	-71,31	576,17	95,58	-333,41	-221,78	219,93	441,83	-12,65	843,22
Satış	-8,09	209,79	81,79	-61,65	794,9	162,2	254,64	35,68	502,26
Ödenen	101,51	119,35	71,29	174,46	43,7	126,06	88,75	158,64	209,32
Hazine Bonusu, Net	561,98	87,48	-7,24	998,03	-19,24	301,68	28,84	222,65	-175,71
Satış	305,98	121,48	125,45	264,68	83,8	184,72	-8,72	207,67	-25,44
Ödenen	230,02	141,72	186,7	155,15	150,04	160,44	-20,75	199,88	58,72
Kısa Vadeli Avans, Net	3138,37	62,27	204,76	-2,18	82,66	141,71	-100	0	0
Diğer	66,12	-124,14	-75	1823,19	-46,59	-3118,2	51,46	57,33	-532,92
Faiz Dışı Denge	-1492,82	-24,43	143,65	-940,33	77,61	-0,08	-85,63	6551,74	-32,37

Tablo 3. Konsolide Bütçe Dengesi (Kümülatif)

AYLAR	GİDERLER						GELİRLER					
	milyar TL						milyar TL					
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	1996	1997	1998	1999	2000	2001
OCAK	225.452	412.047	912.648	1.919.813	3.631.638	3.136.497	157.629	296.021	595.472	1.018.199	2.040.771	3.100.938
ŞUBAT	363.180	803.936	1.911.558	3.646.988	7.794.821	7.387.040	281.566	569.402	1.344.315	1.974.335	4.931.843	7.292.477
MART	496.866	1.256.031	3.001.862	5.446.780	11.380.971	10.650.777	422.647	844.251	2.040.530	2.994.352	7.479.578	10.560.642
NİSAN	630.837	1.647.460	4.362.837	7.899.798	16.325.999	15.237.121	592.181	1.257.298	3.024.541	4.369.128	9.948.799	14.904.173
MAYIS	1.244.939	2.266.653	5.593.826	10.155.407	20.512.394	24.132.924	866.908	1.745.152	4.123.304	6.142.378	12.879.334	19.324.609
HAZİRAN	1.549.363	2.816.796	6.898.132	12.467.442	23.661.662	31.031.574	1.073.922	2.135.087	5.012.402	7.513.568	15.525.676	22.927.831
TEMMUZ	1.913.117	3.307.912	8.350.518	15.392.552	27.237.919	39.340.317	1.348.845	2.633.733	6.152.044	9.117.227	18.175.850	27.035.074
AĞUSTOS	2.240.411	3.889.709	9.789.094	17.673.066	32.471.373	47.162.283	1.580.348	3.176.769	7.147.466	10.951.282	22.154.684	32.249.927
EYLÜL	2.572.588	4.452.532	11.284.209	19.802.214	35.001.409	54.807.118	1.822.053	3.684.161	8.251.339	12.606.375	24.967.155	36.373.043
EKİM	2.798.654	4.930.992	12.409.218	22.819.104	38.918.186	65.207.821	2.105.355	4.336.690	9.398.352	14.351.019	27.908.319	41.216.879
KASIM	3.138.992	5.560.752	13.704.545	25.517.874	42.428.187	72.670.319	2.394.257	4.982.470	10.626.091	16.845.184	31.431.780	47.117.688
ARALIK	3.961.308	8.050.252	15.614.441	28.084.684	46.705.028	80.379.004	2.727.958	5.815.099	11.811.064	18.933.065	33.440.143	51.812.542
GSMH PAYI	26,4	27,4	29,2	35,9	37,2	43,5	18,2	19,8	22,1	24,2	26,6	28,0
AYLAR	AÇIK											
	milyar TL											
	1996	1997	1998	1999	2000	2001						
OCAK	-67.823	-116.026	-317.176	-901.614	-1.590.867	-35.559						
ŞUBAT	-81.614	-234.534	-567.243	-1.672.653	-2.862.978	-94.563						
MART	-74.219	-411.780	-961.332	-2.452.428	-3.901.293	-90.135						
NİSAN	-38.656	-390.162	-1.338.346	-3.530.670	-6.377.200	-332.948						
MAYIS	-378.031	-521.501	-1.470.522	-4.013.029	-7.633.060	-4.808.315						
HAZİRAN	-475.441	-681.709	-1.885.730	-4.953.874	-8.135.986	-8.103.743						
TEMMUZ	-564.272	-674.179	-2.198.474	-6.275.325	-9.062.069	-12.305.243						
AĞUSTOS	-660.063	-712.940	-2.641.628	-6.721.784	-10.316.689	-14.912.356						
EYLÜL	-750.535	-768.371	-3.032.870	-7.195.839	-10.034.254	-18.434.075						
EKİM	-693.299	-594.302	-3.010.866	-8.468.085	-11.009.867	-23.990.942						
KASIM	-744.735	-578.282	-3.078.454	-8.672.690	-10.996.407	-25.552.631						
ARALIK	-1.233.350	-2.235.153	-3.803.377	-9.151.619	-13.264.885	-28.566.462						
GSMH PAYI	-8,2	-7,6	-7,1	-11,7	-10,6	-15,5						

Maliye Bakanlığı İstatistikleri, <http://www.maliye.gov.tr>

Tablo 4.a. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (Cari Fiyatlarla)

(Trilyon TL)										
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001(GT)
KONSOLIDE BÜTÇE	47,4	133,9	152,2	316,6	1.238,10	2.240,70	3.895,00	9.285,70	13.264,90	28.566,50
FAİZ DIŞI K.BÜTÇE	7,1	17,4	-146,1	-259,5	-259,3	-37,3	-2.451,00	-1.435,20	-7.175,00	-12.498,10
KİT	36,3	48,9	54,9	-15,3	-77,4	-100,5	735	1.889,60	2.206,60	629,9
İŞLETMECİ	41,5	55,3	47,3	-48,2	-62,1	165,4	690,2	1.766,30	1.994,10	629,9
MAHALLI İDARE	8,6	14,4	14,6	16,8	42,4	83,1	206,2	273,7	682,6	343,3
SOSYAL GÜV. ve DÖNER SERMAYE	2,7	11,6	22,8	52,7	2,7	20,8	190,3	161,1	114,2	996,8
FONLAR ve ÖZ.KAP.KUR.	21,0	31	61,2	37,4	89,8	25,7	17,2	600	-1.043,60	-1.289,00
TOPLAM KAMU	116,8	239,8	305,7	408,3	1.295,60	2.269,80	5.043,70	12.210,10	15.224,70	29.247,50
BÜTÇE FAİZİ HARİÇ	76,3	123,3	7,4	-167,9	-201,8	-8,1	-1.132,90	1.489,20	-5.215,10	-11.817,10
KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ / GSMH (Yeni Seri)										(%)
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001(GT)
KONSOLIDE BÜTÇE	4,3	6,7	3,9	4	8,3	7,6	7,3	11,9	10,5	15,5
FAİZ DIŞI K.BÜTÇE	0,6	0,9	-3,8	-3,3	-1,7	-0,1	-4,6	-1,8	-5,7	-6,8
KİT	3,3	2,4	1,4	-0,2	-0,5	-0,3	1,4	2,4	1,8	0,3
İŞLETMECİ	3,8	2,8	1,2	-0,6	-0,4	0,6	1,3	2,3	1,6	0,3
MAHALLI İDARE	0,8	0,7	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,2
SOSYAL GÜV. ve DÖNER SERMAYE	0,2	0,6	0,6	0,6	0	0,1	0,4	0,2	0,1	0,5
FONLAR ve ÖZ.KAP.KUR.	2	1,6	1,6	0,5	0,6	0,1	0	0,8	-0,8	-0,7
TOPLAM KAMU	10,6	12	7,9	5,2	8,7	7,7	9,4	15,6	12,1	15,8
BÜTÇE FAİZİ HARİÇ	6,9	6,2	0,2	-2,1	-1,3	0	-2,1	1,9	-4,1	-6,4

Tablo 4.b. Yıllara Göre KKBG

YILLAR	KKBG	KKBG %DEĞİŞİM	GSMH	KKBG/GSMH
1980	465		8023	0,058
1981	319	-31,40%	10612	0,030
1982	374	17,24%	13933	0,027
1983	689	84,22%	22168	0,031
1984	1194	73,29%	35350	0,034
1985	1267	6,11%	51185	0,025
1986	1869	47,51%	75019	0,025
1987	4563	144,14%	129175	0,035
1988	6235	36,64%	230370	0,027
1989	12283	97,00%	397178	0,031
1990	29429	139,59%	634431	0,046
1991	64469	119,07%	1103605	0,058
1992	116680	80,99%	1997323	0,058
1993	239793	105,51%	3887893	0,062
1994	306937	28,00%	7854887	0,039
1995	408265	33,01%	14978067	0,027
1996	1340760	228,40%	29393262	0,046
1997	2246600	67,56%	53518332	0,042
1998	4822605	114,66%	78242496	0,062
1999	11847800	145,67%	125971000	0,094
2000	15685000	32,39%	184767000	0,085
2001	28528000	81,88%	280551000	0,102

DPT İstatistikleri, <http://www.dpt.gov.tr>

TABLO 5. Parasal Büyüklükler

(Milyar TL)											
											M3Y
								M2Y	Diğer	Resmi	
						M2	Döviz		TCMB	Mevduat	
				M1	Vadeli		Tevdiat		Mevduatı		
Bankalar		Vadesiz		Mevduat		Hesapları					
Dışındaki		Mevduat									
Para											
1980	218	521	739	186	924	0	924	106	42	1.072	
1981	281	739	1.019	690	1.710	0	1.710	346	85	2.140	
1982	412	995	1.407	1.272	2.679	0	2.679	402	94	3.174	
1983	548	1.536	2.084	1.393	3.477	0	3.477	329	173	3.979	
1984	736	1.712	2.448	3.045	5.493	281	5.774	185	255	6.215	
1985	1.011	2.409	3.420	5.120	8.540	767	9.307	155	491	9.953	
1986	1.302	3.953	5.255	6.918	12.173	2.436	14.609	294	688	15.591	
1987	2.212	6.417	8.629	9.019	17.648	5.356	23.004	436	1.020	24.460	
1988	3.426	7.886	11.312	15.883	27.195	9.512	36.707	941	1.481	39.129	
1989	6.840	12.718	19.558	27.582	47.140	14.135	61.275	975	1.691	63.941	
1990	11.378	20.020	31.398	40.172	71.570	21.793	93.363	1.046	3.551	97.960	
1991	17.449	29.334	46.783	70.325	117.108	50.936	168.044	2.894	3.136	174.074	
1992	30.389	47.952	78.341	112.395	190.736	103.234	293.970	5.930	6.593	306.493	
1993	51.645	77.442	129.087	153.355	282.442	190.617	473.059	4.619	12.540	490.218	
1994	102.328	128.519	230.847	399.501	630.348	565.005	1.195.353	19.121	19.064	1.233.538	
1995	189.465	198.719	388.184	868.447	1.256.631	1.157.966	2.414.597	43.782	36.804	2.495.183	
1996	319.024	577.831	896.855	2.028.039	2.924.894	2.448.816	5.373.710	69.056	165.738	5.608.504	
1997	610.871	970.339	1.581.210	4.077.590	5.658.800	5.005.258	10.664.059	259.261	221.367	11.144.687	
1998	1.057.864	1.504.615	2.562.478	8.860.720	11.423.198	8.789.452	20.212.650	249.809	364.531	20.826.990	
1999	1.887.153	2.384.865	4.272.018	17.720.636	21.992.654	18.160.903	40.153.556	234.450	796.961	41.184.967	

(*) Kasım ayı itibariyle

TCMB İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr>

(Bir Önceki Döneme Göre % Değişim)										
										M3Y
						M2Y	Diğer	Resmi		
					M2	Döviz	TCMB	Mevduat		
			M1	Vadeli		Tevdiat		Mevduatı		
Bankalar		Vadesiz		Mevduat		Hesapları				
Dışındaki		Mevduat								
Para										
1980										
1981	28,95	41,81	38,02	271,38	84,95		84,95	226,35	104,09	99,66
1982	46,76	34,72	38,04	84,24	56,69		56,69	16,17	10,37	48,31
1983	32,98	54,37	48,11	9,52	29,79		29,79	-18,18	84,74	25,34
1984	34,31	11,44	17,45	118,58	57,97		66,07	-43,65	47,54	56,2
1985	37,51	40,68	39,73	68,13	55,47	172,71	61,19	-16,32	92,05	60,15
1986	28,73	64,12	53,65	35,13	42,55	217,44	56,97	89,8	40,29	56,66
1987	69,89	62,33	64,21	30,37	44,98	119,87	57,46	48,3	48,23	56,88
1988	54,88	22,89	31,09	76,11	54,1	77,6	59,57	115,83	45,2	59,97
1989	99,65	61,27	72,9	73,66	73,34	48,6	66,93	3,61	14,18	63,41
1990	66,35	57,41	60,54	45,65	51,82	54,18	52,37	7,28	109,99	53,2
1991	53,36	46,52	49	75,06	63,63	133,73	79,99	176,67	-11,69	77,7
1992	74,16	63,47	67,46	59,82	62,87	102,67	74,94	104,91	110,24	76,07
1993	69,95	61,5	64,78	35,44	48,08	84,65	60,92	-22,11	90,2	59,94
1994	98,14	65,96	78,83	160,51	123,18	196,41	152,69	313,96	52,03	151,63
1995	85,15	54,62	68,16	117,38	99,36	104,95	102	128,97	93,05	102,28
1996	68,38	190,78	131,04	133,52	132,76	111,48	122,55	57,73	350,33	124,77
1997	91,48	67,93	76,31	101,06	93,47	104,4	98,45	275,44	33,56	98,71
1998	73,17	55,06	62,06	117,3	101,87	75,6	89,54	-3,65	64,67	86,88
1999	78,39	58,5	66,71	99,99	92,53	106,62	98,66	-6,15	118,63	97,75

3.2. İç Borç Stoğu ve Yapısı

1980 sonrası kamu kesiminin artan açıkları iç borç stoğuna yansımıştır. Her geçen yıl daha da borçlanmak suretiyle iç borç stok rakamı sürekli artmıştır. Hoş olmayan monoterist aritmetik gerçeği gibi her yıl anaparaya önceki yıl alınan anapara faizleri de eklenmekte borç stok rakamı artmaktadır. Özellikle son yıllarda hazine ihalelerinde borçlanılacak miktar itfa tutarına göre ayarlanmaktadır. İtfa tutarının büyüklüğü de faiz oranlarını belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. İç borçlar konusunda dikkati çeken noktalardan birisi de iç borç senetlerinin en büyük hatta tamamına yakın düzeyde alıcılarının bankalar olduğudur. Bunun sebepleri incelendiğinde tasarruf sahiplerinin birincil piyasada alıcı olamamaları ki son yıllarda halka arz yöntemi ile yapılan hazine ihaleleri bunun istisnasıdır ve bankacılık kesiminin yasal mevzuat nedeniyle elinde devlet borçlanma senetleri tutma zorunluluğu ile bu senetlerin risksiz yüksek getiriye sahip olmalarıdır.

Türkiye' de iç borçlanma senetlerinin tahvil ya da bono türlerinden hangisinin daha ağırlıkta olduğu, bir başka anlatımla vadeleri, ekonominin ve siyasetin içinde bulunduğu koşullara göre değişiklik arz etmektedir. Kriz dönemlerinde ve siyasi istikrarsızlığın, belirsizliğin hakim olduğu dönemlerde vade kısaltmakta faiz oranları artmaktadır. Özellikle özel sektörün tercihinin hazine bonosundan yana olmasının açıklaması bu kuruluşların nakit akımları açısından likiditesi yüksek senetleri tercih etmeleri ve kendilerini bağlayacak uzun vadeli projeksiyonlardan kaçınarak risk almak istememeleridir. Tablo 6' da iç borçların yıllar itibariyle seyri incelendiğinde iç borç stok rakamının ve ödenen iç borç faizlerinin her yıl arttığı görülür. 2001 Aralık ayı itibariyle iç borç stok rakamı 122 katrilyon liraya ulaşmıştır. 2001 yılında iç borç faizi olarak 40 Katrilyon lira ödenmiş olup bu rakam önceki yılın iç borç stok rakamı olan 36 katrilyon lirayı aşmıştır. Sadece buradan kriz ortamlarının iç borçlara olan yıkıcı etkisini tespit etmek mümkündür.

Tablo 7' de iç borç rakamları Dolar ve GSMH' nin yüzde rakamları ile görülmekte ve bu tablo durumun netleşmesini sağlamaktadır. 1985 yılında 12,2 milyar Dolar olan iç borç tutarı 2001 yılında 84,86 milyar Dolara çıkmıştır. 1985 yılında iç borçlar GSMH' nin yüzde 19,7' si iken 2001 yılında oran yüzde 68,1' e çıkmıştır. Yani bir yıl içinde üretilen nihai tüm mal ve hizmetlerin değerinin yüzde 70' ini iç borçlara ayırmak gerekmektedir.

İç borç servis ödemelerinin seyri de iç borç miktarındaki artışa paralel olarak yıldan yıla artmaktadır. Tablo 8' de 1994 yılında toplam 1 katrilyon anapara ve faiz ödemesi gerçekleştirilirken 2001 yılında 91 katrilyon lira anapara ve faiz ödemesi gerçekleştirilmiştir. Kriz zamanlarında faiz oranları artışına paralel olarak faiz ödemelerinin oranı artmaktadır. Bu buhran anlarında devletin tecdit yapmasından başka bir şey değildir.

İç borçların vade yapıları incelendiğinde vade ortalamasının bir yılı aşmadığı görülmektedir. Kısa vade sürekli olarak borçlanma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Kısa vadeler neticesinde hazine her ay birkaç ihale açmak durumunda kalmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde devlet tahvilinden hazine bonosuna doğru geçişler görülmektedir. İstikrar paketlerinin uygulandığı güven ortamının oluştuğu dönemlerde devlet tahvili alımlarının tekrar arttığı görülmektedir.

Tablo 9' da 1999 yılına kadar hazine bonoları ağırlıktayken bu tarih ve sonrasında uygulanan ekonomik paketler neticesinde devlet tahvilleri ağırlık kazanmıştır. Dikkate değer bir husus devlet tahvili vadelerinin bir yıldan uzun olmayışıdır. 3 ve 5 yıl vadeli tahvillere karşı talep oluşmamıştır. Yani tahvillerde maksimum vade, orta vadenin bile altındadır. Ancak bu pozisyon 2001 yılında değişmiş uzun vadeli tahvillere de talep oluşmuştur. Ancak burada 2001 yılında güçlü ekonomiye geçiş programı çerçevesinde güven ortamının oluşturulmasının

ötesinde 2001 yılında hazinenin bankacılık kesimi ile yapmış olduğu gönüllü konsolidasyon uygulaması ve dövize endeksli devlet tahvilleri ile vade uzatımının yapıldığı da gözardı edilmemelidir.

Tablo 10' da alıcılarına göre iç borçlar incelendiğinde devlet kağıtlarının en büyük alıcılarının bankacılık kesimi olduğu görülmektedir. 1999 yılına kadar iç borç senetlerinin yüzde 85' i gibi bir oranında bankacılık kesimi alıcı olurken 2000 ve 2001 krizleriyle bu oran yüzde 55' e kadar düşmüştür. Hazine, bankacılık kesiminin azalan talebini kamu kurumlarına satış yoluyla gidermiştir. Kamu kurumlarının payları yüzde 8' lerden 1999 yılında 11,2' ye 2000 yılında 16,4' e 2001 yılında ise 38,7' ye çıkmıştır. Tabloda özel sektörün ekonomiye karşı hassas olan yapıları nedeniyle, hazine bonolarını devlet tahvillerine tercih etmeleriyle ilişkilidir. Tasarruf sahiplerinin alıcı olarak görülmemesi sebepleri tasarruf sahiplerinin birincil piyasada işlem yapamamalarının bir sonucudur. Zira bankalar aldıkları iç borç senetlerinin büyük bir kısmını ikincil piyasada tasarruf sahiplerine arz etmektedir. Bankacılık kesimi iç borç senetlerini gelir elde etme güdüsü ve mevzuatın getirdiği zorunlu karşılık, disponibl değerler, merkez bankasından avans çekebilme gibi nedenlerden dolayı almaları bankacılık kesiminin iç borçlanma senetlerine olan talebinin nedenleridir.

Tablo 6. Yıllar İtibariyle İç Borçlanma Durumu (1980-2001)

(milyar TL)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
TOPLAM ÖDEME	216	655	761	1,819	1,132	2,578	5,755	10,28
ANAPARA	195	614	727	1,703	976	2,321	5,038	8,604
Tahvil	6	9	33	26	29	172	719	1,15
Bono	20	127	193	175	211	986	1,456	2,854
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	1	18	1	913	0	0	55	597
Kısa vadeli avans	168	460	500	589	736	1,163	2,808	4,003
FAİZ	21	41	34	116	156	257	717	1,676
Tahvil	18	33	23	49	111	168	399	806
Bono	2	6	8	27	41	82	247	490
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	0	0	1	37	0	0	61	329
Kısa vadeli avans	1	2	2	3	4	7	10	51
TOPLAM BORÇLANMA	595	884	1,098	3,534	2,437	4,741	8,65	15,307
Tahvil	50	28	59	200	199	673	1,269	2,045
Bono	60	166	258	78	495	1,218	1,788	3,955
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	214	191	228	2,595	818	1,421	2,528	4,949
Kısa vadeli avans	271	499	553	661	925	1,429	3,065	4,358
NET BORÇLANMA	400	270	371	1,831	1,461	2,42	3,557	6,107
Tahvil	44	19	26	174	170	501	495	299
Bono	40	39	65	-97	284	232	332	1,101
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	213	173	227	1,682	818	1,421	2,473	4,352
Kısa vadeli avans	103	39	53	72	189	266	257	355
BORÇ STOKU	721	991	1,341	3,173	4,634	6,972	10,514	17,218
Tahvil	141	160	186	360	531	1,032	1,511	2,407
Bono	49	88	153	56	340	489	822	1,923
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	336	509	736	2,418	3,235	4,656	7,129	11,481
Kısa vadeli avans	195	234	266	339	528	795	1,052	1,407

Hazine İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr>

(milyar TL)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TOPLAM ÖDEME	14,634	26,073	42,454	91,822	221,423	523,878	1,092,620	1,744,208
ANAPARA	12,146	21,27	32,418	74,908	187,336	438,46	861,585	1,271,404
Tahvil	1,343	3,001	4,52	6,415	23,58	69,795	157,245	94,489
Bono	4,496	6,639	6,511	21,488	51,937	156,909	398,937	971,562
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	40	1	3,617	5,48	6,598	8,678	31,933	133,417
Kısa vadeli avans	6,267	10,63	17,77	41,525	105,222	203,077	273,472	71,937
FAİZ	2,488	4,803	10,036	16,914	34,087	85,418	231,035	472,805
Tahvil	1,272	3,089	6,302	10,221	15,898	42,321	112,467	110,705
Bono	1,143	1,612	1,744	4,953	15,033	41,612	114,017	356,466
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	0	0	1,876	1,474	1,942	0	0	0
Kısa vadeli avans	73	102	114	266	1,214	1,485	4,551	5,633
TOPLAM BORÇLANMA	23,387	34,746	47,008	114,593	282,333	599,873	1,303,548	1,833,102
Tahvil	3,816	8,984	12,458	11,51	74,971	172,215	206,124	366,873
Bono	5,115	7,634	8,443	34,277	75,926	179,151	638,678	1,298,630
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	7,513	7,041	8,005	16,562	8,804	6,009	133,417	25,94
Kısa vadeli avans	6,943	11,087	18,102	52,244	122,632	242,498	325,329	141,659
NET BORÇLANMA	11,201	12,476	14,59	39,685	94,997	161,413	441,962	561,699
Tahvil	2,433	4,983	7,938	5,095	51,391	102,42	48,88	272,384
Bono	619	995	1,932	12,789	23,989	22,241	239,741	327,069
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	7,473	6,041	4,388	11,082	2,207	-2,669	101,484	-107,477
Kısa vadeli avans	676	457	332	10,719	17,411	39,421	51,857	69,723
BORÇ STOKU	28,458	41,934	57,18	97,647	194,236	357,347	799,309	1,361,007
Tahvil	4,88	10,863	18,801	24,678	86,387	190,505	239,385	511,769
Bono	2,542	3,537	5,469	18,258	42,247	64,488	304,23	631,298
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	18,954	24,995	30,04	41,122	34,602	31,933	133,417	25,94
Kısa vadeli avans	2,082	2,539	2,87	13,589	31	70,421	122,278	192

(milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000 (*)	2001 (ARA./DEC.*)
TOPLAM ÖDEME	4,911,403	5,264,585	14,471,510	25,477,768	37,581,732	164,360,842
ANAPARA	3,585,986	3,287,422	8,844,833	15,579,145	18,972,309	123,876,596
Tahvil	536,788	917,626	2,426,865	6,116,357	12,006,317	96,418,348
Bono	2,826,352	2,226,386	6,080,345	9,462,788	6,961,754	27,458,248
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	25,9	40	0	0	0	0
Kısa vadeli avans	196,947	143,371	337,623	0	4,239	0
FAİZ	1,325,417	1,977,163	5,626,676	9,898,623	18,609,423	40,484,246
Tahvil	327,774	860,394	2,587,441	4,889,437	16,966,538	34,608,486
Bono	988,005	1,099,736	3,035,836	5,004,947	1,640,332	5,875,760
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	0	0	0	0	0	0
Kısa vadeli avans	9,638	17,033	3,399	4,239	2,553	0
TOPLAM BORÇLANMA	5,345,792	6,370,002	14,254,324	26,886,405	32,468,545	209,613,234
Tahvil	1,247,865	3,185,561	4,708,064	20,027,769	26,685,862	164,183,336
Bono	3,722,028	3,074,400	9,546,260	6,858,635	5,782,683	45,429,899
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	0	0	0	0	0	0
Kısa vadeli avans	375,9	110,041	0	0	0	0
NET BORÇLANMA	1,759,807	3,082,580	5,409,490	11,307,260	13,496,236	85,736,639
Tahvil	711,077	2,267,935	2,281,198	13,911,412	14,679,545	67,764,988
Bono	895,677	848,014	3,465,915	-2,604,152	-1,179,070	17,971,651
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	-25,9	-40	0	0	0	0
Kısa vadeli avans	178,953	-33,33	-337,623	0	-4,239	0
BORÇ STOKU	3,148,985	6,283,425	11,612,885	22,920,145	36,420,620	122,157,260
Tahvil	1,250,154	3,570,812	5,771,980	19,683,392	34,362,937	102,127,926
Bono	1,527,838	2,374,990	5,840,905	3,236,753	2,057,683	20,029,334
Konsolide Borçlar - Kur Farkları	40	0	0	0	0	0
Kısa vadeli avans	370,953	337,623	0	0	0	0

Tablo 7. Yıllar İtibariyle İç Borç Stoku (GSMH'ye Oran ve Dolar Bazında) milyarTL / milyon \$

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
TOPLAM İÇ BORÇ	6,972	10,514	17,218	28,458	41,934	57,18	97,648	194,237	357,347	799,309
KAGIDA BAGLANAN	4,158	5,163	7,291	10,383	18,438	27,991	51,663	128,634	254,993	543,614
NAKİT	1,517	2,333	4,33	7,422	14,4	24,27	42,155	83,335	137,389	338,266
TAHVİL	1,028	1,51	2,407	4,88	10,863	18,801	23,896	41,088	72,501	34,036
BONO	489	823	1,923	2,542	3,537	5,469	18,258	42,247	64,488	304,23
NAKİT DISİ	2,641	2,83	2,96	2,961	4,038	3,721	9,508	45,3	117,604	205,348
TAHVİL	2,641	2,83	2,96	2,961	4,038	3,721	9,508	45,3	117,604	205,348
BONO	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
KAGIDA BAGLANMAYAN	2,814	5,351	9,927	18,075	23,496	29,189	217,94	65,602	102,354	255,695
KONSOLİDE BORÇLAR - KUR FARKLARI	2,019	4,3	8,521	15,993	20,957	26,319	32,396	34,602	31,933	133,417
KISA VADELİ AVANS	795	1,052	1,407	2,082	2,539	2,87	13,589	31	70,421	122,278
GSMH	35,35	51,185	75,019	129,175	230,37	397,178	634,393	1,103,605	1,997,323	3,887,903
TOPLAM STOK / GSMH	19.7%	20.5%	23.0%	22.0%	18.2%	14.4%	17.3%	17.6%	17.9%	20.6%
KAGIDA BAGLI / GSMH	11.8%	10.1%	9.7%	8.0%	8.0%	7.0%	14.6%	11.7%	12.8%	14.0%
NAKİT / GSMH	4.3%	4.6%	5.8%	5.7%	6.3%	6.1%	9.3%	7.6%	6.9%	8.7%
TAHVİL / GSMH	2.9%	3.0%	3.2%	3.8%	4.7%	4.7%	2.8%	3.7%	3.6%	0.9%
BONO / GSMH	1.4%	1.6%	2.6%	2.0%	1.5%	1.4%	6.5%	3.8%	3.2%	7.8%
NAKİT DISİ / GSMH	7.5%	5.5%	3.9%	2.3%	1.8%	0.9%	5.2%	4.1%	5.9%	5.3%
TAHVİL / GSMH	7.5%	5.5%	3.9%	2.3%	1.8%	0.9%	3.7%	4.1%	5.9%	5.3%
BONO / GSMH	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
KAGIDA BAGLANMAYAN / GSMH	8.0%	10.5%	13.2%	14.0%	10.2%	7.3%	2.8%	5.9%	5.1%	6.6%
KONSOLİDE BORÇLAR - KUR FARKLARI / GSMH	5.7%	8.4%	11.4%	12.4%	9.1%	6.6%	0.3%	3.1%	1.6%	3.4%
KVA / GSMH	2.2%	2.1%	1.9%	1.6%	1.1%	0.7%	2.4%	2.8%	3.5%	3.1%
KUR (Döviz Alış)	574	756	1,018	1,813	2,311	2,927	5,075	8,556	14,458	38,687
TOPLAM STOK	12.20	13.91	16.91	15.70	18.14	19.53	19.24	22.70	24.72	20.66

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ARA. / DEC.*
TOPLAM İÇ BORÇ	1,361,007	3,148,985	6,283,425	11,612,885	22,920,145	36,420,620	122,157,260
KAGIDA BAGLANAN	1,143,067	2,777,992	5,945,802	11,612,885	22,920,145	36,420,620	122,157,260
NAKİT	733,254	1,923,829	4,642,884	9,511,785	20,197,511	29,422,612	57,879,907
TAHVİL	220,955	603,485	2,267,893	3,815,843	16,960,758	27,373,224	40,226,736
BONO	512,299	1,320,344	2,374,991	5,695,942	3,236,754	2,049,388	17,653,172
NAKİT DISİ	409,814	854,163	1,302,918	2,101,100	2,722,634	6,998,008	64,277,352
TAHVİL	290,814	646,669	1,302,918	1,956,137	2,722,634	6,989,713	61,901,190
BONO	119	207,495	0	144,964	0	8,295	2,376,162
KAGIDA BAGLANMAYAN	217,94	370,993	337,623	0	0	0	0
KONSOLİDE BORÇLAR - KUR FARKLARI	25,94	40	0	0	0	0	0
KISA VADELİ AVANS	192	370,953	337,623	0	0	0	0
GSMH	7,854,887	14,978,067	29,393,262	53,518,332	78,282,967	125,596,129	179,480,078
TOPLAM STOK / GSMH	17.3%	21.0%	21.4%	21.9%	29.3%	29.0%	68.1%
KAGIDA BAGLI / GSMH	14.6%	18.5%	20.2%	21.9%	29.3%	29.0%	68.1%
NAKİT / GSMH	9.3%	12.8%	15.8%	17.9%	25.8%	23.4%	32.2%
TAHVİL / GSMH	2.8%	4.0%	7.7%	7.2%	21.7%	21.8%	22.4%
BONO / GSMH	6.5%	8.8%	8.1%	10.7%	4.1%	1.6%	9.8%
NAKİT DISİ / GSMH	5.2%	5.7%	4.4%	4.0%	3.5%	5.6%	35.8%
TAHVİL / GSMH	3.7%	4.3%	4.4%	3.7%	3.5%	5.6%	34.5%
BONO / GSMH	1.5%	1.4%	0.0%	0.3%	0.0%	0.0%	1.3%
KAGIDA BAGLANMAYAN / GSMH	2.8%	2.5%	1.1%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
KONSOLİDE BORÇLAR - KUR FARKLARI / GSMH	0.3%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
KVA / GSMH	2.4%	2.5%	1.1%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
KUR (Döviz Alış)	59,501	107,505	204,75	312,72	540,098	671,765	1,439,567
TOPLAM STOK	22.87	29.29	30.69	37.14	42.44	54.22	84.86

Tablo 8. İç Borç Servis Ödemeleri

milyar TL

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*Ag.
A.Anapara Ödemeleri	861.585	1.271.405	3.585.986	3.287.422	8.844.833	15.579.145	18.968.070	68.589.214
B.Faiz Ödemeleri	231.035	472.805	1.325.417	1.977.163	5.626.676	9.898.623	18.609.423	23.116.564
TOPLAM	1.092.620	1.744.210	4.911.403	5.264.585	14.471.509	25.477.768	37.577.493	91.705.778
YÜZDE DEĞİŞME								
A.Anapara Ödemeleri	96.5	47.6	182,0	-8.3	169.1	76.1	21.8	261.6
B.Faiz Ödemeleri	170.5	104.6	180.3	49.2	184.6	75.9	88,0	24.2
TOPLAM	108.6	59.6	181.6	7.2	174.9	71.6	47.5	144.8
YÜZDE DAĞILIM								
A.Anapara Ödemeleri	78.9	72.9	73,0	62.4	61.1	61.1	50.5	74.8
B.Faiz Ödemeleri	21.1	27.1	27,0	37.6	38.9	38.9	49.5	25.2
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Hazine İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr>

Maliye İstatistikleri, <http://www.maliye.gov.tr>

Tablo 9. İç Borçlanmanın Vade Yapısı (1990-2001)

	1990		1991		1992		1993		1994		1995	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
GENEL TOPLAM	24.202		55.737		149.689		330.033		841.400		1.665.504	
NAKDEN SATILAN	20.901	86,4	45.788	82,1	108.660	72,6	235.971	71,5	644.457	75,6	1.360.658	81,7
TAHVİL	12.458	51,5	11.510	20,7	32.734	21,9	64.820	19,6	21.107	2,5	212.842	12,8
1 Yıl	2.861	11,8	8.351	15	28.680	19,2	62.899	19,1	15.648	1,9	195.040	11,7
Kırık Vade	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1.5 Yıl	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.083	0,1
2 Yıl	4.734	19,6	1.469	2,6	1.924	1,3	187	0,1	0	0	6.375	0,4
3 Yıl	2.902	12	1.090	2	1.167	0,8	115	0	0	0	2.084	0,1
4 Yıl	588	2,4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5 Yıl	1.108	4,6	37	0,1	0	0	0	0	0	0	48	0
Halka S. 1 Yıl	0	0	0	0	87	0,1	0	0	346	0	0	0
Hesaben	266	1,1	563	1	876	0,6	1.619	0,5	3.746	0,4	5.805	0,3
Döv. Büfe Hes.	-	-	-	-	-	-	-	-	1.367	0,2	2.407	0,1
BONO	8.443	34,9	34.277	61,5	75.926	50,7	171.151	51,9	623.349	74,1	1.147.817	68,9
1 Ay	-	-	-	-	-	-	-	-	38.222	4,5	0	0
3 Ay	2.843	11,7	17.096	30,7	47.823	31,9	46.433	14,1	329.809	39,2	372.671	22,4
6 Ay	3.183	13,2	10.453	18,8	14.660	9,8	54.197	16,4	80.247	9,5	120.451	7,2
9 Ay	2.416	10	6.247	11,2	9.053	6	25.099	7,6	21.304	2,5	184.660	11,1
Öz. Bono 4 Ay	0	0	240	0,4	0	0	0	0	0	0	0	0
Öz. Bono 6 Ay	0	0	240	0,4	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka S. 3 Ay	0	0	0	0	3.914	2,6	10.377	3,1	124.007	14,7	58.377	3,5
Halka S. 6 Ay	0	0	0	0	477	0,3	32.568	9,9	10.370	1,2	41.011	2,5
Halka S. 9 Ay	0	0	0	0	0	0	0	0	234	0	0	0
Konsinye S.	0	0	0	0	0	0	0	0	12.577	1,5	0	0
Kırık Vade	0	0	0	0	0	0	2.476	0,8	6.580	0,8	370.646	22,3
NAKİT DIŞI SATILAN	3.301	13,6	9.949	17,9	41.029	27,4	94.062	28,5	196.943	23,4	304.845	18,3

Hazine İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr>

Tablo 10. İç Borçlanmanın Alıcılara Göre Dağılımı

	BANKALAR		RESMİ KURUMLAR		ÖZEL SEKTÖR		SAHİPLERİ		TOPLAM
	BANKS		PUBLIC SECTORS		SECTORS		HOLDERS		
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	
	Amount	%	Amount	%	Amount	%	Amount	%	
1987	4.661	77,7	1.088	18,1	242	4	10	0,2	6.000
BONO	3.016	76,3	762	19,3	173	4,4	5	0,1	3.955
TAHVİL	1.645	80,4	326	15,9	69	3,4	5	0,3	2.045
1988	8.084	90,5	594	6,7	249	2,8	4	0	8.931
BONO	4.686	91,6	287	5,6	139	2,7	3	0,1	5.115
TAHVİL	3.398	89	307	8,1	110	2,9	1	0	3.816
1989	14.990	90,2	1.066	6,4	562	3,4	0	0	16.618
BONO	6.779	88,8	539	7,1	316	4,1	0	0	7.634
TAHVİL	8.211	91,4	527	5,9	245	2,7	0	0	8.983
1990	17.963	85,9	2.700	12,9	238	1,1	0	0	20.901
BONO	7.877	93,3	435	5,2	130	1,5	0	0	8.443
TAHVİL	10.086	81	2.264	18,2	108	0,9	0	0	12.458
1991	42.470	92,8	1.451	3,2	1.867	4,1	0	0	45.787
BONO	31.400	91,6	1.208	3,5	1.670	4,9	0	0	34.277
TAHVİL	11.070	96,2	243	2,1	197	1,7	0	0	11.510
1992	118.341	79,1	20.929	14	5.943	4	4.477	3	149.689
BONO	65.488	86,3	1.042	1,4	5.007	6,6	4.390	5,8	75.926
TAHVİL	52.853	71,7	19.887	27	936	1,3	87	0,1	73.763
1993	256.918	77,8	20.021	6,1	8.885	2,7	44.210	13,4	330.033
BONO	129.266	72,2	1.501	0,8	5.439	3	42.945	24	179.151
TAHVİL	127.651	84,6	18.520	12,3	3.446	2,3	1.265	0,8	150.883
1994	601.453	71,5	82.544	9,8	22.446	2,7	134.957	16	841.400
BONO	437.583	68,5	44.535	7	21.950	3,4	134.610	21,1	638.678
TAHVİL	163.869	80,8	38.009	18,7	497	0,2	347	0,2	202.722
1995	1.359.560	81,6	147.387	8,8	59.168	3,6	99.389	6	1.665.503
BONO	1.066.381	82,1	83.330	6,4	49.530	3,8	99.389	7,7	1.298.630
TAHVİL	293.179	79,9	64.057	17,5	9.638	2,6	0	0	366.873
1996	3.902.227	84,4	458.464	9,9	132.032	2,9	132.697	2,9	4.625.421
BONO	2.871.852	82,9	330.983	9,6	128.950	3,7	132.668	3,8	3.464.452
TAHVİL	1.030.375	88,8	127.481	11	3.083	0,3	29	0	1.160.969
1997	5.599.994	89,5	450.095	7,2	205.819	3,3	4.054	0,1	6.259.961
BONO	2.668.158	86,3	266.240	8,7	136.135	4,4	3.867	0,1	3.074.400
TAHVİL	2.931.836	92	183.855	5,8	69.683	2,2	187	0	3.185.561
1998	12.377.480	86,8	1.142.759	8	554.368	3,9	179.717	1,3	14.254.323
BONO	8.311.407	87,1	781.438	8,2	451.605	4,7	1.810	0	9.546.260
TAHVİL	4.066.073	86,4	361.321	7,7	102.762	2,2	177.907	3,8	4.708.063
1999	22.945.201	85,3	3.013.707	11,2	566.201	2,1	361.297	1,3	26.886.405
BONO	6.219.141	90,7	364.971	5,3	214.569	3,1	59.955	0,9	6.858.636
TAHVİL	16.726.060	83,5	2.648.736	13,2	351.632	1,8	301.342	1,5	20.027.769
2000	32.468.546	80,6	6.593.039	16,4	1.238.449	3,1	238	0,0	40.300.272
BONO	26.685.862	79,0	6.351.139	18,8	741.632	2,2	130	0,0	33.778.763
TAHVİL	5.782.683	88,7	241.900	3,7	496.817	7,6	108	0,0	6.521.508
2001	133.982.702	59,6	87.121.059	38,7	1.867.716	0,8	1.867.716	0,8	224.839.193
BONO	105.324.168	55,7	83.023.382	43,9	156.359	0,1	535.258	0,3	189.039.167
TAHVİL	28.568.534	79,1	4.097.677	11,4	1.711.357	4,7	1.724.069	4,8	36.101.637

3.3. Türkiye İle Seçilmiş Ülkelerin Karşılaştırılması

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye kıyaslandığı zaman içinde bulunulan iç borç sorununun büyüklüğü daha da net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde iç borç stok rakamı GSMH' ın yüzde 25' lerinde iken Türkiye' de yüzde 68' ine ulaşmıştır. İç borç vadeleri gelişmiş ülkelerde tahvil ağırlıklı olup uzun vadeli iken Türkiye' de tam tersi durum geçerlidir. Aynı şekilde gelişmiş ülkelerde iç borç faizlerine ödenen tutarlar GSMH içinde küçük bir paya sahipken Türkiye' de bu oran yüzde 25 civarındadır.

Gelişmiş ülkelerdeki faiz oranlarının ve enflasyon rakamlarının düşük oluşu, ulusal paralarının istikrar arz etmesi sonucu iç borç faiz ve anapara ödemeleri sorun teşkil etmemektedir. Gelişmiş ülkelerin uzun vadeli borçlanabilmeleri neticesinde iç borç servisleri de düşük olmaktadır. İstikrarlı ve sistematiği oturmuş ekonomilerde siyasetin ekonomi üzerindeki etkisi azaltılmış, kamu gelir ve giderleri arasında denge kurulmuştur. Böylelikle iç borçların vergi yükü nesilden nesile aktarılmamaktadır. Bütçe disiplini içerisinde kaynakların etkin kullanımı yoluna gidilmektedir. Türkiye' de olduğu gibi iç borçlanmada temel amaç yeni borçla eskisini ödemek ve kamu açıkları için sürekli finansman kaynağı görmek değil kısa dönemli gelir akımı uyumsuzluklarını gidermek ve maliye politikası aracı olarak kullanmaktır.

Türkiye' de iç borçlanmanın önemli bir sonucu da sıcak para olgusudur. Sıcak para, spekülâtif etki yaratarak risk ortamının oluşması anında, geldiği gibi giderek ağır tahribatlar yaratan kısa vadeli sermaye akımıdır. Burada amaç spekülâtif kâr güdüsüdür. Sıcak para yatırım amaçlı gelmediğinden ülke kaynaklarına net pozitif etki sağlamaz. Sadece kısa vadeli fonların ülkeye girişi ve kar elde ederek tekrar çıkışıdır. 1980 sonrası Türkiye' de sıcak para girişi uygulanan politikalarla desteklenmiştir. Buna bağlı olarak ulusal paranın değerli

olması ve faiz oranlarının yüksek oranda reel getiriye sahip olması yani faiz oranlarının enflasyonun oldukça üzerinde olması sıcak parayı cezbetmiştir.

Türkiye' de bankacılık kesimi de yurt dışından sağladığı sendikasyon kredilerini ülke içinde devlete borç vererek reel getiriye sahip olmuşlardır. Oysa gelişmiş ekonomilerde sıcak paradan çok gerçek portföy ve reel yatırımlar mevcuttur.

Tablo11' de seçilmiş ülkeler faiz oranları incelendiğinde çift haneli yüksek rakama sahip bir tek Türkiye' nin bulunduğu, diğer ülkelerde faiz oranlarının 3 ile 5 arasında değiştiği görülmektedir. Tablo 12' de seçilmiş ülkeler ulusal paralarının dolar karşısındaki değerlerinin yıllar itibariyle seyrinde bir tek Türkiye' deki değer kaybı göze çarpmaktadır. Seçilmiş ülkeler iç borç faiz ödemeleri tablo 13' de belirtildiği gibi GSMH' larının yüzde 2-3' ü kadarken Türkiye' de bu oran yüzde 25' e dayanmıştır.

Mevduat ve kredilerin birbirlerine olan oranları incelendiği zaman toplam mevduatın ancak üçte biri kadarının krediye dönüştürüldüğü görülmektedir. Geri kalan kısmının da kamu tarafından emildiğini ve portfolyo crowding-out etkisinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Zira devlet ödünç verilebilecek durumdaki fonları kendisi toplamakta bu da özel kesim kredi faizlerini yükseltmekte, dolayısıyla da yapılacak yatırımların iç getiri oranlarını düşürmekte ve yatırımlar olması gereken düzeyden aşağıda seyretmekte ve bunun sonucu olarak üretim milli gelir ve istihdam artmamaktadır. Ekonomide çarpan ve hızlandırıcı modelleri işlememektedir.

Tablo 11. Seçilmiş Ülkelerde Uzun Dönem Faiz Oranları

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	tahmini	
																				2002
Australia	13,5	14,0	13,4	13,2	12,1	13,4	13,2	10,7	9,2	7,3	9,0	9,2	8,2	6,9	5,5	6,1	6,3	5,6	6,2	6,3
Austria	8,0	7,8	7,3	6,9	6,7	7,1	8,7	8,5	8,1	6,7	7,0	7,1	6,3	5,7	4,7	4,7	5,6	5,1	5,2	5,4
Belgium	12,2	11,0	8,6	8,2	8,0	8,6	10,1	9,3	8,7	7,2	7,7	7,4	6,3	5,6	4,7	4,7	5,6	5,1	5,1	5,4
Canada	12,7	11,1	9,5	9,9	10,2	9,9	10,8	9,8	8,8	7,9	8,6	8,4	7,5	6,5	5,5	5,7	5,9	5,8	6,0	6,3
Czech Republic	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Denmark	14,4	11,6	10,1	11,3	9,9	9,7	10,6	9,3	9,0	7,3	7,8	8,3	7,2	6,3	5,0	4,9	5,7	5,1	5,2	5,4
Finland	11,1	10,7	8,9	7,9	10,3	12,1	13,2	11,9	12,1	8,8	9,0	8,8	7,1	6,0	4,8	4,7	5,5	5,0	5,1	5,3
France	13,4	11,9	9,1	10,2	9,2	9,2	10,3	9,0	8,6	6,8	7,2	7,5	6,3	5,6	4,7	4,6	5,4	5,0	5,1	5,3
Germany	8,1	7,2	6,3	6,4	6,6	7,1	8,7	8,5	7,8	6,5	6,9	6,9	6,2	5,6	4,6	4,5	5,3	4,8	4,9	5,1
Greece	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	9,8	8,5	6,3	6,1	5,3	5,4	5,5
Hungary	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Iceland	..	..	..	..	..	29,5	16,4	17,7	13,1	13,4	7,0	9,7	9,2	8,7	7,7	8,5	11,2	10,4	9,2	9,0
Ireland	..	12,8	11,2	11,3	9,4	9,2	10,3	9,4	9,3	7,6	8,0	8,2	7,2	6,3	4,7	4,8	5,5	5,0	5,1	5,4
Italy	15,6	13,7	11,5	10,6	10,9	12,8	13,5	13,3	13,3	11,2	10,5	12,2	9,4	6,9	4,9	4,7	5,6	5,2	5,3	5,6
Japan	7,3	6,5	5,1	5,0	4,8	5,1	7,0	6,3	5,3	4,3	4,4	3,4	3,1	2,4	1,5	1,7	1,7	1,3	1,6	1,7
Korea	14,3	13,9	11,9	12,4	13,0	14,2	15,1	16,5	15,1	12,1	12,3	12,4	10,9	11,8	12,8	8,7	8,5	6,7	7,2	7,5
Luxembourg	..	..	..	..	..	7,7	9,3	8,8	8,2	6,8	7,2	7,2	6,3	5,6	4,7	4,7	5,5	5,0	5,1	5,4
Mexico	..	64,2	90,6	103,8	62,1	44,6	34,8	19,7	16,1	15,5	13,8	39,8	34,4	22,5	24,8	24,1	16,9	13,8	10,7	10,0
Netherlands	8,1	7,3	6,3	6,4	6,4	7,2	8,9	8,7	8,1	6,4	6,9	6,9	6,2	5,6	4,6	4,6	5,4	4,9	5,1	5,3
New Zealand	12,6	17,7	16,4	15,7	13,1	12,8	12,4	10,1	8,4	6,9	7,6	7,8	7,9	7,2	6,3	6,4	6,9	6,4	6,9	6,6
Norway	12,2	12,6	13,3	13,3	12,9	10,8	10,7	10,0	9,6	6,9	7,4	7,4	6,8	5,9	5,4	5,5	6,3	6,2	6,2	6,4
Poland	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Portugal	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	10,4	11,5	8,6	6,4	4,9	4,8	5,6	5,2	5,3	5,5
Slovak Republic	..	..	..	..	..	..	..	..	..	13,1	9,1	10,4	9,7	9,4	21,7	15,9	8,5	7,8	7,8	8,0
Spain	16,5	13,4	11,4	12,8	11,7	13,8	14,6	12,8	11,7	10,2	10,0	11,3	8,7	6,4	4,8	4,7	5,5	5,1	5,2	5,5
Sweden	12,5	13,2	10,5	11,7	11,4	11,2	13,2	10,7	10,0	8,5	9,5	10,2	8,0	6,6	5,0	5,0	5,4	5,1	5,4	5,7
Switzerland	4,6	4,7	4,2	4,0	4,0	5,2	6,4	6,2	6,4	4,6	5,0	4,5	4,0	3,4	3,0	3,0	3,9	3,4	3,5	3,7
Turkey	..	..	55,0	47,0	62,4	58,3	51,9	71,9	79,6	86,6	138,5	111,5	124,9	106,0	113,6	106,6	38,7	94,6	65,9	38,9
United Kingdom	11,1	11,0	10,1	9,6	9,7	10,2	11,8	10,1	9,1	7,5	8,2	8,2	7,8	7,0	5,5	5,1	5,3	4,9	5,1	5,3
United States	12,4	10,6	7,7	8,4	8,8	8,5	8,6	7,9	7,0	5,9	7,1	6,6	6,4	6,4	5,3	5,6	6,0	5,0	5,2	5,5
Euro area	..	..	..	..	..	9,8	11,2	10,5	10,0	8,3	8,2	8,6	7,1	6,0	4,8	4,7	5,4	5,0	5,1	5,3

OECD İstatistikleri, <http://www.oecd.org>

Tablo 12. Seçilmiş Ülke Para Birimleri, ABD \$ Kurlarının Seyri

	para birimi	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	tahmini	
													2002	2003
Australia	<i>Dollar</i>	1,284	1,362	1,473	1,369	1,350	1,277	1,348	1,592	1,550	1,727	1,935	1,892	1,879
Austria	<i>Schilling</i>	11,67	10,99	11,63	11,42	10,08	10,58	12,20	12,38	12,91				
Belgium	<i>Franc</i>	34,16	32,15	34,55	33,46	29,50	30,98	35,76	36,30	37,86				
Canada	<i>Dollar</i>	1,146	1,209	1,290	1,366	1,372	1,364	1,385	1,483	1,486	1,485	1,548	1,594	1,595
Czech Republic	<i>Koruny</i>	..	..	29,15	28,79	26,54	27,15	31,70	32,28	34,59	38,657	38,016	34,942	34,520
Denmark	<i>Krone</i>	6,393	6,038	6,482	6,360	5,604	5,798	6,604	6,699	6,980	8,088	8,321	8,469	8,467
Finland	<i>Markka</i>	4,043	4,486	5,721	5,223	4,367	4,592	5,187	5,345	5,580				
France	<i>Franc</i>	5,641	5,294	5,662	5,552	4,991	5,116	5,837	5,899	6,157				
Germany	<i>Deutschemark</i>	1,659	1,562	1,653	1,623	1,433	1,505	1,734	1,759	1,836				
Greece	<i>Drachma</i>	182,1	190,5	229,1	242,2	231,6	240,7	272,9	295,3	305,7	1,072			
Hungary	<i>Forint</i>	..	..	91,9	105,1	125,7	152,6	186,6	214,3	237,1	282,3	286,5	275,5	275,2
Iceland	<i>Krona</i>	59,10	57,62	67,64	69,99	64,77	66,69	70,97	71,17	72,43	78,8	97,7	99,8	99,2
Ireland	<i>Pound</i>	0,622	0,588	0,683	0,670	0,624	0,625	0,660	0,703	0,739				
Italy	<i>Lira</i>	1241	1232	1572	1613	1629	1543	1703	1736	1817				
Japan	<i>Yen</i>	134,5	126,7	111,2	102,2	94,1	108,8	121,0	130,9	113,9	107,8	121,5	132,1	131,9
Korea	<i>Won</i>	733,2	780,0	802,4	804,3	771,4	804,4	950,5	1 400,5	1 186,7	1 130,6	1 290,4	1 327,7	1 330,4
Luxembourg	<i>Franc</i>	34,16	32,15	34,55	33,46	29,50	30,98	35,76	36,30	37,86				
Mexico	<i>Peso</i>	3,022	3,095	3,115	3,389	6,421	7,601	7,924	9,153	9,553	9,453	9,344	9,062	9,048
Netherlands	<i>Guilder</i>	1,870	1,759	1,857	1,820	1,605	1,686	1,951	1,983	2,068				
New Zealand	<i>Dollar</i>	1,729	1,860	1,851	1,687	1,524	1,454	1,513	1,869	1,892	2,205	2,382	2,288	2,266
Norway	<i>Krone</i>	6,484	6,214	7,094	7,057	6,337	6,457	7,072	7,545	7,797	8,797	8,993	8,707	8,639
Poland	<i>Zloty</i>	..	..	1,814	2,273	2,425	2,695	3,277	3,492	3,964	4,346	4,097	4,101	4,090
Portugal	<i>Escudo</i>	144,4	134,8	160,7	166,0	149,9	154,2	175,2	180,1	188,2	1,085	1,117	1,139	1,139
Slovak Republic	<i>Koruna</i>	..	..	30,8	32,0	29,7	30,7	33,6	35,2	41,4	46,230	48,346	47,566	47,360
Spain	<i>Peseta</i>	103,9	102,4	127,2	134,0	124,7	126,7	146,4	149,4	156,2				
Sweden	<i>Krona</i>	6,045	5,823	7,785	7,716	7,134	6,707	7,635	7,947	8,262	9,161	10,338	10,343	10,309
Switzerland	<i>Franc</i>	1,434	1,406	1,477	1,367	1,182	1,236	1,450	1,450	1,503	1,688	1,687	1,669	1,666
Turkey	<i>Lira</i>	4 169	6 861	10 964	29 778	45 738	81 281	151 595	260 473	418 984	624 325	1 228 269	1 453 359	1 897 452
United Kingdom	<i>Pound</i>	0,567	0,570	0,666	0,653	0,634	0,641	0,611	0,604	0,618	0,661	0,694	0,695	0,697
United States	<i>Dollar</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Euro area	<i>Euro</i>	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,085	1,117	1,139	1,139
	<i>SDR</i>	0,731	0,710	0,716	0,699	0,659	0,689	0,726	0,737	0,731	0,758	0,785	0,800	0,800

OECD İstatistikleri, <http://www.oecd.org>

Tablo 13. Seçilmiş Ülkelerde Faiz Ödemelerinin GSMH' ya Oranı

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	tahmini	
																		2002	2003
Australia	3,8	4,1	3,9	3,7	3,7	3,3	2,9	3,4	2,9	4,0	3,9	3,2	2,6	2,1	2,0	1,8	1,7	1,6	1,5
Austria	2,8	2,9	3,1	3,2	3,1	3,2	3,3	3,4	3,6	3,4	3,6	3,8	3,5	3,3	3,1	3,1	1,9	1,6	1,4
Belgium	10,3	10,7	10,1	9,9	10,8	11,2	10,7	10,6	10,6	9,2	8,9	8,5	7,6	7,2	6,7	6,5	6,3	5,7	5,4
Canada	4,0	4,1	4,1	4,3	4,7	5,2	5,1	5,0	4,9	5,0	5,5	5,2	4,8	4,8	4,4	3,3	2,9	3,1	3,0
Denmark	..	..	..	4,3	4,0	3,8	4,0	3,2	3,5	3,3	3,1	2,9	2,9	2,5	2,3	1,9	1,6	1,6	1,5
Finland	-0,9	-1,0	-0,9	-0,9	-1,2	-1,7	-1,9	-1,9	-0,3	1,1	0,9	1,5	1,9	1,7	1,6	1,0	0,8	0,7	0,6
France	2,1	2,2	2,2	2,1	2,2	2,4	2,6	2,7	3,0	3,1	3,3	3,4	3,3	3,2	3,0	2,9	2,9	2,9	2,8
Germany	2,2	2,3	2,3	2,3	2,1	1,9	2,2	2,5	2,6	2,7	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	2,8	2,8	2,9	2,9
Greece	5,0	5,3	6,8	7,4	7,5	10,0	9,3	11,5	12,6	13,9	11,2	10,5	8,2	7,8	7,3	7,0	6,2	5,6	5,2
Iceland	0,1	0,6	0,4	1,2	1,4	2,2	2,1	2,2	2,4	2,5	2,9	2,6	2,5	2,4	2,3	1,9	2,0	1,7	1,6
Ireland	7,0	6,9	7,6	6,4	6,0	6,2	5,7	5,2	4,8	4,5	4,0	3,2	3,0	2,3	1,3	0,9	0,3	0,1	0,3
Italy	8,1	8,3	7,6	8,1	9,0	9,9	11,3	12,2	12,6	11,0	10,9	10,9	8,8	7,8	6,2	6,0	5,9	5,8	5,8
Japan ^b	2,4	2,2	2,1	1,8	1,7	1,2	1,0	1,1	1,1	0,2	0,7	1,1	1,2	1,3	1,3	1,4	1,4	1,2	1,5
Korea	0,1	0,1	0,1	0,0	-0,2	-0,4	-0,5	-0,5	-0,4	-0,4	-0,4	-0,6	-0,9	-1,3	-1,1	-1,1	-1,1	-1,0	-1,0
Luxembourg	..	..	..	..	..	-2,2	-2,1	-1,9	-1,6	-1,3	-1,1	-0,9	-0,8	-0,9	-0,7	-0,9	-0,9	-0,8	-0,7
Netherlands	4,4	4,4	4,7	4,6	4,1	4,1	4,3	4,4	4,4	4,4	4,7	4,7	4,4	4,2	3,9	3,2	2,5	2,2	1,7
New Zealand	..	4,3	4,0	3,3	3,9	4,1	2,9	2,9	2,3	1,3	1,4	0,7	0,6	-1,1	0,4	0,3	0,3	0,2	-0,1
Norway	-1,2	-1,7	-1,8	-2,4	-2,3	-2,1	-2,2	-1,8	-1,3	-0,6	-0,6	-0,5	-0,4	-0,3	-1,0	-1,1	-1,1	-1,1	-1,0
Portugal	8,0	8,3	7,5	6,7	6,0	7,8	7,6	7,0	6,0	6,1	6,3	5,3	4,2	3,4	3,2	3,1	3,1	3,1	3,1
Slovak Republic	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3,6	2,5	2,6	2,3	2,5	3,5	2,9	3,2	3,2	3,2
Spain	0,8	2,7	3,2	2,7	3,3	3,2	3,1	3,7	4,5	4,2	4,9	5,0	4,4	4,0	3,4	3,1	2,9	2,8	2,7
Sweden	2,9	2,2	1,7	0,9	0,5	0,1	0,1	0,2	1,0	1,9	2,6	3,0	3,3	2,8	2,7	2,2	2,1	0,7	0,6
Switzerland	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
United Kingdom	3,4	3,2	3,1	2,7	2,4	2,3	2,0	2,0	2,2	2,6	2,9	2,8	3,0	2,8	2,4	2,1	1,6	1,9	1,8
United States	3,2	3,3	3,3	3,3	3,4	3,5	3,7	3,7	3,5	3,5	3,6	3,5	3,3	3,2	2,8	2,7	2,3	2,0	1,9
Euro area	3,7	4,0	3,9	3,9	4,2	4,4	4,7	5,1	5,2	4,9	5,0	5,1	4,6	4,3	3,8	3,6	3,4	3,4	3,3
Total of above Europe	3,8	4,0	3,9	3,8	4,0	4,1	4,3	4,6	4,9	4,7	4,9	4,9	4,4	4,1	3,6	3,4	3,2	3,1	3,1
Total of above OECD	3,2	3,3	3,3	3,2	3,3	3,3	3,4	3,5	3,6	3,4	3,6	3,6	3,3	3,1	2,8	2,6	2,4	2,2	2,2

OECD İstatistikleri, <http://www.oecd.org>

Tablo 14. Temel Ekonomik Büyüklükler

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 Hedef
GSMH (Trilyon TL)													
GSMH (Milyar \$)	397,2	634,4	1.103,60	1.997,30	3.887,90	7.854,90	14.978,10	29.393,30	53.518,30	78.283,00	125.596,00	179.480,00	280.551,00
Büyüme (%)	150,8	150,2	158,2	178,7	132,3	170,2	184	197	212	190,9	200,2	148,2	
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,4	4
Fert Başına GSMH	56.203	57.305	58.401	59.491	60.576	61.644	62.697	62.510	63.451	64.385		66.275	
Deflatör (%)	2.682	2.621	2.708	3.004	2.184	2.759	2.928	3.079	3.255	2.879	2.967	2.160	
Ort. TEFE (%)	57,6	59,2	63,5	67,4	107,3	87,2	78,1	81,2	75,3	55,8	50,9	57,8	46
Yıl Sonu TEFE (%)	52,3	55,3	62,1	58,4	120,7	86	75,9	81,8	71,8	53,1	51,4	61,6	45,6
Yıl Sonu TÜFE (%)	48,6	59,2	61,4	60,3	149,6	64,9	84,9	91	54,3	62,9	32,7	88,6	31
Ort. TÜFE (%)	60,4	71,1	66	71,1	125,5	78,9	79,8	99,1	69,7	68,8	39	68,5	35
Ort. Döviz Kuru (TL/\$)	60,3	66	70,1	66,1	106,3	93,6	80,4	85,7	84,6	64,9	54,9	54,4	46,4

DPT İstatistikleri, <http://www.dpt.gov.tr>

Tablo 15. Mevduat Faizleri ve Enflasyon Oranı

	Vadesiz	1 ay	3 ay	6 ay	1 Yıl	Enflasyon
1983	5	0	0	47	45	31,4
1984	5	0	0	52	45	48,4
1985	5	35	45	50	55	45
1986	10	29	36	41	48	34,6
1987	10	28	35	38	58	38,9
1988	27,9	60,1	66,1	70,8	83,9	73,7
1989	12	39,1	49	51,5	58,8	63,3
1990	12,1	38,7	50,7	52	59,4	60,3
1991	12,3	58	69,6	64,8	72,7	66
1992	11	57,6	69,1	69,5	74,2	70,1
1993	11,1	52,9	64	69,1	74,8	66,1
1994	5	61,8	77,3	81,1	95,6	106,3
1995	13,5	83,7	83,9	84,4	92,3	88
1996	19,3	76,1	79,7	84,6	93,8	80,4
1997	26,8	78,3	83,2	91,5	96,6	85,8
1998	29,9	78,5	82,6	85,9	95,5	84,6
1999	27,4	72,1	59,5	48,3	46,7	64,9

DPT İstatistikleri, <http://www.dpt.gov.tr>

Tablo 16. Kredi/Mevduat Oranları

(Milyar TL)

	Mevduat Bankaları (TL+YP) Kredileri	Mevduat Bankaları (TL+YP) Mevduatı	Kredi/Mevduat Yüzde
1997	7.549.472	11964591	63.1
1998	11.717.970	22916822	51.1
1999	16.967.066	45291799	37.5
2000	27.372.173	64942983	42.1
2000			
ocak	17.600.162	46552925	37.8
şubat	18.237.655	47392143	38.5
mart	19.156.404	49913976	38.4
nisan	19.815.212	51126579	38.8
mayıs	20.959.036	52641955	39.8
haziran	22.187.809	55722146	39.8
temmuz	23.325.721	56826932	41.0
ağustos	24.138.619	57594041	41.9
eylül	25.381.501	60234579	42.1
ekim	26.458.214	61307549	43.2
kasım	27.375.646	62070436	44.1
aralık	27.372.173	64942983	42.1
2001			
ocak	27.713.236	65939841	42.0
şubat	29.477.109	73031911	40.4
mart	30.266.329	78615945	38.5
nisan	30.563.491	80043805	38.2
mayıs	29.624.266	80739504	36.7
haziran	31.533.688	91108280	34.6
temmuz	32.373.350	91070020	35.5
ağustos	32.263.264	96468883	33.4
eylül	34.690.351	106031444	32.7

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE İÇ BORÇLANMANIN EKONOMİK ve SOSYAL ETKİLERİ

1. İÇ BORÇLANMANIN FİYATLAR GENEL DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Fiyat istikrarı, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinin oransal olarak ne aşağı ne de yukarı doğru önemli değişiklikler göstermemesidir. Fiyat istikrarını etkileyen faktörlerden bir tanesi para hacmi ile cari tüketim miktarı arasındaki uyumsuzluklardır. Para arzının toplam harcamaları, mal ve hizmet arzından daha fazla arttırması (azaltması) durumunda genel fiyat düzeyinde yukarı (aşağı) doğru sürekli bir eğilim baş gösterecektir.⁴¹ Toplam para hacmini etkileyen olaylar fiyat istikrarı açısından büyük önem taşımaktadır. Devletin borç aldığı kaynakların yanında bu borçların, nerelerde kullanıldığı, ana para ve faiz ödemelerinin kimlere yapıldığı fiyat istikrarını etkilemektedir.

Klasik miktar teorisinde $M*V=P*T$ eşitliği, diğer şartlar verilirken para hacmindeki artış fiyatlar genel seviyesine yükselmesini ifade eder. O halde merkez bankasından borçlanma, para arzını arttıracığından dolayı merkez bankası kaynaklarına baş vurma fiyat istikrarını olumsuz etkiler. Ticari bankalara başvurulduğunda bankaların portföy hacimlerini genişletmesi sonucu para azı artacağından fiyatlar genel seviyesi yükselir. Kişi ve kurumlardan borçlanma da, kişilerin faiz geliri elde etmemeleri nedeniyle kendilerini daha zengin hissetmeleri sonucu harcamaları talepleri fiyatlar genel düzeyi artacaktır. Ayrıca devletin piyasadaki mevcut borç verebilecek fonların bir kısmını toplaması özel kesimde bu fonlara ihtiyaç duyanların bu fonlara ulaşmasını etkilemek suretiyle mal ve hizmet arzını olumsuz etkileyecek ve fiyatlar genel düzeyi yükselecektir.

⁴¹ Açıba, a.g.e., s.204.

Gelişmekte olan ülkelerin ana para ve faiz ödemelerinin büyük tutarlara ulaşması nedeni ile bu ödemeler, fiyat istikrarını etkiler. Bu ödemeler ekonomik faaliyetlere bir canlılık getirecektir. Çünkü toplumun elindeki nakit fazlalaşmıştır. Ama ödeme merkez bankasına yapılıyorsa bir ekonomik daralma söz konusudur.

Devletin bireylere yaptığı ödemenin enflasyonist bir etki doğurması bu ödemelerin ellerine ulaşacağı bireylere bağlıdır. Eğer bu bireyler yüksek tasarruf eğilimine sahip iseler daraltıcı bir etki, tüketim eğilimine sahip iseler genişletici bir etki söz konusudur. Fakat devlete borç veren kişilerin çoğunun yüksek gelir gurubuna dahil kişiler olması sebebi ile marjinal tasarruf eğilimleri yüksek olduğundan devletin ana para ve faiz ödemelerinin enflasyonist etkiler doğurması beklenmez. Bankalar kullanılmak üzere verdikleri ödünç verilebilir fonları atıl rezervlerinden karşılıyorsa bir genişleme söz konusu değildir.

Anlaşılabacağı üzere devletin iç borçlanmaya baş vurmasının fiyat istikrarına etkileri, bu borçlanmanın kaynaklarına, borçların kullanımına bu borçlanmanın finanse edildiği kaynaklara ve ödemenin yapıldığı kişi ve kuruluşlara göre değişmektedir.

Bütçe açıkları ile enflasyon arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. Çünkü bütçe açıklarının büyüklük derecesi ve finansman yöntemleri enflasyonu olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. İç borçlanmaya bütçe açıkları neden olduğuna göre, bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiye bakmak anlamlı olur.

1.1. Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkileri

Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkide açığın finansmanı önemli rol oynamaktadır. Bütçe açıkları iç ve dış borçlanma ya da monetizasyon ile finanse

edilmektedir. Türkiye açısından monetizasyon ve iç borçlanma ile finansman ele alınacaktır.

1.1.1. Bütçe Açıklarının Parasal Finansmanının Enflasyon Üzerine Etkileri

Paralı ekonomiye geçildiğinden beri az ya da çok var olan enflasyon, yaşadığımız çağda çok daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Büyük bunalımdan sonra ekonomi bilimini en çok meşgul eden sorulardan biri enflasyon olmuştur. Enflasyon ülkemizde varlığını sürekli olarak duyuran bir olgudur. 1929 bunalımının izlerini taşıyan yıllar bir yana bırakılırsa Cumhuriyetin kuruluşundan bu güne kadar fiyatlar genel seviyesi hemen hemen kesintisiz yükseldiği görülmektedir. Söz konusu eğilim 1971 yılından itibaren yüksek oranlı fiyat artışları, önce iki rakamla ve 1980 yılına gelindiğinde ise üç rakamla ifade edilir hale gelmiştir. Bu denli yüksek enflasyon ise ciddi tedbirlerle mücadeleyi gerektirmektedir.⁴²

Türkiye' de 1970'li yılların sonundaki hızlı enflasyon süreci kamu kesimi açıklarının parasal genişleme ile finansmanından kaynaklanmıştır. Para arzındaki artış, kişilerin servet düzeyini arttırarak tüketimin artmasına ve enflasyonun büyümesine neden olmuştur.⁴³ Türkiye' de 1970' li yıllar boyunca yatırımları teşvik etmek amacıyla faiz oranları düşük tutulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla parasal genişlemeye gidilmiştir. Faiz oranlarının düşük tutulması, mevduatların getirilerinin azalmasına neden olmuş, bu da mali varlıklara olan talebi azaltmıştır. Bunun sonucunda da birikimler banka sisteminden çıkarak fiziki mallara, dövize ve

⁴² Mustafa Sungur Duran, *Antienflasyonist Maliye Politikasının Esasları* (Ankara: HDTM Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, 1994), s.4.

⁴³ Ayşenur Gönül, *Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri* (Ankara: 1998), s. 94.

örgütlenmiş mali piyasalara yönelmiştir. Bu gelişmeler ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir.⁴⁴

1.1.2. Bütçe Açıklarının İç Borçlanma ile Finansmanının Enflasyon Üzerine Etkileri

1980 yılına gelindiğinde 24 Ocak Kararları ile birlikte sıkı para politikasının uygulanması kararlaştırılmış, buna bağlı olarak Merkez Bankası kaynaklarına daha az başvurulmuştur.⁴⁵ 24 Ocak Kararlarının başlıca hedefi enflasyon artışının önlenmesidir. 1980 yılına gelindiğinde geçmişte yaşanan deneyime bağlı olarak, enflasyonun başlıca nedeni olarak talep artışı görülmüştür. Bu nedenle talebi kısıcı politikalar yürürlüğe konulmuştur. Vergi oranları artırılmış, ücret ve maaşlar reel olarak dondurulmuş, kamu harcamalarını kısıcı tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Kamu açıklarının finansmanında ağırlıklı olarak iç borçlanma kullanılmıştır.

1980 sonrası dönemde ekonominin arz yönüne hiç dikkat edilmemiştir. Kamu dengesinin sağlanması için üretimin artırılması gerekmektedir. Üretim arttırılmadan kamu harcamalarının artırılması kamu açıklarının büyümesine neden olacaktır. Nitekim 1980 sonrası dönemde uygulanan istikrar politikalarının hepsi başarısız olmuştur. Kamu harcamalarındaki artış kamu açıklarının büyümesine neden olmuştur. Vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması ve kamunun mali piyasa üzerine baskısı piyasa faiz oranlarını yükseltmiştir.

Devlet kamu açıklarını, kısa vadeli yüksek faizli kamu iç borçlanma senetleri ile finanse etmiştir. Devletin bu şekilde faiz oranlarını yükseltmesi, özel kesim girişimcilerini üretim yapmaktan caydırmıştır. Bu durum toplam üretim kapasitesini

⁴⁴ Mehtap Kesriyeli, 1980' li Yıllardan Günümüze Para Politikası Gelişmeleri (Ankara:TCMB Yayınları, 1997), s.1.

⁴⁵ TUSİAD, 2000' li Yıllara Doğru Türkiye'de Önde Gelen Sorunlara Yaklaşım (Ekim 1997), s.42.

olumsuz yönde etkilemiştir.⁴⁶ Faiz oranlarının Yükselmesi üretim maliyetlerini arttırmaktadır. Girişimciler, bankalardan yüksek maliyetli kredi tasarruflarını da faiz geliri sağlayan spekülâtif alanlara yöneltmektedir. İç borçlanmanın toplam üretim düzeyini olumsuz şekilde etkilemesi fiyatlar genel seviyesini yükseltmektedir.

Enflasyonun yüksek düzeyde olması, Hazine' nin kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak biriken iç borç faiz ödemeleri kamu açıklarının büyümesine neden olmaktadır. Biriken iç borç faiz ödemelerinin finansmanı için daha yüksek miktarda iç borçlanma ile finansmana gidilmiştir. Böylece borç açık kısır döngüsü oluşmuştur.⁴⁷ Kamunun artan borçlanma ihtiyacı faiz oranlarını yükseltmektedir. Az önce belirttiğimiz gibi yüksek faiz oranları üretimi olumsuz yönde etkilerken, kamu iç borçlanma senetlerini ellerinde bulunduranların servet düzeylerinin artması sonucu tüketim miktarı artmaktadır. Tüketimin artması ise talep yönünden enflasyona yol açmaktadır.

İç borçlanmanın kısa vadeli olması, bankalar vasıtasıyla enflasyona yol açmaktadır. İç borçlanmanın likiditesinin yüksek oluşu, bankalar vasıtasıyla para arzını arttırmaktadır.⁴⁸

Genel olarak 1980 sonrası dönemde monetizasyon oranı düşmüştür. Yani bütçe açığının finansmanı için Merkez Bankasına daha az başvurulmuştur. Özellikle iç borçlanmanın başladığı 1985 yılından itibaren Merkez Bankası kaynaklarına daha az başvurulmuştur. Ancak iç borç faiz ödemelerinin bütçe açığını arttırması sonucu 1990-1993 yılları arasında Merkez Bankası kaynaklarına dönülmek istenmiştir. Para arzındaki artış fiyatlar genel düzeyini yükseltmiştir.

⁴⁶ Adnan Büyükdeniz, Türkiye' de İç Borçlanma ve Enflasyon, Araştırma ve İnceleme Yazısı, (İstanbul: 1996), s.23.

⁴⁷ Ali İhsan Karacan, "Yüksek Faiz Her Ülkede Enflasyonu Körükler". ISO Dergisi, (1987, Sayı 258), s.9.

⁴⁸ Tansu Çiller, Mehmet Kaytaç, Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon (İstanbul, 1989), s.45.

Fiyatların yükselmesi, enflasyon beklentisinin yükselmesine neden olmuştur. 1994 yılından itibaren tekrar iç borçlanmaya ağırlık verilmiştir. Ancak enflasyon beklentisinin yükselmesi, hazinenin yüksek faizle borçlanmasına neden olmuştur.

Merkez Bankası kaynaklarına daha az başvurulmasına rağmen M2 Para Arzında artış görülmüştür. Bunun nedeni kamu iç borçlanmasının kısa vadeli oluşunun para benzeri bir etkiye neden olmasıdır.

1.2. Enflasyonun Bütçe Açıkları Üzerine Etkileri

Türkiye' de 1980 sonrası kamu iç borçlanması hem talep hem de maliyet yönünden enflasyona neden olmaktadır. İç borçlanmanın enflasyonu bu şekilde körüklemesi bütçe açıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda kamunun borçlanma ihtiyacını arttırmaktadır. Kamu harcamalarının, kamu gelirlerine göre enflasyona karşı daha duyarlı oluşu bütçe açıklarını büyütmektedir. Çünkü enflasyon, harcamaları artırırken gelirler ise ancak gecikmeli olarak toplanabilmektedir.

Enflasyon, para arzının reel olarak azalmasına ve dolayısıyla faiz oranlarının yükselmesine yol açmaktadır. Faiz oranlarının yükselmesi de, faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki yükünü artırmaktadır.⁴⁹

Enflasyon oranı yükseldikçe vergilerden elde edilen gelirden reel olarak düşme meydana gelir. Bunun nedeni vergilerin hesaplanma ve ödeme zamanlarının farklı olmasıdır.⁵⁰ Enflasyon nedeniyle vergi gelirlerinin reel olarak erimesine "Tanzi Etkisi" adı verilir.⁵¹ Türkiye' de de reel vergi gelirleri yıldan yıla azalış eğiliminde

⁴⁹ Kemal Yıldırım, Doğan Karaman, *Makro Ekonomi*, (Eskişehir 1999), s.472.

⁵⁰ Coşkun Can Akın, Utku Utkulu, *Nasıl Bir Para Sistemi?* (IMKB, 1998), s.48.

⁵¹ Sinan Sönmez, "Bütçe Açığının Finansmanı ve Enflasyon", *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 21(4), 1994), s.593.

olmaktadır. Vergi gelirlerindeki artış enflasyon oranı altında artmakta bu da reel olarak kamu gelirlerinin azalması sonucunu doğurmaktadır.

1.3. Kamu Açıklarının Finansman Sorunu ve 1994-2000 Ekonomik Krizleri

Türkiye' de kamu açıkları 1985 yılından itibaren iç borçlanma ile finanse edilmiştir. Ancak iç borçlanmanın kısa vadeli oluşu, faiz ödemelerinin birikmesine neden olmuştur.

Hazine 1991 yılını kapsamak üzere 1990 yılının ikinci yarısında ilginç bir ödemeye gitmiştir. Kamu açıklarındaki artışın, iç borçlanma yerine vergi ile finanse edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece, kamunun özel kesim üzerinde dışlama etkisinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. İç borçlanmadan vazgeçmek için kamu gelirlerini artırıcı kamu harcamalarını kısıcı tedbirlerin alınması amaçlanmıştır. Ancak siyasilerin oy kaygısıyla bu amaç gerçekleştirilememiştir. Bundan dolayı maliye politikasından para politikasına dönülmüştür.⁵²

Para arzıyla finansman, enflasyonun kronikleşmesine neden olmuştur. Sonunda 1994 yılında ekonomik kriz meydana gelmiştir. 5 Nisan Kararları ile kamu harcamalarını kısıcı, kamu gelirlerini artırıcı tedbirler uygulamaya konulmuş, ancak, kamu açıkları büyümeye devam etmiştir. Devlet kamu açıklarının finansmanı için yeniden mali piyasaya başvurmuş, ancak yüksek faizle iç borçlanma imkânı bulunabilmiştir.⁵³ Benzer durum 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında da kendisini göstermiş ve iç borç sarmalı tekrar krize neden olmuştur.

1985-2002 yılları arasında hem fiyat hem de milli gelirden artış görülürken 1994 yılında talebi kısıcı tedbirlerle fiyatlarda artış görülürken milli gelirden düşüş

⁵² Mahfi Eğilmez, Hazine, (Finans Dünyası Yayınları, No: 3, 1996), s.58.

⁵³ Hakan Aklar, 1994 Mali Krizi-İç Borçlanma Açısından Çıkarılacak Dersler (Ankara: HDTM Kamu Finansman Genel Müdürlüğü, 1996), s.54.

eğilimi görülmüştür. Bu olaya ekonomi dilinde “stagflasyon” denir. Enflasyonun yanında durgunluk bir arada görülmüştür.

Enflasyonun özellikle 1994 yılında rekor düzeye ulaşması, enflasyon beklentilerinin yükselmesine neden olmuştur. Enflasyon beklentisi yükseldikçe, karar alıcılar kendilerini koruma dürtüsü ile hareket ederler. Buna bağlı olarak parasal ve finansal piyasalar ön plana çıkarken, reel ekonomiyle ilgili konular ikinci plana düşer. Bireyler üretimde verimliliği arttırmak ve enflasyonu yenmek yerine, enflasyondan kısa dönemli finansal ve parasal yöntemlerle korunup karlı çıkmanın yollarını bulmak için uğraş verirler. Bireyler, enflasyon artıkça, tasarruflarını kısa vadeli ve yüksek faiz geliri sağlayan kesimlere yöneltirler. Yatırımlara yönelmeyen tasarruflar, dolayısıyla üretimin düşmesine ve işsizliliğin artmasına neden olacaktır.

1.4. Antienflasyonist Borçlanma Politikası

Enflasyonun kronikleştiği bir ülkede, yalnızca para arzını kısırak enflasyonun önlenmesi mümkün değildir. Bunun yanında bazı yapısal çözümlerin getirilmesi gerekmektedir. Enflasyonun önlenebilmesi için en geçerli ve gerekçeli yol, üretimin artırılmasıdır. Bunun için üretim kapasitesi daha verimli hale getirilmeli, özellikle dar boğazların söz konusu olduğu sektörlerde yapısal değişiklikler yapılmalı ve üretimi azaltıcı sınırlamalar kaldırılmalıdır. Ayrıca daha ileri teknikler kullanılarak, üretim kaynaklarının kalitesini artırma yönünde çaba sarf edilmelidir. Bütün bunların gerçekleşmesi, Kamu yatırım politikalarında yer almalı ve teşvik edilmelidir. Üretim artışı sağlayan politikalar gerçekleştirilirken, kamu harcamalarını kısıcı politikalar uygulamaya konulmalıdır. Hükümet harcamalarındaki artış oranını azaltmak, hem hükümetlerin hem de kamuoyunun

gözünde çok iyi bir politika olarak anlatılması kamu tasarruflarının yatırımlara yönlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.⁵⁴

Borçlanma özel kesim tasarruflarının üretime yönlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Böylece bireylerin ellerinde bulunan atıl tasarruflar yatırıma gidecektir. Ancak iç borçlanma tekniğinin belli koşullarda gerçekleşmesi durumunda enflasyon düşerek, üretim düzeyi artacaktır.

Kısaca belirtmek gerekirse antiinflasyonist borçlanma politikası aşağıdaki şartların gerçekleşmesine bağlıdır.⁵⁵

- Kamunun uzun vadeli iç borçlanma senetleri ile fon temin etmesi,
- Şahısların tüketimlerini kısırarak, tasarruflarını artırmaları ve tasarruflarını, uzun vadeli kamu iç borçlanma senetlerine yönlendirmeleri,
- Tahvil faiz oranlarının yatırımları dışlamayacak düzeyde olması,
- Kamunun elindeki fazla fonları yatırımlara yönlendirmesi,

gerekmektedir. Ancak Türkiye' de bu yönde herhangi bir uygulama yapılmamaktadır. Türkiye' de tam tersi politikalarla enflasyonist borçlanma politikası uygulanmaktadır.

2. İÇ BORÇLANMANIN MİLLİ GELİR ve EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye' de iç devlet borçlarının kalkınma üzerindeki etkilerinin araştırılması, iç borçların yatırımlar üzerindeki etkilerinin araştırılması yoluyla yapılacaktır. Bunun nedeni, yatırımlar da meydana gelecek aşağı yukarı hareketlerin kalkınmaya doğrudan yansıtacağı kanaatinin bir sonucudur.

⁵⁴ TUSİAD, "Kronik Enflasyon, Ekonomiye ve İstihdama Etkileri", Seminer (İstanbul: 20 Haziran 1997), s.42.

⁵⁵ Türk, a.g.e., s.123.

2.1. İç Borçlanmanın Tasarrufların Gelişimi Üzerine Etkileri

Türkiye' deki toplam tasarrufların gelişimine bakıldığında, toplam tasarrufların son on yılda sürekli arttığı söylenebilir. Türkiye' de yıllar itibariyle kamu tasarrufları, özel tasarruf ve toplam tasarruflar ve toplam tasarrufların nominal ve reel olarak arttığı görülmektedir. Bu artışların en büyük nedenini, özel tasarruflardaki artışlar oluşturmaktadır. Kamu tasarruflarının ise, toplam tasarruflara son yıllarda hiçbir katkısı olmamıştır. Bu sonuç, kalkınma ve yatırımların finansmanının; özellikle de son yıllarda özel kesim tarafından karşılandığını göstermektedir.

Türkiye' de toplam yatırımlar, toplam kamu yatırımları ve özel yatırımlarının son on yılda sürekli olarak arttığı görülmektedir. Türkiye' de bu dönem içinde kamu yatırımlarının artış kaydettiği, fakat bu artışların özel yatırımlardaki artışlara göre daha az olduğu görülmektedir.

Bilindiği gibi iç borçlanmanın yapıldığı kaynaklar tüketimlerini kısarak değil, tasarruf ettikleri değerleri borç olarak vermektedirler. Bununla birlikte, devlet borçlanma senetlerine karşılık bu kaynaklara ödenen faizler ve sağlanan diğer imkânlar, borç verenlerin tüketimden çok tasarruf meyillerinin fazla olması nedeniyle tasarruflarını daha fazla artıracaktır.

Özel tasarrufların iç borçlanma senetlerine ödenen faizlerin miktarının yıllar itibariyle birbirine paralel şekilde arttığı görülmektedir. Buradan anlaşıldığına göre, iç borçlar karşılığında ödenen faizler, özel tasarrufların artışına katkıda bulunmuştur. Türkiye' de iç devlet borçlarının kaynakları genellikle gelir seviyesi yüksek kişilerden meydana gelmektedir. Bilindiği gibi gelir seviyesinin yüksek olması tasarruf meylinin yüksek olduğunu gösterir. Bunların sonucunda, Türkiye' de iç devlet borçlarına ödenen faizlerin özel tasarrufları arttırdığı söylenebilir.

İç borç senetlerine ve banka mevduatlarına uygulanan faiz oranlarının karşılaştırılması sonucu, iç borçlanma senetlerine uygulanan faiz oranlarının daha yüksek çıkması nedeniyle, iç borçlanmanın özel tasarruflara daha fazla katkı sağladığı görülmüştür. Türkiye' de tasarruflarını faiz geliri getiren iç borçlanma senetleri olarak değerlendirenlerin, bankalara mevduat olarak yatırımlara göre daha fazla faiz geliri elde ettikleri görülmüştür. İç borçlanma senetleri alanlar, karşılığında elde ettikleri faiz gelirlerini tasarruflarına dahil ederler. Mevduat faiz oranlarına göre daha fazla faiz oranı getirisine sahip iç borçlanma senetleri tercih edilmektedir.

2.2. İç Borçlanmanın Yatırımlar Üzerine Etkileri

Devletin borçlanmaya başvurabilmesi o ülkenin tasarruflarıyla yakından ilgilidir. Bir ülkenin tasarruf düzeyi düşükse yatırım düzeyi de düşük olacaktır. Bu nedenle her şeyden önce yatırım amacıyla bir başka deyişle kalkınmanın finansmanı amacıyla gerçekleştirilmelidir.⁵⁶ Devlet yatırımları artırmak suretiyle milli gelirden artışı hedeflerken borçlanma yoluyla ortaya çıkacak, dışlama (Crowding-Out) etkisini göz önünde bulundurmalıdır. Ekonominin tam istihdamda olduğu durumlarda kamu harcamalarındaki bir birimlik artış özel kesim harcamalarını aynı oranda azaltırken eksik istihdam durumunda aynı oranda etki görülmez. Eksik istihdam durumunda kamu harcamalarının optimal miktarını, kamu harcamaları sonucu elde edilen fayda ile özel kesim harcamalarının kısılması sonucu ortaya çıkan fayda kaybı belirler. Burada özel kesim ve kamu kesiminin milli gelire olan etkileri çarpan mekanizması vasıtasıyla tespit edilir.⁵⁷

Devlet iç borçlanmasının yatırımlar üzerindeki negatif etkisi en çok özel kesimin mali piyasalardan dışlanması (financial crowding-out) şeklinde

⁵⁶ İnce,Devlet... a.g.e., s.355.

⁵⁷ Hamdi Buğa, *Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme* (Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No 135, 2001), s.45.

gerçekleşmektedir. Birinci şekliyle bankacılık kesiminin, ödünç verilebilir fonlarını özel kesime kredi vermek yerine devlet borçlanma senetlerine plase etmesi biçimidir. Diğer bir yol da menkul kıymet piyasalarında devlet borçlanma senetlerinin ağırlıklı olarak işlem görmesi neticesinde özel kesimin hisse senedi ve tahvillerinin rağbet görememesi şeklinde ortaya çıkar.⁵⁸

Dışlama etkisinin temeli arz sabitken taleplerin artması halinde fiyatların yükseleceği prensibine dayanır. IS-LM analizinde, IS eğrisinin otonom harcamaların artırılması suretiyle sağa kayması ve yeni dengenin daha yüksek milli gelir düzeyinde ve daha yüksek faiz oranlarında oluşması şeklindedir. Devletin açık vermesi ve borçlanmaya gitmesi sabit olan tasarruflara ek talebin doğmasıdır. Mevcut özel kesim talebine gelen ilave devlet talebi neticesinde faizler yükselecektir. Yükselen faizler neticesinde özel kesim tasarruflara olan talebini azaltacaktır. Zira devlet yüksek faiz oranları nedeniyle piyasadan pek fazla çekilmez. Çünkü vergi ve senyoraj gibi güçlere sahip olan devlet borçlanırken genelde verime pek bakmaz. Özel kesim maliyet ve kâr analizleri borçlanmasını belirleyeceği için özel kesim sürekli olarak tasarruf piyasasından dışlanmaktadır.⁵⁹ Yüksek faiz hadleri özel kesimin dışlanması etkisinin yanı sıra özel kesimin yatırım isteklerini de belirler. Yüksek faiz hadleri özel kesimin yatırım için ayırdıkları öz kaynakları devlet borçlanma senetlerine yönlendirmesi sonucu da doğurabilir. Özel kesimin dışlanmasının istenmeyen bir durum olup olmadığı; ülkenin politik tercihleri ve kamu yatırımları ile özel kesim yatırımlarının verimini kıyaslanması neticesinde ortaya çıkması beklenir.

Keynesyen iktisatçılar kamu açıklarının gelir üzerindeki kısa dönemde genişletici etkileri dolayısıyla tasarrufları artıracığını ve yatırımlar üzerindeki kamu etkisini azaltacağını savunmuşlardır. Uzun dönemde ise Tobin' de servetin

⁵⁸ İzzettin Önder, Hülya Kirmaoğlu, Yeşim Kartallı, *Kamu Açıkları ve Kamu Borçları* (Ankara: Harb-İş yayını, 1995), s.61.

⁵⁹ Buğa, a.g.e., s. 46.

fonksiyonudur. Devlet tahvilleri servet etkisi yaratması durumunda, talebi uyarıcı ve gelir üzerinde genişletici etki yaratır.⁶⁰ Eğer kamu açıkları artarken tasarruflarda Ricardo Eşdeğerlilik Teorisindeki gibi artarsa reel faizlerde artış gerçekleşebilir. Bunun yanı sıra sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu faiz hadleri de uluslar arası düzeyde birbirine yakınlaşmaktadır.⁶¹

Kamu borçlanmalarının dışlanan yönünde olabileceği gibi nötr veya işleme (crowd-in) yönünde olabileceği ihtimali de mevcuttur. Friedman tarafından portföy dengesi modelinde, hazine bonusu ile finanse edilmiş bir açığın özel kesim yatırımlarını ve harcamalarını artırabileceği ileri sürülmektedir. Mekanizmanın işlemesi açığın finansmanı için ihraç edilen devlet borçlanma senetlerinin hisse senetlerini tam ikame etmemesi durumunda bireylerin portföylerini tekrar dengeleme çabaları sonucu daha fazla hisse senedi talep etmelerine ve hisse senedi fiyatlarının artması ve bu sayede özel kesim yatırımlarının artması sonucu doğurması şeklindedir.⁶² Bütçe açıklarının iç borçlanma ile finanse edilmesi durumunda hem finansal açıdan hem de reel açıdan dışlama etkisine yol açmaktadır.

Finansal açıdan dışlama etkisi özel kesim tasarruflarının bankalar aracılığıyla kamu kesimine aktarılmasıdır. Yatırımlar üzerindeki dışlama etkisi ise iç borçlanmanın faiz oranlarını yükselterek özel kesim yatırımlarının dışlanmasıdır.

Türkiye' de iç devlet borçları karşılığı ödenen faizler özel tasarrufları artırmıştır. Türkiye' de iç devlet borçlarının büyük bir kısmı bankalar ve özel kuruluşlara aittir. Bilindiği gibi bankalar ve özel kuruluşların yönetim kurulu üyeleri veya sahipleri, gelir seviyesi çok yüksek kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin tasarruf meyilleri yüksektir. Buna göre; Türkiye' de iç devlet borçları karşılığı

⁶⁰ Önder, a.g.e., s.61

⁶¹ Buğa, a.g.e., s.46.

⁶² Aynı, s.48.

ödenen faizlerin büyük bir kısmının bankalar ve özel kuruluşlara transfer yapıldığı söylenebilir. Bu durum devlet iç borçları karşılığı ödenen faizlerin özel tasarrufları artırdığına delil niteliğindedir.

Türkiye' de iç devlet borçları karşılığı ödenen faizlerin arttığı özel tasarrufların yatırımlara dönüşmediği söylenebilir. Bu durumu iki yönden ispatlamak mümkündür. Birincisi, özel tasarruflar özel yatırımların üzerinde gerçekleşmektedir. Bu durum, tasarrufların yatırıma gitmediğini göstermektedir. İkincisi ise, yatırımlara dönüşmeyen özel tasarrufların iç borçlara ödenen faizlerle yapılan tasarruflar olup olmadığının araştırılmasıyla bulunabilir.

Sonuç olarak; iç borç faizleri özel tasarrufları artırmıştır. Fakat tasarruflardaki bu artışlar yatırımlara dönüşmeyerek, iç borç senetlerine kaynaklık etmiştir. Bu durum, Türkiye' de iç devlet borçlarının, özel yatırımları olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Yukarıda yapılan tespitler ışığında, Türkiye' de devletin iç kesiminden borçlanması sonucu, özel kesim yatırımlarının daha alt seviyede gerçekleştiği söylenebilir. Kamu iç borçlanmasının bu etkisine ekonomi literatüründe dışlama etkisi denilmektedir.⁶³ Bu etkinin meydana gelmesinde özel kesimin mali piyasalardan dışlanmasının (financial crowing out) etkisi büyüktür. Buna göre belirli bir tasarruf düzeyinde, özel kesimin yatırımlarını finanse etmek için banka kredisi kullanması ve/veya değerli kağıt ihraç etmesi imkanları kısıtlanmaktadır.⁶⁴

Konunun başında sorulan üçüncü sorunun cevabı, iç devlet borçlarının faizler üzerindeki etkilerinin araştırılmasıyla bulunabilir. İç borçlanma senetlerine

⁶³ Tülay Evgin, "90' lı Yıllarda İç Borçlarımızın Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi" A.Ü.S.B.F. Dergisi, (Cilt: 50 Sayı 1-2, 1995), s. 215.

⁶⁴ Önder, a.g.e., s. 61.

uygulanan faiz oranlarının arttığı buna paralel olarak banka mevduat faiz oranlarının da arttığı görülmektedir. Banka mevduat oranlarına uygulanan faiz oranlarının artması doğrudan kredi faiz oranlarını yükseltecektir. Nitekim Türkiye' de iç borçlara uygulanan faiz oranları, banka mevduat ve kredi faizlerini yükseltme de etkili olmuştur.

Bütün bunların sonucu olarak; Türkiye' de iç devlet borçlarının yatırımlar üzerindeki etkilerini şu iki başlık altında özetlemek mümkündür. Bunlardan birincisi, Türkiye' de iç borç faizleri, devlete borç verenlerin tasarruflarına eklenerek özel tasarrufları artırmıştır, fakat bu tasarruflar özel yatırımlara gitmeyerek, yeniden iç borç senetlerinin alımında kullanılmıştır. Bu durum, özel kesim yatırımlarının olması gerekenin altında gerçekleşmesine sebep olmuştur. İkincisi ise, iç borçlanmayla artan faiz hadleri, kredi faizlerini yükselterek özel kesim yatırımlarını olumsuz şekilde etkilemiştir.

2.2.1. İç Borçlanmanın Özel Kesim Kredileri Üzerinde Dışlama Etkisi

Banka sistemi, topladığı mevduatları kredilendirme yolu ile fon arzedenlerden fon talep edenlere kaynak aktarma aracı görevini yerine getirmektedir.⁶⁵

Türkiye' de kamu açıklarının finansmanı için, Hazine mali piyasaya yönelmiş, bu da fon arzının yetersiz oluşu nedeniyle faizleri yükseltmiştir. Kamu harcamalarının sürekli artışı ve kamu gelirlerinin de yetersiz oluşu bütçe açıklarını büyütülmüştür. Mali piyasada fon arzının yetersiz oluşu, devletin yüksek faizle borçlanmasına neden olmuştur. Yüksek faizli kamu iç borçlanma senetlerinin yüzde 80 gibi büyük bir kısmı bankalar tarafından satın alınmaktadır. Ellerindeki atıl

⁶⁵ Gönül, a.g.e., s.83.

fonları değerlendirmek ve devletin zorunlu olarak kamu iç borçlanma senetlerini almaya zorlaması sonucu, bankalar, özel kesim tasarruflarının kamuya aktarılmasında önemli bir aracı görevini üstlenmişlerdir.

1980 sonrası dönemde kaynakların bankalar aracılığıyla özel kesimden kamu kesimine çekilmesi, bankaların özel kesime açılan kredilerinde azalma meydana getirmiştir. İç borç stoku / özel kesime açılan kredi oranı yükselmektedir. Yani devlete verilen borç artarken özel kesime verilen borçta azalmaya başlamıştır. Bu durum özel kesimin Crowding-out(Dışalama) etkisinde olduğunu göstermektedir. Bankalar, gelirlerini, piyasa faizi üzerinde gelir sağlayan kamu iç borçlanma senetlerine yatırmaktadır.

2.2.2. İç Borçlanmanın Özel Kesim Yatırımları Üzerinde Dışlama Etkisi

Belli bir dönemde bir ekonomide mevcut sermaye malları ve teçhizat stokuna yapılan net ilaveye yatırım denilmektedir.⁶⁶

Yatırımların artması bir ülke ekonomisi için hayati önem arz etmektedir. Yatırımlar üretimi artırarak talep fazlalığına cevap vermekte ve böylece enflasyonu önleyici özellik göstermektedir. Tüketim harcamalarının gelire, gelirinde yatırım harcamalarına bağlı olduğu düşünülürse ekonomik gelişmişlik ve fert refahının artması için yatırım artışının ne derece önemli olduğu görülür.⁶⁷

⁶⁶ Tefik Pekin, *Makro Ekonomi* (İzmir: 1989), s.152.

⁶⁷ Muhammet Akdiş, *Faiz Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi ve Türkiye* (Ankara: Yimder Yayını, 1995), s.114.

2.2.3. Toplam Kamu Yatırımlarının Gelişimi

Türkiye' de toplam sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı ortalama olarak düşük seviyelerde kalmıştır. Toplam yatırımların 1980 sonrası düşük kalmasının başlıca iki nedeni vardır. Birincisi, kamu harcamalarını artırıcı ve kamu yatırımlarını azaltıcı bir politika izlemesi, ikincisi ise yüksek faiz oranları nedeniyle özel kesim yatırımlarının dışlanmasıdır.

Türkiye' de 1980 yılından itibaren, artan kamu açıkları ağırlıklı olarak iç borçlanmayla finanse edilmiştir. Kamunun fon arzı üzerindeki baskısı faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Borçlanmanın kısa vadeli ve yüksek faiz oranlı olması, transfer harcamaları içinde yer alan faiz ödemelerini artırmıştır. Faiz ödemelerinin zamanla artması, kamu açıklarının zamanla artmasına neden olmuştur. Enflasyonun artması ve buna bağlı olarak maaşların nominal olarak yükselmesi, cari harcamalar yoluyla kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Devlet, cari harcamalarını finanse etmek için iç borçlanmaya gitmekte bu da kamu harcamalarını daha fazla artırmaktadır. Artan enflasyon karşısında maaşların düşürülmesi imkansız olduğundan, kamu kesimi harcamaları içinde en kolay azaltılabilme imkanına sahip olan kamu yatırımlarını azaltmıştır.

2.2.4. Özel Kesim Yatırımlarının Gelişimi

Devletin mali piyasaya olan baskısı faiz oranlarının yükselmesine neden olarak, banka kredilerinin maliyetinin artmasına neden olmuştur. Kredi maliyetinin artması özel girişimcilerin ya yüksek maliyetlerle yatırım yapmalarına ya da üretimden vazgeçmelerine neden olmuştur. Yatırımlara yönelmeyen yani dışlanan özel kesim tasarrufları, faiz geliri sağlayan spekülasyon alanlarına yönelmektedir. Türkiye' de 1980 sonrası dönemde özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payında artış görülmektedir. Toplam özel sektör yatırımlarının bu gelişimi,

Türkiye' de dışlama etkisinin oluşmadığı fikrini vermektedir. Ancak Türkiye' de yatırımlar üzerinde dışlama etkisinin oluşması yüksek olasılıktır. Çünkü faiz oranları sürekli olarak yükselmektedir. Özel kesim yatırımlarının dışlanıp dışlanmadığı, yatırımların hangi sektörde yoğunlaştığına bağlıdır.

2.2.5. Toplam Yatırımların Sektörel Dağılımı

İmalat sanayi toplam yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1980-1990 yılları arasında büyük düşüşler yaşarken, 1990 yılından itibaren artışa geçmiştir.

1980-1985 yılları arasında tarım sektörüne yapılan yatırımlarda büyük gelişme gözlenirken, 1985 yılından itibaren sürekli bir durgunluk yaşanmıştır.

Madencilik sektörüne yapılan yatırımlar dönem boyunca düşmüştür. Madencilik sektöründe KİT' lerin egemen konumu ve KİT' lere yapılan yatırımlardaki düşüşler, madencilik sektörüne yapılan yatırımların gerilemesine neden olmuştur.

Enerji sektöründe yapılan yatırımlarda 1990 yılına kadar ufak çaplı dalgalanmalar ve artışlar görülürken 1990 yılından itibaren düşme eğilimi görülmüştür. 1990 yılına kadar enerji yatırımlarının tamamlanması bunda etkili olmuştur. Ayrıca enerji yatırımlarının uzun vadede sonuç veren yatırımlar olması dolayısıyla siyasetçiler tarafından tercih edilmemesi de toplam yatırımlar içinde enerji yatırımlarının düşmesine neden olmuştur.

Turizm sektöründe de, bu sektöre verilen teşvikler sayesinde, 1980-1997 yılları arasında gelişme göstermiştir.

Konut sektörü dönem boyunca gelişme göstermiştir. Köyden kente göçün artması, konut sektörüne yapılan yatırımları artırmıştır. Bunlara paralel olarak, sosyal alt yapı yatırımlarının da artış gösterdiği söylenebilir.

Kısaca belirtmek gerekirse, dönem boyunca, imalat, madencilik, tarım gibi üretken yatırımlarda önemli düşüşler meydana gelirken, diğer taraftan enerji, ulaştırma, konut, sağlık ve eğitim gibi sosyo-ekonomik alt yapı yatırımlarında artışlar meydana gelmiştir. Bu durum yüksek faiz oranlarının, üretken yatırımları dışladığını göstermektedir.

2.2.5.1. Kamu Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Toplam olarak ekonomik sektörlere yapılan yatırımlar incelendikten sonra, bu gelişimin kamu ve özel kesim bakımından değerlendirilmesi, Türkiye' de özel kesimin etkinliğini ortaya koymak bakımından önemlidir.

Kamu imalat sanayi yatırımlarının toplam kamu yatırımları içindeki payı 1985-1995 yılları arasında büyük düşüşler göstermiştir. Bu gelişim, kamunun, ekonomideki verimleri alanlardan çekildiğini göstermektedir. Aynı şekilde madencilik sektöründe de düşüşler görülmüştür. Tarım sektöründeki yatırımların da dönem boyunca oldukça düşük kalmıştır.

Görüldüğü gibi kamu kesiminin üretken alanlardaki yatırımları dönem boyunca azalmıştır. Kamu yatırımları ağırlıklı olarak altyapı yatırımlarına yönelmiştir.

2.2.5.2. Özel Kesim Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Özel kesim imalat yatırımlarının toplam özel yatırımlar içindeki payı dönem boyunca düşmüştür. Özel kesim ulaştırma yatırımları dönem boyunca artmıştır. Özel kesim tarım yatırımlarının payı ise dönem boyunca düşmüştür. Özel kesim madencilik yatırımlarının payı ise küçük oranda kalmıştır. Özel kesim konut yatırımları ise dönem boyunca artmıştır. Özel kesim eğitim ve sağlık yatırımları ise çok düşük düzeylerde kalmakla birlikte, dönem boyunca artmıştır.

Özel kesim yatırımları üretken yatırımlarının üretken sektörlere (İmalat, tarım, madencilik) yönelmediği görülmektedir. Özel sektör, tasarruflarını konut gibi rant geliri sağlayan sektörlere yöneltmektedir. Bu sonuç bize, özel sektör yatırımlarının dışlandığını göstermektedir.

Türkiye' de 1980 sonrası dönemde, enflasyonun süreklilik kazanması kamunun faiz oranları üzerindeki baskısı, özel kesim tüketimlerini kısarken tasarruflarını artırmıştır. Bu gelişme üretimin artması açısından önemli bir gelişmedir. Ancak tasarrufların imalat sektörüne yönlendirilememesi ve tasarrufların spekülatif alanlara kayması, üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. İmalat sektörüne yapılan yatırımların azalması arzın talep karşısında düşük kalmasına neden olmakta, bu da fiyatlar genel seviyesini yükseltmektedir.

Ekonomideki kaynakların, verimli sektörlere yönlendirilebilmesi için, kamunun kıt kaynaklar üzerindeki baskısının kaldırılıp, faiz oranlarının düşürülmesi sağlanmalıdır. Bu takdirde kaynaklar, üretken sektörlere yönelecektir. Kamu kesimi de, özel kesimi dışlamayacak şekilde faiz oranlarını belirlemeli, elde ettiği fonları da, sürekli olarak artan kamu açıklarının finansmanında kullanmalıdır.⁶⁸

⁶⁸ Arda Tunca, "Kamu Kesiminin Özel Kesimin Fon Kullanım Olanaklarını Daraltma Etkisi" *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi* (Sayı : 6, Haziran 1997), s.48.

3. İÇ BORÇLANMANIN PARA ARZI ÜZERİNE ETKİLERİ

Devletin borçlanması ekonomiden mevcut satın alma gücünün bir kısmının çekilmesi veya yaratılmasına neden olduğundan dolayı borçlanmanın para arzı üzerinde çeşitli etkileri vardır. Devlet kısa süreli finansman ihtiyaçlarını gidermek için ya avans hesabı açtırır yada bunu arz eder. İç borçların para arzı üzerindeki etkileri de borç için başvurduğu kaynak itibari ile değişik olmaktadır.

Devlet eğer finansman ihtiyacını Merkez Bankasından borç alarak karşılıyor ise bu işlem neticesinde emisyon yaratılması ve para arzındaki artış, dolayısı ile enflasyonist baskı başlayacaktır. Devletin bu şekilde borçlanması karşılıksız emisyonundan başka bir şey değildir.

Devlet borçlanmayı ticari bankalardan gerçekleştirir ise para arzı üzerindeki etkisi borç veren bankaların ellerindeki rezerv miktarına bağlıdır. Bu fon ihtiyacının giderilmesi bankaların ellerindeki portföy hacminin genişlemesi ile mümkün oluyor ise para hacmindeki genişleme, portföy hacmindeki genişleme ölçüsünde olacaktır. Eğer bu hacimde bir genişleme yok ise para hacminde bir hareket gözlenmez. Bankalar devlete borç verdiği için, borç verdiği kadar özel kesime de borç veriyorsa genişletici etki yaratır, para arzı artar.

Eğer borçlanma kişilerden veya kurumlardan yapılıyor ise para hacmindeki olası gelişmenin yönü bu boyutların tahlili için kişilerin psikolojik durumlarının yanında ekonominin arz tarafının da hesaba katılması gerekir. Devlet tarafından çıkarılan tahvillerin bankalara satılması durumunda para arzındaki genişleme, tahvillerin kişi ve kurumlarca alınmasından doğan gelişmeden daha fazladır. Çünkü devletçe alınacak borçların belirli bir devre sonunda kullanımı, ülke içinde bazı kişilerin gelir elde etmelerine ve bunun neticesinde de bu gelirlerin bir kısmının tekrar mevduat şeklinde bankalara döneceği olağan bir sonuçtur.

Devlet borçları para hacmi üzerinde çeşitli etkiler oluşturur, fazla satınalma gücünü ekonomiden çeker veya yeni satınalma gücünün doğmasını sağlar.⁶⁹ Hükümetler kısa süreli ihtiyaçlarını Merkez Bankası'ndan borç para alarak karşılama yoluna gitmektedirler. Bu da toplam para arzını artırır. Para arzının artması da pek tabii beraberinde enflasyonu getirecektir. Zira Merkez Bankası'nın Hazineye açtığı krediler gerçek tasarruflardan kaynaklanmamakta ve sonuçta ekonomiye etkisi karşılıksız emisyon etkisi gibi olmaktadır. Ekonomide baz para ve bankaların likiditeleri artacağından toplam para hacmi artacaktır.

Enflasyon beklentisi para arzı artışlarını pozitif yönde etkilemektedir. Bu etki kamu kesimi açıklarının kabaca sabit bir oranda parasallaştığı anlamındadır. Nitekim, kamu kesimi borç stokundaki değişimle, para stokundaki değişim arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.⁷⁰

Para arzı artışının toplam mal ve hizmet arzından daha hızlı artması, bilindiği üzere fiyatlar genel seviyesini yukarıya doğru yükseltmekte, tersi durumda da aşağıya çekmektedir. Fiyat istikrarını birçok faktör etkilemektedir. Ancak en önemli etken para hacmi ile cari tüketim miktarı arasında denge veya dengesizliktir. Enflasyon hangi kaynaktan oluşursa oluşsun parasal genişlemeye yol açtığı müddetçe fiyatlara yansiyabilir. Yoksa katma değer dağılım mekanizmasında erir. Bu açıdan para arzı gelişimi önemlidir.

Türkiye' de enflasyon parasal genişlemeyle alakalıdır. Cari enflasyonu aşan oranda parasal genişleme yapıldığında enflasyon yükselmiş, aksi halde ise enflasyon bir süre sonra düşme trendine girmiştir.

⁶⁹ Büyükerşen, a.g.e., s.52.

⁷⁰ Ernur. D. Abaan- Faik Koray, **Kamu Borçlarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi** (Ankara: T.C.M.B. Ar. Pl. ve Eğ. Gen. Müd. Kasım 1989), s.12.

İç borçlanma ticari bankalarca yapıldığı takdirde ekonomiye etkisi bankaların ellerindeki rezerv durumuna göre değişir. Borçlanmada bankalar portföy bileşimini değiştirmiyorsa bu durumda para hacmi değişmez. Ancak borçlanma portföy hacminin genişlemesiyle oluşuyorsa bu genişleme kadar para hacmi genişleyecektir. Bankalardan borçlanma şahıslardan borçlanmaya göre çok daha fazla para hacmini artırır.

Türkiye’de mali açıklar enflasyonun en önemli kaynağıdır. Para basımı açıkların finansmanında kullanılmaya devam ederse halk kendi parasını bırakıp döviz bulunduracaktır. Bugün görülen durum da budur. Neredeyse en küçük tasarruflar bile Türk parası olarak değil döviz olarak bulundurulmaktadır. Böylece devletin iç borçlanma senetleri ile borçlanabilmesi için yüksek faiz oranı belirlemesi gerekir. Nihayetinde kısır döngü devam edecek mali açık yine büyüyecektir.

Hazine tarafından yapılan borçlanmanın uzun vadeli yatırım harcamalarında kullanılması ve toplam para arzı karşısında toplam üretimin aynı oranda artmaması, fiyatlar genel seviyesinin aşırı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Ekonomik kalkınmada kaynak dağılımını bozmayacak enflasyonun yıllık sadece yüzde %5 oranında fiyat artışına sebep olması gerekir⁷¹

Eğer bütçe açığı para basılarak finanse ediliyorsa ve para arzındaki artış hızı nominal milli gelir hızından fazla ise bu durum enflasyonist baskıyı artıracaktır. Bununla birlikte, eğer açığın finansmanı iç borçlanma senetlerinin ihracı yoluyla, ekonominin bankacılık sistemi dışında özel kesimden borçlanarak sağlanıyorsa, Merkez bankası iç Borçla finansmanın faiz oranlarının yükseltici etkisini önleyebilmek için para stokunu ve parasal tabanı artırabilir. Böylece, faiz oranlarını düşürme politikası iç borçların parasallaşmasına yol açar ve bu da enflasyonu

⁷¹ Hasan Bülent Kantarcı, ‘ Türkiye’de Kamusal İç Borçların İktisadi Mali Etkileri (1980-1990)',(Bursa: Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Uludağ Ü.S.B.E, 1991), s.92-93

körükler. Diğer taraftan Merkez Bankası para arzının sabit tutulması politikasına öncelik verirse iç borçların parasallaşması ve dolayısıyla enflasyonist etkisi daha düşük olur.⁷²

Kısacası iç borçlanma para arzını artırır. Para arzında ki artış ise fiyatları artırır. Para arzının iç borçlanma ile ilişkili olarak artış kanalları çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır.⁷³

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde sıkı para politikası yerine genişleyici para politikası izlemiştir. Bu parasal genişlemenin gerisinde izlenen mali politikalar ve dolayısıyla kamu kesimi açıkları yatmaktadır. Bu kamu kesimi açıklarını kapatmak için Merkez Bankası kaynaklarına sık başvurulması para arzını artırmaktadır. Yine bankaların paralarının tekrar banka sistemine dönerek mevduat artışına yol açması para arzı artışına katkıda bulunmaktadır.

4. İÇ BORÇLANMANIN TOPLAM TALEP ÜZERİNE ETKİLERİ

Devlete gelir sağlamada bir noktada vergiye bir alternatif olarak düşünebileceğiniz iç borçlanma vergilere oranla bireylerin harcama imkanlarını kısıtlamamakta, dolayısıyla toplam talep üzerinde artırıcı bir etkide bulunmaktadır. İç borçların milli geliri artırıcı etkisi, vergilere göre daha fazladır. Vergileme sonucunda vergi sonrası gelirler ve dolayısıyla tüketim harcamaları azalır. İç borç geri ödemeleri, toplumdaki bireyler ve kuruluşlar üzerinde gelir ve servet etkisi yaratır. Gelir etkisi nedeniyle borçlanma belgelerinden sağlanan gelirlerle kişilerin tüketimi artar. Servet etkisinden ise bireyler, borç verebilme yetenekleri nedeniyle kendilerini daha varlıklı hissettiklerinden, harcama düzeylerini yükseltirler.⁷⁴ Toplam

⁷² Sema Gürler, *İç Borçlanma Yönetimi, OECD Ülkeleri ve Türkiye Uygulaması* (Ankara: DPT Uzm. Tezi, Ağustos, 1998), s.28.

⁷³ Çiller, a.g.e., s.19.

⁷⁴ Erol, a.g.e., s.88.

arzın esnekliğini kaybettiği ekonomilerde tüketim harcamalarındaki artışa bağlı olarak fiyatlar genel seviyesi de yükselir.

Anapara geri ödemelerinin toplam talep üzerindeki etkisi, geri ödemelerin finansman şekline ve borçlanma araçlarına sahip olan kurumlara göre değişir. Anapara geri ödemesini finanse etmede kullanılan yöntem, özel kesimin tüketim veya yatırım olanaklarını azalttığında toplam talep seviyesi düşer. Toplam talep seviyesindeki düşme nedeniyle dolaşıma çıkan likidite miktarı azalır. Likidite miktarındaki azalma ise faiz oranlarını yükselterek yatırımların olumsuz etkilenmesine neden olur. İç borçlanmanın toplam talep üzerindeki etkisi borçların kaynaklarına göre çeşitlilik göstermektedir.

Şayet devlet iç borçlanmayı kişilerden gerçekleştiriyor ise toplam tüketim düzeyi bundan pek etkilenmez, çünkü devlete borç veren birey zaten tüketim ve tasarruf hakkında kararını vermiş, gelirini bu iki kaleme pay etmiş durumdadır. Burada kişiler sadece borç vermeyi düşündükleri tasarruflarını devletten yana kullanmış bulunmaktadır. Yani mevcut tasarruflar borç verme işleminden pek etkilenmemektedirler. Aksi bir durum ancak devletin aldığı borçlarla ödemeyi taahhüt ettiği faiz oranlarını, kişilerin tasarruflarını artıracak, tüketimlerini azaltacak ölçüde yüksek ayarlaması ile mümkündür. Fakat faiz oranlarının yüksek olmasının yaratacağı sakıncalar bir yana marjinal tüketim eğilimleri faiz oranlarına karşı pek duyarlı değildir.⁷⁵ Fakat bireylerin devlet tahvillerini mevcut tasarrufları ile almaları, özel kesim tahvillerine olan talebi azaltır. Dolayısıyla bu tahvillerin faiz oranı düşer.

Devletin iç borçlanmada ticari bankalara başvurmuş olması durumunda ise bankalar devlete borç verdikleri bu fonları kredi olarak kullandırmadığı mevduatlarından karşılıyor ise toplam talepte bir artış meydana gelir, çünkü kimse

⁷⁵Uluatam, a.g.e., s.343.

tarafından kullanılmayan bu fonlar devlet tarafından kullanılarak ekonomide bir talep yaratır. Devletin merkez bankasından borçlanması durumunda da ek bir satın alma gücü yaratılmaktadır. Merkez bankasından devlete aktarılan fonlar, oradan da devlet tarafından ekonomiye aktarılmaktadır ve toplam talep artmaktadır. Kısaca devletin iç borçlu durumunda bulunması vergilerle kıyaslandığında toplam talepte artırıcı etki yapmaktadır.

Ancak Türkiye' de devlet borçlanma senetlerinin alıcılarının gelir düzeylerinin yüksek olduğu, dolayısıyla marjinal tüketim eğilimlerinin düşük olduğu düşünülürse iç borçlanmanın talep üzerine fazla bir etkisi olmadığı söylenebilir. Bunun yanısıra Türkiye' de vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu ücretlilerden kesilen gelir vergisinde kaynaktan tevkifat yolu izlenmesi nedeniyle vergi gelirlerinin azalması ve tüketim harcamaları nedeniyle talep azalması pek görülmez ancak yatırım harcamaları için yatırım mallarına yönelik talep için bu sav geçerli değildir.

5. İÇ BORÇLANMANIN DÖVİZ KURLARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Döviz kuru, yabancı ülke paralarının ulusal para cinsinden nisbi fiyatıdır. İç borçlanma ülke paraları arasındaki nisbi fiyat yapısını diğer faktörler veri olmak koşuluyla, faiz hadleri vasıtasıyla etkiler. İç borçlanma miktarının giderek artmasına bağlı olarak yükselen faiz hadleri nedeniyle, yurtdışından yurt içine doğru yabancı sermaye akımı söz konusu olur. Yabancı sermaye akımlarının ulusal ekonomiye etkisi ise ülkede uygulanan döviz kuru sistemine göre değişir.

5.1. Sermaye Akımları ve Döviz Kurları

Mundell ve Fleming, döviz kurlarının temel belirleyicisinin sermaye hareketleri olduğunu savunurlar. Söz konusu görüşe göre, döviz kurları uzun

vadede mali piyasaları dengeye getirir. Ayrıca cari gelir ve faiz oranı seviyesinde para talebi para arzına eşittir.⁷⁶ Döviz arzı, yabancı ülke sakinlerinin ulusal paraya olan talebidir. Yabancı ülke sakinlerinin ulusal paraya olan talebi ise reel iç borç faiz oranlarındaki yükselmeye bağlı olarak artar. Döviz kuru rejimi, sermaye girişinin parasal sonuçlarını etkiler.

Esnek döviz kuru sisteminde yurtiçine doğru olan sermaye girişi ulusal paranın değerlenmesine neden olduğundan ihracat bu durumdan olumsuz etkilenir. Sabit döviz kuru sisteminde ise sermaye ithalinin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi, Merkez Bankası müdahalesi ile sterilize edilir. Sınırsız bir esnek kur sisteminde hükümet döviz piyasasına müdahale etmez. Dolayısıyla kurlarda her an bir değişme beklenebilir. Bununla birlikte uygulamada, sınırsız bir esnek kur sistemine rastlamak güçtür.⁷⁷ Merkez Bankası, para arzının artış hızını yavaşlatmak istediğinde iki yola başvurur; bunlardan biri, döviz piyasasına müdahale etmeyerek, ulusal paranın yabancı paralar karşısında kazanmasına izin verebilir, bu durumda uluslar arası rezervde artış olmadığı gibi, parasal tabanda da bir genişleme olmaz. Bir diğeri ise, döviz rezervlerindeki artışın parasal taban üzerindeki genişletici etkisi ulusal tahvil ihraç edilerek, ulusal likiditedeki azalma ile dengelenir. Merkez Bankası sermaye ithali nedeniyle boşalan dövizini satın aldığı anda ise, dolaşımdaki Merkez Bankası parası artar. Bu noktada devlet harcama artışını dolaylı olarak para basarak finanse etmiş olur. Nitekim Türkiye' de sıcak para politikası neticesinde bu uygulamaya gidilmiştir.

5.2. İç Borçlanma İle Ulusal Paranın Değeri Arasındaki İlişki

Sermaye girişi nedeniyle ulusal para değer kazandığında iç borç faiz yükü artar. Ayrıca ulusal paranın değerlenmesine bağlı olarak dış ticaret bilançosu da

⁷⁶ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (Geliştirilmiş 12. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 1998), s.327.

⁷⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s. 596.

açık verir. Ticaret fazlası vermek için gerekli olan reel devalüasyonlar ise fiyatlar genel seviyesini yükseltir. Bu durumda mali istikrar ile dış denge amaçları arasında bir çatışma söz konusu olur. Esnek döviz kuru sisteminde iç borçlanma nedeniyle sermaye girişi arttığında, ihraç ve ithal mallarının fiyatları değişir. İthal mallarının ulusal para cinsinden değeri azalırken, ihraç mallarının değeri ise yabancı paralar cinsinden artar. İthal mallarının fiyatları servet artışına bağlı olarak da yükselebilir.⁷⁸ Türkiye' de sıcak para politikası neticesinde TL' nin değerli oluşu dış ticaret açığının artmasındaki etkenlerden birisidir.

Kamu kesimi borçlanma araçları net servetin bir unsuru olarak kabul edildiğinde, harcamalar üzerindeki pozitif net servet etkisi nedeniyle, ulusal para değer kazanır. Ancak kamu kesimi borçlanma araçları net servetin bir unsuru olmadığı ve devlet bütçesi uzun vadede dengeye geldiğinde, genişlemeci maliye politikasının döviz kurları üzerine herhangi bir etkisi olmaz. Servet etkisi nedeniyle artan talep sonucunda, cari işlemler bilançosunda kümülatif açıklar meydana gelir. Devalüasyon oranı artırılarak dış ticaret dengesi sağlamaya çalışılır. Devalüasyonunda ilk etkisi ise ticareti yapılan malların ihracının artması ve ödemeler dengesini iyileştirmedir. Dış ticaret dengesi fazla verdiği için, iç borç faiz ödemelerinin finansmanında kullanılabilecek bir kaynak temin edilmiş olur.

Ödemeler bilançosu açıkları bütçe açıklarının kullanılabilir gelir üzerindeki etkileri nedeniyle artar. Bütçe açıkları iç borçlanma ile finanse edildiğinde ve gelecekteki vergi yükümlülüğü öngörülmediğinde, hane halkının vergi sonrası gelirleri yükselir. Vergi sonrası gelirlerdeki yükselme ithalat artışını körükler. Kamu harcamaları ile, iç borçlanma ile finanse edildiğinde, gelecekteki vergi ödemelerinin bugünkü değerindeki artışlar nedeniyle özel kişi ve kuruluşların sürekli kullanılabilir gelirleri, borçlanmaya eşit tutarda azalır. Kullanılabilir gelirdeki azalma ise özel

⁷⁸ Feray Özverim, "Faiz ve Kur Politikaları", İktisat İşletme ve Finans Dergisi (Yıl: 1, Ağustos 1996), s.5.

tüketim harcamalarının düşmesine neden olur. Bu durumda gelecekteki vergi yükümlülüğü nedeniyle mal ve hizmetlere olan talep azalacağından ulusal paranın aşırı değerlenmesi söz konusu olmayacaktır.

Ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmesini önleyen bir diğer faktör, faiz oranlarındaki düşmedir. Para arzındaki artış sonucunda faiz oranları düştüğünde, yurtiçinden yurtdışına doğru sermaye akımı olacaktır. Bu gelişme ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybına neden olur ki bu değer kaybı, yabancı paraya olan talebin büyüklüğüne bağlıdır. Ulusal paranın değer kaybı nedeniyle, ülkenin ihracat olanakları artacağından cari işlemler bilançosu fazla verecektir. Faiz oranlarının düşüşüyle birlikte yabancı finansal aktif miktarında artışlar meydana gelecektir. Yabancı sermayeye açık olan bir ülkede, faiz oranlarındaki yükselme ülkeye sermaye girişini teşvik eden en önemli etkidir.⁷⁹

Ülkede borçlanma araçlarına uygulanan nominal faiz oranı, dünya faiz oranı ile ulusal paranın tahmini değer kaybı toplamına eşit olduğunda, ülkeye doğru yabancı sermaye akımı söz konusu olacaktır. Sermaye hareketlerinin yönü, faiz oranlarındaki değişime bağlıdır. Faiz oranlarındaki yükselme nedeniyle servet sahipleri portföylerinde ulusal tahvilleri tercih ettiklerinde, ulusal para değer kazanır. Ancak özellikle kısa vadeli olarak gelen sermaye akımlarının ulusal para üzerindeki etkisi, merkez bankası müdahaleleri ile sterilize edildiğinde, kısa vadeli sermaye akımları nedeniyle ulusal paranın aşırı değerlenmesi söz konusu olmayacaktır. Ulusal paranın aşırı değerli olması durumu uzun vadede geçerliliğini koruyamaz. Geleneksel sermaye akım modellerine göre, iç borçlanma ile finanse edilen bütçe açıkları nedeniyle, cari işlemler bilançosunu dengeye getirmek

⁷⁹ Mehmet Günel, "Türkiye'nin Temel Ekonomik Sorunu: Kamu Açıkları ve Finansmanı" *Yeni Ekonomi Dergisi*, (Yıl: 5, Sayı: 27, Mayıs-Haziran 1999) s. 332-339.

için ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybına uğramaması gerekir.⁸⁰

6. İÇ BORÇLANMANIN SOSYAL ETKİLERİ

Devlet borçlarının gelir dağılımı üzerine etkisi dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki biçimde ortaya çıkar. Dolaysız etkiler, devlet borçlarının anapara ve faiz ödemeleri ile doğru olan gelir transferleri şeklinde ortaya çıkar. Dolaylı etkiler, piyasada devlet borçlanma senetlerini fiyatlarındaki dalgalanmalar neticesinde ilgili kişilerin kar veya zarar etmeleri biçiminde ortaya çıkar.⁸¹ Devlet borçlarının kullanım yerlerine bağlı olarak fayda sağlayanların üzerine etkileri gelir dağılımı üzerinde etkileri olur.

Borçlanma vergi gibi kesin bir finansman kaynağı değildir. Borçlanma yoluyla finansmanda borç verenler belirli bir süre sonunda faiz geliri elde ederler. Ancak bu faiz ödemeleri ve borç ana para ödemeleri vergi gelirlerinden karşılanmaktadır. Bu ek vergi yükü nedeniyle vergi yükümlerinin azalması sonucu ortaya çıkar. Devlet bir kesime faiz geliri aktarırken, diğer kesimden de ek vergi almak suretiyle gelirini azaltmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde devlet borç senetlerinin vergiden muaf tutulması da adaletsizliği artırmaktadır. Genellikle devletin vergi topladığı kesim yaygın olmakla beraber borçlandığı kesim sınırlıdır. Bunun yanı sıra devlete borç veren kesimin tasarruf eğilimi yüksek yani gelir düzeyi yüksek kişilerdir. Ayrıca bu kişiler devlete verdikleri verginin bir kısmını da faiz gelirlerinden karşılamaktadır. Oysa vergi veren kesimin genellikle ve özellikle az gelişmiş ülkelerde tasarruf eğilimleri düşüktür. Özellikle de az gelişmiş ülkelerde, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüksek olması

⁸⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 599.

⁸¹ Açıba a.g.e., s.202

vergiyi toplum geneline yaymaktadır. Bu yönleriyle de devlet borçlanması toplumun bir kesiminden diğerine fon aktarımı yaparak gelir dağılımını bozar.

Bunun yanında merkez bankasından borçlanma, direk olarak para arzı ve buna bağlı olarak enflasyon oranı artışının neden olacağı ve toplumun büyük çoğunluğunun enflasyon karşısında kurumasız kalacağından gelir dağılımını bozucu etkiye sahiptir. Genellikle borç verenler holdingler ve zengin kişilerdir. Bu kişilerin tasarruf eğilimleri yüksektir ve elde ettikleri faiz gelirleriyle enflasyon karşısında korunabilirler. D.C. Miller tarafından A.B.D' de yapılan araştırmada da faiz gelirlerinin orta gelir gruplarının çıkarlarına ters, yüksek ve alt gelir gruplarının çıkarlarına yararlı bir gelir dağılımı ortaya koyduğunu saptamaktadır. Çünkü orta gelir grubu mensupları faiz geliri olarak aldıklarından fazlasını vergi olarak vermekte, alt ve üst gelir grubu mensupları ise vergi olarak ödediklerinden fazla faiz geliri elde etmektedirler. Düşük gelir grubunun ödedikleri vergilerin az olması nedeniyle faiz geliri elde etmelerinin ve yüksek gelir grubunun devlete borç senetleri faiz ödemelerinin büyük bir kısmını almalarının rolü büyüktür.⁸² Devlet borç senetlerinin etkileri tahvil sahibi olanlar ve olmayanlar üzerinde farklı sonuçlar doğurmaktadır.

İç borçlanmanın tahvil sahibi olmayan toplum kesimleri üzerindeki en önemli etkisi, gelir dağılımı dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. İç borçlanmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisi, borçlanma araçlarını satın alan toplum kesimine, iç borç faizlerine ve vergi oranlarına bağlıdır. İç borç servis ödemeleri vergi oranlarının artırılması ile finanse edildiğinde, vergi ödeyenler ile devlete borç verenlerin aynı kişiler olması durumunda gelir dağılımında bir adaletsizlikten söz edilemeyecektir. Çünkü, borçlanma araçlarını satın alan toplum kesimi aynı zamanda borcun finansmanını da üstlenmektedir. İç borç faiz ödemelerinin vergiler ile finanse edilmesi, gelir dağılımını tahvil sahibi olmayanların aleyhine bozmaktadır.

⁸² İnce, Devlet... a.g.e. s.358.

Borç/Sermaye oranındaki yükselme, gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığını gösterir. İç borçlardaki artışın gelir dağılımını tahvil sahibi olmayanlar aleyhine bozmasının nedeni, iç borç faiz ödemelerindeki artışın, vergi sonrası gelirlerin artış hızından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.⁸³ İç borç faiz ödemeleri gelirin yeniden dağılımına neden olmaktadır. Yüksek gelir grubuna dahil hanehalkı, faiz ödemelerinin önemli bir kısmını elde etmektedir.⁸⁴ Ancak bazı iktisatçılar iç borçlanma sonucunda gelir dağılımının tahvil sahibi olmayanlar aleyhine bozulduğu görüşüne katılmamaktadırlar. Söz konusu iktisatçılara göre, iç borçlanma gelir dağılımını olumsuz etkilememektedir. Çünkü iç borçlanma araçları ağırlıklı olarak gelir seviyesi yüksek olan bireylerin portföyünde bulunmaktadır. Gelir seviyesi yüksek olan toplum kesimi aynı zamanda vergilerinde önemli bir bölümünü ödediğinden, borçlanma nedeniyle gelir dağılımı tahvil sahipleri lehine gerçekleşmeyecektir. İç borç faiz ödemelerinin önemli bir bölümünün vergi gelirleri ile finanse edilmesi, tahvil sahibi olmayan bireylerin vergi yükünün giderek arttığını gösterir.

Devlet borçlarının sosyal etkileri açısından iki teori bulunmaktadır. Birincisi klasik teori, diğeri ise çağdaş yaklaşımdır. Klasik iktisatçılar; kamu borçları ile özel borçlar arasında benzerliğin büyük boyutlarda olduğunu, iç ve dış borçlar arasında borç yükü bakımından bir farklılık bulunmadığını, en önemli olarak da devamlı artan ve çığ gibi büyüyen borç yükünün gelecek kuşakların sırtına yüklendiği görüşündedirler. Ricardo, vergi ve borçlanmanın aynı şey olduğunu borç yükünün borçlanmayı yapan kuşak tarafından çekildiğini ve vergi ile borçlanma yönünden gelecek kuşaklar için önemli bir ayırım olmaması gerektiğini belirterek zıt bir yaklaşımda bulunmuştur.

⁸³ Hanifi Aslan, *Enflasyonist Finansman Politikası* (Bursa: Ak-Bil Yayınları, 1997), s.35.

⁸⁴ Sinan Sönmez, *Kamu Ekonomisi Teorisi* (Ankara: Teori Yayınları, 1999), s.76.

Çağdaş teori önerileri K. Wicksell ve A. Piqou gibi iktisatçılarla savunulmaya başlamıştır. 1929'daki ekonomik kriz ile beraber, Keynes ve onu takip eden iktisatçılarla güçlendirilmiştir. Çağdaş düşüncenin çekirdeğinde borçlanmanın gelecek kuşaklara bir yük teşkil etmeyeceği yatmaktadır. Özel sektörden devlet eliyle yapılan kaynak transferi, kamu harcamalarının yapıldığı dönemde olmalıdır. Bunun nedeni kamu harcamalarının finanse edilmesi için gerçek kaynakları gelecekte bugüne transfer etmenin mümkün olmamasıdır.

Diğer yandan borçlanma gelecek kuşakları iki yönde etkilemektedir. Borçlanma sermaye birikiminde bir azalmaya yol açtığı ölçüde gelecek kuşakların sermaye malları stoku ve birikiminde bir azalmaya yol açtığı ölçüde gelecek malların sermaye stoku ve milli gelir düzeyini daha da düşürecektir. Ayrıca bugün bizi yakından ilgilendiren ve bu borçların eninde sonunda vergilerle ödenecek olması itibarıyla ekonomide enflasyonist ve deflasyonist etkileri görülecektir. Ayrıca gruplama yaparken devlet borçlarının sosyal etkilerini alındıkları kaynaklara göre de yapacağız.

6.1. İç Borçlanmanın Enflasyonist Etkisinin Oluşturduğu Sosyal Etkiler ve Sonuçları

Günümüzde gerek televizyon gerek gazete ve diğer basın kaynaklarından sıkça yarınlarımıza daha sağlıklı bakabilmenin, bütçe açıklarının bir yansıması olan enflasyonun daha düşük rakamlarda seyir etmesiyle mümkün olacağı görüşüdür. Bu noktadan da içinde bulunduğumuz krizin gelişimi ile bu etkiyi incelersek;

1994 yılında mali piyasalarda derinleşen kriz çok gecikmeden reel sektöre de sıçradı. Şubat 1994' den itibaren imalat sanayii sektöründe üretim daralmaya başladı. Başlangıçta üretim daralması ılımlıydı. Ancak, Nisan ayından başlayarak üretim daralması da önemli boyuta ulaştı.

1988-1993 döneminde % 65' ler düzeyinde dalgalanan enflasyon oranı, Nisan ayında kamu fiyatlarında ki büyük sıçrama sonucunda üç haneli rakamlara yükseldi. Hızla değer kaybetmesi etkisini enflasyon oranında da gösterdi. Kamu fiyatları aylık olarak % 55' e yükseltilmişti. Türk Lirasının fiyat artış hızları yılın geriye kalan bölümünde %120' ler düzeyinde seyretti. Enflasyonist bir ortam özellikle 1983, 1987 ve 1991 seçimleri sonrasında önemli bir yükseliş trendine girmiş.

- Enflasyon oranı seçim sonrasında sıçramalar göstermektedir. Bunun nedeni, seçim öncesi uygulanan para ve bütçe politikaları ile birlikte seçim sonrası kamu fiyatlarında ve dolaylı vergi oranlarında yapılan "oportünistik" uyarlamalardır.

- Bununla birlikte, seçim öncesi uygulanan genişlemeci para ve bütçe politikalarının büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisi belirsizdir. Bazı ülkelerdeki genişlemeci politikalar büyüme ve işsizliği etkilerken bir çok ülkede etkileme yoktur.

Diğer OECD ülkelerinde kalıcı tahripkar etkiler yapmadığı anlaşılan enflasyonun bu özelliği, Türkiye'de kaygı vericidir. Çünkü her seçimden sonra enflasyon biraz daha yüksek bir platoya yerleşmekte ve değişik hükümetlere rağmen kalıcılığını pekiştirmektedir. Böyle bir süreç ile, yapılan sözleşmeler enflasyonun düşmeyeceği beklentisine göre düzenlenmekte ve anti-enflasyonist politika giderek zor ve yüksek maliyetli hale gelmektedir.

Türkiye'deki enflasyon, bazı iktisat politikası tercihleriyle de bir araya geldiğinde özellikle son yıllarda ekonomide önemli dönüşümlere neden olmuştur. Bunları bazı başlıklar altında irdelersek;

a. Mali Liberalizasyon ile birlikte sermaye hareketlerinin de liberalleşmesi ve kamu açıklarının sürmesinin de getirdiği yüksek reel faizin etkisiyle, 1988 sonrası TL yabancı paralara karşı önemli oranda ortalama olarak reel değer kazanmıştır. Bu gelişme "TL'nin değerini koruma" adı altında enflasyona karşı bir savaşım aracı

olarak görülmüş ise de, orta vadede ihracatın durgunlaşması, ithalatın patlaması sonucunu vermiştir. Diğer yandan aynı gelişme 1988 sonrasında işçi ücretlerinde ve tarımsal fiyatlarla da reel artışlara olanak sağlamıştır. Dış ticarete ve cari işlemlerde gözlenen önemli açıkların ve dış borçlanmanın bir sınırı olduğu dikkate alınır, döviz kurlarındaki dengesizliğin sürdürülebilmesi mümkün değildir. Bu durumun sürdürülemez olduğunu karar alıcılar da düşündüklerinden, her türlü ithalat talebini olabildiğince artırmışlardır. Öyle görülmektedir ki, ya TL ' nin reel değer kaybına uğradığı bir dönem başlayacak ya da dış ticarete ve dış sermaye işlemlerine sınırlamalar gelecektir. Eğer Türkiye ekonomisi üzerinde kalıcı olumsuz etkiler istenmiyor ise, sınırlamalar yerine TL ' nin piyasa değerini bulması için reel değer kaybına izin verilmelidir. Son yıllardaki ortalama düşük döviz kurları ile dış dünyaya açılıp rekabet etme dürtüsü önemli ölçüde kısılmıştır ve bunun ekonomik yapı üzerinde uzun dönemli olumsuz etkileri vardır.

b. Yüksek kamu açıklarının sürmesi, bu açıklar özel kesim tarafından da kapatılamayacağından, bir yandan dış açığın artarak sürmesi sonucunu getirirken, diğer yandan da kamunun büyük ölçüde borçlanması sonucunu doğurdu. Para miktarına göre Hazine Bonosu ve Devlet tahvili stokundaki artış patlama şeklinde olmuştur. 1988 sonunda yüzde 20 ' yi bile bulmayan (Bono+Tahvil)/ M2 oranı, 1993 ortasında yüzde 80 ' e varmıştır. Bu oranda bir bonolaşma/ tahvilleşme bir yandan paradan kaçışı ifade ederken, diğer yandan da iç borçlanmanın, sınırlarına gelmiş olmasında olmasa da, artık eskisi kadar hızlı artırılmayacağını ortaya koymaktadır.⁸⁵

c. Kapatılamayan açıkların ve kısa dönemli politikaların da etkisiyle ekonomide enflasyonun kalıcı olduğu inancı yerleşmiş ve enflasyonist beklentiler kökleşip kemikleşmiştir. Bu beklentiler zamanla gerçekleşen enflasyonun üzerinde seyretmeye başlamıştır.

⁸⁵ Ercan Uygur "Enflasyon Aktörleri ve Faktörleri", (İşletme ve Finans Dergisi, Ekim 1993), s.91.

d. Enflasyon beklentisi kökleştikçe, karar alıcılar kendilerini koruma dürtüsüyle hareket etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda mali ve sermaye liberasyonunun yolunun açılmasıyla, parasal ve finansal konular ön plana çıkarken üretim, teknoloji, yatırım, verimlilik gibi reel ekonomiyle ilgili konular ikinci plana düşmüştür. Ülkenin iyi yetişmiş beyinleri üretimde verimliliği artırmak ve enflasyonu yenmek yerine enflasyonda kısa dönemli finansal ve parasal yöntemlerle korunup karlı çıkmak için uğraş vermişlerdir.

e. Kısa dönemcilik yaygınlaştıkça vadeler önemli ölçüde kısalmıştır. Benzer kısaltmalar vadeli mevduatlarda ve bonolarda da vardır. Vadelerin kısalması tüm finansal işlemlerde olduğu gibi sözleşmelerde de görülmüştür. Toplu iş sözleşmelerinin süreleri 3 yıldan 2 yıla hatta bazen 1 yıla inerken, ücret ayarlamaları, yıllık yerine 6 aylık ve 3 aylık sürelerle ayarlanmaya başlanmıştır. Yani hükümetler vadelerin kısalmasına uyguladıkları politikalarla birlikte bu açıdan da katkıda bulunmuşlardır.

f. Enflasyona karşı korunmanın ve TL' den kaçışın başta gelen uygulamalarından biri de dolarlaşma veya daha geniş anlamda para ikamesidir. Türkiye' de son zamanlarda dolarlaşma çok yüksek boyutlara ulaşmıştır ve Latin Amerikanın hiper enflasyon yaşayan ülkelerine bu bakımdan henüz yetişemese de, o yönde yol almaktadır. Dolar giderek yüksek değerli alışverişlerde ödeme birimi haline gelmiştir. Dolarlaşmanın bir özelliği geri dönülmez (irreversible) bir süreç olmalıdır. Bu özelliği ile dolarlaşma anti-enflasyonist politika uygulayan hükümetleri zor durumda bırakmaktadır. Çünkü bu süreç bir yandan yerli paraya karşı güvensizliğin sürdüğü anlama gelmekte diğer yandan da paranın miktarı ve kontrol edilebilirliği konusunda belirsizlikler yaratmaktadır. Her iki durumda anti-enflasyonist politikaların sonuç alması zorlaşmaktadır.

6.2. İç Borçlanmanın Tüketim ve Yatırım Harcamalarını Azaltmasının Etkisinin Oluşturduğu Sosyal Etkiler ve Sonuçları

İç borçlar alındıkları zamandaki kuşakların tüketim ve yatırım imkanlarını azaltıcı nitelikte olduğu için borç yükünü de bu kuşaklar çekecektir. Burada uygulanacak fleksibilite politikası ekonomik ortama göre tüketimdeki azalmayı telafi edici veya artırıcı bir politika olmalıdır. Yatırım harcamalarının azalması söz konusu olduğunda, devletin borç olarak alınan fonları kullanması çok önemlidir. Söz konusu olan fonların verimsiz alanlara harcanması gelecek kuşakların daha az sermaye birikimine sahip olmalarına ve bu nedenle daha az gelir elde etmelerine yol açacaktır.

6.3. İç Borçlanmanın Kaynakları Bakımından Oluşturduğu Sosyal Etkiler ve Sonuçları

Devletin, hangi nedenle olursa olsun, borçlanması ekonomik etkiler ortaya çıkardığı gibi bir takım sosyal etkilerde yaratmaktadır. Bu etkiler ülkedeki gelir dağılımı üzerinde kendini göstermesi ve borçlanmanın gerçekleştiği nesilden sonraki nesilleri de ilgilendirmesi yönünden bir tartışma konusu oluşturmaktadır.

Devletin çeşitli kesimlerden borç olarak aldığı fonlara karşılık faiz adı altında ödemeler yapması, vadesi geldiğinde aldığı ana parayı geri ödemesi öncelikle gelir dağılımı üzerinde bir takım etkiler yaratır.

Borçlanma dolayısıyla gelir dağılımı üzerinde ortaya çıkabilecek etkiler öncelikle borç olarak alınan meblağın büyüklüğüne, borca karşılık uygulanan faiz oranının düzeyine ve borca sağlanan çeşitli menfaat ve ayrıcalıklara bağlıdır. Diğer taraftan borcun ana parasının ödenmesi için gerekli olan finansmanın nasıl ve nereden sağlandığı da gelir dağılımında ortaya çıkacak etkiyi belirler.

Bilindiği gibi devlet tarafından alınan borçların geri ödemesi için gereken fonlar, devletin normal gelirlerinden yani vergilerinden sağlanır. Aynı şekilde borca karşılık ödenen faizin normal finansman kaynağı yine vergiler olmaktadır. Devlet ülkede elde edilen gelirden, sahip olunan servetlerden ve yapılan harcamalardan yasal zorunluluk ile vergi adı altında pay almakta ve bu paraları gönüllü olarak kendisine borç veren kişi ve kuruluşlara faiz olarak dağıtmakta veya vadesi gelen borç anapara ödemelerinin finansmanında kullanılmaktadır.

Bu anlamda borç faiz ve anapara ödemeleri, devletin toplumun bir kısmından elde ettiği fonların diğer bir kesimine aktarması demektir. Diğer bir ifadeyle toplumda vergi ödeyen bir kesim ve bu vergilerin aktarıldığı ve ellerinde devletin borçlanma belgelerinin bulunduğu diğer bir kesim bulunmaktadır. O halde vergi ödeyenler ödedikleri vergilerle devletin almış olduğu bir borcu finanse etmektedirler. Yani " Borcun yükünü, vergi ödeyenler çekmektedirler" fikri yaygınlık kazanmaktadır.

Sözü edilen bu görüş paralelinde klasik ve muhafazakar maliye düşüncesini benimseyenler, devletin borçlanma konusunda temkinli olması gerektiğini ve aşırı borçlanmanın toplumun geleceğini ipotek altına sokacağını ileri sürmüşlerdir. Devletin zorunlu nedenlerle borçlanması halinde ise, borcun vadesinin bütçe dönemini aşmayacak biçimde kısa olması gerektiğini savunmuşlardır.

Diğer taraftan toplumda vergi ödeyenlerin sayısı, devlete borç verenlerin sayısından çok fazladır. Bunun yanında devlete borç verenler tasarruf yapabilen yani kısaca gelir düzeyi yüksek olan kişilerdir. Bu durumda devlet büyük bir çoğunluktan vergi almakta ve zengin olan küçük bir azınlığa bunları aktarmaktadır. Ayrıca birçok ülkede devlet borçlanma belgelerinden elde edilen gelirler devletin borçlanmasını kolaylaştırmak amacıyla vergi dışında tutulmaktadır.

Bunun gibi devlet tahvillerine sağlanan diğer ayrıcalıklar, devletin sözü edilen gelir aktarması dolayısıyla gelir dağılımında adaletsizliğin oluşmasına aracılık ettiği görüşünü ortaya çıkarmaktadır. Doğaldır ki, zamanımızda bu tür görüşlerin doğru olduğunu kabul etmek mümkün olmamaktadır. Devlet borçlanmayı bir mali araç olarak kullanmak zorundadır. Yoksa bilerek gelir dağılımında adaletsizlik yaratmak veya buna aracı olmak hiçbir devletin amaçları içinde yer almaz.

Öncelikle toplum bir bütündür. Devlete borç vermek suretiyle alacaklı olanlar da aynı toplumun üyesidir. O halde toplum kendine borçlanmaktadır, veya kendinden alacaklıdır. Devletin daha önce almış olduğu borçları daha sonra vergi yükümlülerinden alacağı vergiler ile ödemesi gerekir ve doğrudur. Ancak borç olarak alınan paralar ile ya ülkenin bir ihtiyacı giderilmiştir, ya bir yatırım finanse edilmiştir, ya da ekonomide ortaya çıkan bir dengesizliğe karşı önlem alınmıştır. Bunlardan doğacak faydalar, borçlanmanın gerçekleştirileceği nesile ait olduğu gibi, aynı zamanda daha sonraki nesile de yansiyacaktır.

Borçlanmanın alternatifi vergidir. Yani kamu harcamaları borçlanma ile finanse edilmek istenmiyorsa, gerekli olan finansman vergi yoluyla sağlanacaktır. Kural olarak borç tasarruf edilmiş meblağdan verilir. Diğer bir ifadeyle borçlanma kaynağını kişi ve kuruluşların tüketiminden vazgeçtikleri fonlardan almaktadır. Devletin borçlanmadığı durumda kişi ve kuruluşlar sözü edilen fonları, ya kendi yatırımlarında kullanacaklar ya da kendilerinden borç talep eden girişimcilere vereceklerdir. Diğer taraftan devlet gerçekleştirmek istediği yatırımları veya yapmak zorunda olduğu harcamaları vergi olarak finanse etmek isteseydi, toplum tarafından ödenecek vergiler belki tüketimden vazgeçilerek veya tüketim kısıtlanarak ödenecektir. Bu durumda borçlanmanın vergiye kıyasla toplam kullanılabilir tasarruf hacmini azalttığı görülebilmektedir. Bunun sonucunda gelecek

neslin kullanabileceği ulusal gelir, borçlanma nedeniyle azalır. Bu azalma borçlanmanın gelecek nesle aktardığı bir yükür.

Diğer taraftan devlet borçları ne kadar büyük miktarlara ulaşır, ödenmesi gereken borç faizleri de o kadar ağırlaşır. Bu durumda ağırlaşan faiz ödemeleri bu amaçla tahsil edilmesi gereken vergilerin artmasına neden olur. Vergiler, kamu hizmetlerinin finansmanı yerine üretime doğrudan katkısı olmayan borç faizi ödemelerine tahsis edilir. Sonuçta toplum açısından net bir kayba sebep olur. Vergilerin idari maliyetleri, ve artan vergi yükünü kişilerin üretim isteklerinde ortaya çıkardığı azalmalarda hesaba katıldığı zaman borçlanmanın gelecek nesillere yüklediği ikinci bir net toplumsal yük getirir.

Devletin iç borçlanmasının yaratacağı bireysel ve toplumsal yüklerin en aza indirilmesi için alınan borçların üretimi ve üretkenliği artırıcı alanlarda kullanılması gerekir. Aksi halde hesapsız bir biçimde alınan ve daha çok cari harcamalara sarfedilen borçlar sonuçta büyük bir birikime yol açacak ve gelecekte toplum açısından telafisi güç maliyetler getirebilecektir.

SONUÇ

Dünyada gelişmeye paralel olarak artan toplum ihtiyaçları doğrultusunda devletlerin giderleri sürekli artmaktadır. Artan kamu ihtiyaçları kamu finansmanı üzerine yük teşkil etmektedir. Artan kamu ihtiyaçlarının devresel ya da düzenli olarak karşılanamaması borçlanmayı zorunlu kılmakta bazen de para ve maliye politikaları gereği borçlanma yoluna gidilmektedir. Ancak bu işlemin merkez bankasınca yapılması gerekmektedir.

Bir finansman kaynağı olarak iç borçlanma, bilinçli uygulanırsa ekonomide istenmeyen sonuçlar doğurmaz. Bunun gerçekleşebilmesi için borçlanmanın elde edildiği kaynak, kullanım yeri ve borçlanmanın amacı iyi etüd edilmeli olası sonuçları incelenerek istenmeyen olası durumlara karşı B planı oluşturulmalıdır. Günümüzde borç yönetiminin ayrı bir disiplin olduğu düşünülürse borçlanma politikasına azami özenin gösterilmesi gerektiği anlaşılır. Artık borç yönetimi de para ve maliye politikası ile eşgüdüm içerisinde yürütülmek zorundadır.

Türkiye' de önceleri kalkınmanın finansmanı için sınırlı şekilde başvuru olan borçlanma yöntemi daha sonra bütçe açıklarının finansmanı için borçlanma şeklini almış günümüzde ise borçların itfasını gerçekleştirebilmek için tekrar borçlanma şekline gelmiştir. Yanlış politikalar ve siyasilerin sorunun üzerine gitmek yerine günü kurtarma yoluna gitmeleri sorunun büyümesinde etkili olmuştur.

Yaptığımız çalışmada Türkiye' nin ciddi olarak iç borç sorunu ile karşı karşıya kaldığını gördük. Bu iç borç sorunun yıllardan beri süre gelen sorun olduğu ancak artık dayanılmaz boyutlara ulaştığı gerçeği ile karşı karşıyayız. Eğer ki bu sistematik hal haline gelen iç borç sorununun çözümü için gerekli tedbirler alınmaz ise 2001 Şubat krizi gibi bir ortamın tekrarında ekonomik olarak tekrar düz yola girmek Türkiye için hayal olacaktır.

İç borç sorununun çözümlenebilmesi için öncelikle Türkiye'nin iç borçları ve yapısı hakkında doğru teşhislerde bulunmak gerekir. Sorunun çözümü bu teşhisler ışığında olmalı doğru reçete yazılmalıdır. Farklı tedavi yöntemleri bir bütün içerisinde, birbirini tamamlar şekilde, kararlılıkla uygulanmalıdır.

Araştırmamızda Türkiye' nin iç borçlarının neredeyse milli gelir rakımına ulaştığı görülmüştür ki bu tutar dış alem ile mukayese edildiği zaman bile yüksektir. Ayrıca iç borçların vadesinin kısa oluşu da bir başka önemli noktadır. Zira kısa vadeli borçların sürekli itfaları yeni ihaleleri de beraberinde mecbur tutmaktadır. Bir başka önemli nokta da iç borçlara pozitif reel faiz ödemelerinin yapılması yani iç borçlanma neticesinde verilen faiz oranlarının enflasyon oranının üzerinde olması ve aradaki farkın önemsenemeyecek boyutlarda olmasıdır. Bunun sonucu hoş olmayan monoterist aritmetikte olduğu gibi anapara ve faiz ödemelerinin iç borç stoğunu artırmasıdır.

Birkaç yıl öncesine kadar iç borç stok rakamları miktar olarak sorun teşkil etmemekte iken artık gerek rakam gerek vade gerekse yüksek reel faizler dayanılmaz noktaya gelmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus bu sorunun toplumun olduğunun bilincine varılması ve giderilmezse bu sorundan fayda sağlayanların da eninde sonunda zararlı çıkacağına anlaşılmasıdır. Zira artık bu sorunun çözümü sadece devlette değildir. Toplum olarak konsensus içerisinde hareket edilmeli devlete yardımcı olunmalıdır.

Zira yıllarca devletin iç borçlanma politikası neticesinde muazzam kârlar elde etmiş, bu kolay kazanç kapısı nedeniyle asıl faaliyet konularını unutmuş gerek reel sektör gerekse mali sektör firmalarının bir çoğu 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler akabinde ya iflas etmiş ya da çok zor durumlara düşmüşlerdir. Bu

krizlerde özellikle bankacılık kesiminde görüldüğü üzere bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın atasözü geçerli olamamış iç borç yılanı dönüp dolaşıp bankacılık kesimini de yaralamıştır. Sorun ülkenin sorunudur ve çözüm anahtarı da toplumdadır.

Türkiye' nin acilen çözülmesi gereken devir hızı yüksek, maliyeti yüksek, büyük miktarda kronikleşmiş iç borç sorunun çözümlenebilmesi için kanımızca alınabilecek tedbirler vardır ve bu tedbirleri uygulayabilmek için gereken ortam oluşmuştur. Fırsat iyi değerlendirilmeli hızlı ve kararlı uygulamalarla sorunun üzerine gidilmelidir.

Sorunun çözülebilmesi her şeyden önce iç borç yönetiminin devlet politikası haline getirilmesi, siyasi istikrarın sağlanması, güven ortamının oluşması ve olumsuz beklentilerin kırılması gerekmektedir. Bunları sağlayacak kesim Türk Siyaseti' dir. Artık gerek uluslararası kuruluşlara olan yükümlülüklerimiz gerekse sorunun ciddiyetinin acı tecrübelerle farkına varılması neticesinde siyasetler artık üzerlerine düşen ödevi yapmalıdır.

İç borçlanmanın asıl nedeninin bütçe açıklarının finansmanı olması nedeniyle mevcut stoğa ilave olmaması için konsolide bütçe dengesi sağlanmalıdır. Kamu gelir ve giderleri arasındaki denge kurulmalı dengeyi bozucu nitelikteki tüm harcamalarda tasarrufa gidilmeli, kamu gelirlerinin artırılması sağlanmalıdır. Öncelikle devlet bürokrasisinin sebep olduğu gereksiz harcamalar kaldırılmalı tasarruf tedbirlerinin uygulanması sağlanmalıdır. Zarar eden KİT' ler ve sosyal güvenlik kurumları rehabilite edilmeli, mahalli idarelerin bütçe üzerine oluşturduğu baskı ortadan kaldırılmalıdır. KİT' lerin rehabilitasyonu çerçevesinde stratejik, ekonomik ve sosyal açıdan gerekliliği tartışılmaz boyutlardaki işletmeler çağa uygun teknoloji ve özerk yönetimleriyle tekrar yapılmalı diğer KİT' ler kısa sürede özelleştirilmelidir. Zarar eden sosyal güvenlik kuruluşları için emeklilik yaşının

yıkırı çekilmesi uygulamasına gidilse de prim borçlarının tahsilatı sağlanamaz, kayıt dışı istihdamdan mahrum olunan prim mevcut ve özerk yapıları olmadığı sürece bu kurumlar zarar etmeye devam edeceklerdir. Yerel yönetim kuruluşlarının kendi gelirleri ile ayakta durabilmelerinin sağlanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelere gidilmek suretiyle yerel yönetim hizmetlerinden fayda sağlayan herkesin maliyetlere katlanması sağlanmalı, yerinden yönetim ilkesine önem verilmelidir. Ayrıca kamu gelirlerinin temel kaynağı olan vergilerde etkinlik sağlanmalıdır. Vergi toplama maliyeti minimum düzeye çekilmeli, kayıt dışı kesimin kayıt altına alınarak vergi yükümlüsü olması sağlanmalı, tahakkuk eden vergilerin tahsilatlarının sağlanması ve vergi kaçakları ya da vergiden kaçınmaların önüne geçilmesinin sağlanması gerekmektedir.

Kamu gelirlerinde sağlanacak artış ve giderlerinde sağlanacak azalış vesilesiyle ortaya çıkan net konsolide bütçe fazlaları ile iç borç stoğu eritilmelidir.

Türkiye' nin iç borçlarındaki en önemli sorunun kısa vade ve faiz oranlarının yüksekliği olması nedeniyle bu noktalarda da çözüme ulaşmak gerekir. Vade uzatımı(konsolidasyon) ve yüksek faizli tahvillerin düşük faizli tahvillerle değiştirilmesi(konversiyon) yollarına mutlaka başvurulmalıdır. Ancak liberal ekonomilerde bu yöntemlerin uygulanmasında ikna yolunun seçilmeyerek devletin otoriter gücüyle gerçekleştirilmesi vahim sonuçlar doğurabilmektedir. Gönüllü konsolidasyon ve konversiyon için iç borç alıcılarının mevcut pozisyonları iyi irdelenmeli ve ikna edilmelidir. Türkiye' de iç borçlanma senetlerinin esas alıcılarının bankacılık kesimi olması günümüz şartlarında koşulları devlet lehine çevirmiştir. Türk bankacılık sisteminin bilançosu incelendiğinde aktiflerinin menkul kıymetlerde yani devlet borçlanma senetlerinde olduğu kredilerin payının düşük olduğu pasiflerinde ise mevduatın özellikle aylık mevduatın olduğu görülür ki bu da olası faiz oranlarının yükselmesi durumunda banka mevcutlarındaki devlet borçlanma senetlerinin zarar yazacağı, faizlerin yükselmesi nedeniyle mevduata

verilen faizler nedeniyle faiz giderlerinin artacağını göstermektedir ki böyle bir durum şüphesiz bankacılık kesimi tarafın dan da istenmez. Devlet 2001 yılında yaptığı gibi gönüllü konsolidasyona da giderek bu sorunu bertaraf etmelidir. Burada devletin kararlı tutumu ile güven ortamını oluşturması da gerekmektedir.

Devletin mevcut borç stoğunu eritebilmesi için artık olağan dışı gelir yollarına başvurması gerekmektedir. Kanımızca mülk zengini olan devletin bir kısım mülklerini elinden çıkartması sorunu hafifletecektir.

Türkiye' de devlet mülkünün toplam mülklerin yüzölçümü olarak yüzde 54 ü olduğu bu mülkler içerisinde 38.000 tapulu bina,164.000 tapulu arazi,797.000 tapulu arsa, 54.000 tapulu bağ-bahçe, 10.000 tapulu mera, 35.000 orman alanı, 130 göl, 894 havaalanı olduğu düşünülürse bu mülkler içerisinde satış kabiliyetine haiz, faydası düşük ve değeri yüksek olanlardan bir kısmının satışı hem sorunu çözecek hem de ülkedeki emlak fiyatları üzerinde düzenletici etki yaratacaktır. Ayrıca atıl durumda bulunan devlet mülkünün faydası da meçhuldür. Özellikle tarımsal alanların satılması tüccar çiftçiliğın gelişmesine, tarım ve hayvancılıkta verim artışına sebep olmak suretiyle kalkınmaya da hizmet edecektir.

Sonuçta iç borç çıkmazı içerisinde olunduğının farkında olmanın gereği olarak hızlı kararlarla ciddiyet içerisinde soruna eğilmeli toplumun her kesimi sorunun çözümünü kolaylaştırıcı eylemlerde bulunmalıdır. Sorun topluma aittir ve önlem alınmaz ise sorunun daha da büyüyecek hali kalmaması nedeniyle olumsuz etki yıkıcı boyutlara ulaşacak ve bundan herkes zarar görecektir ki sorunun asıl çözüm anahtarı da bu gerçektir.

KAYNAKÇA

- Abaan, D. Ernur - Koray Faik. **Kamu Borçlarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi.** T.C.M.B. Ar. Pl. ve Eđ. Gen. Müd.Yayınları, Kasım 1989.
- Açba, Sait. **Devlet Borçlanması.** Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1995.
- Akdiş, Muhammet. **Faiz Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi ve Türkiye.** Ankara: Yimder Yayını, 1995.
- Aklar, Hakan. **1994 Mali Krizi-İç Borçlanma Açısından Çıkarılacak Dersler.** Ankara: HDTM Kamu Finansman Genel Müdürlüğü, 1996.
- Akın, Çoşkun Can, Utkulu Utku. **Nasıl Bir Para Sistemi.** İstanbul: IMKB Yayınları, 1998.
- Alkin, Erdoğan. "Ne Kadar İç Borç", **Milliyet.** 22 Mart 1988.
- Aslan, Hanifi. **Enflasyonist Finansman Politikası.** Bursa: Ak-Bil Yayınları, 1997.
- Ataç, Beyhan. **Maliye Politikası.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları Yayın no 887.,1990
- Buğa, Hamdi. **Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme.** Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları no: 135, 2001.
- Büyükdenez, Adnan. **Türkiye' de İç Borçlanma ve Enflasyon.** Araştırma ve İnceleme Yazısı. İstanbul:1996.
- Büyükerşen, Yılmaz. **Devlet Borçlarının Enflasyonist Etkileri.** Eskişehir: Eskişehir İ.T.İ.A Yayın No: 61/29, 1960.
- Çiller, Tansu, Kaytaç Mehmet. **Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon.** İstanbul: 1989.
- Duran, Mustafa Sungur. **Antienflasyonist Maliye Politikasının Esasları.** HDTM Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara: 1994.
- Eğilmez, Mahfi. **Hazine.** Finans Dünyası Yayınları No: 3, 1996.
- Erdem, Metin. **Devlet Borçları.** Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları, 1996.

- Erol, Ahmet. **Ekonomik Etkileri Bakımından Türkiye’de Devlet Borçlar.**
Ankara: Maliye Bakanlığı APK Yayın No:324, 1992.
- Evgin, Tülay. “90’ ılı Yıllarda İç Borçlarımızın Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi”. **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt: 50 Sayı 1-2 , 1995.
- _____ **90’ılı yıllarda Bütçe Açığı ve Bütçe Açığının Finansmanı.**
Ekonomik Yaklaşım Dergisi Cilt 5 Sayı 13 , 1994.
- Gönül, Ayşenur. **Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri.**
Ankara: Ekim 1998.
- Gürler, Sema. **İç Borçlanma Yönetimi, OECD Ülkeleri ve Türkiye Uygulaması.** DPT Uzm. Tezi, Ağustos 1998.
- İnce, Macit. **Devlet Borçları ve Türkiye.** Ankara: Gazi Kitapevi, 2001.
- İnce, O. Zekai. **Türkiye’de Bütçe ve Maliye Politikaları.** İstanbul: İTO yayınları, 1994.
- İslatince, Hasan. **Ekonomik Doktrinler ve Sistemler.** Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık, 2000.
- Kantarıcı, Hasan Bülent. ‘ **Türkiye’de Kamusal İç Borçların İktisadi Mali Etkileri (1980-1990)**’. Yayımlanmamış Y.L. Tezi. Uludağ Üniversitesi S.B.E, 1991.
- Karacan, Ali İhsan. ‘Yüksek Faiz Her Ülkede Enflasyonu Körükler”, **ISO Dergisi:** Sayı: 258, 1987.
- Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi.** İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1969.
- Kesriyeli, Mehtap. **1980’ li Yıllardan Günümüze Para Politikası Gelişmeleri.** Ankara: TCMB Yayınları, 1997.
- Kumbaracıbaşı, Onur. **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi.** Ankara: Ankara İ.T.İ.A Yayınları No: 102, 1976.
- Önder, İzzettin, Kirmanoğlu Hülya, Kartallı Yeşim. **Kamu Açıkları ve Kamu Borçları.** Ankara: Harb-İş yayınları, 1995.
- Özverim, Feray. “Faiz ve Kur Politikaları”. **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl: 1, Ağustos 1996.
- Pekin, Tevfik. **Makro Ekonomi.** İzmir: 1989.

Pirimoğlu, Abdalbaki. **Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahvil Denemesi.**
Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 600, 1982.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslar arası İktisat Teori Politika ve Uygulama.** İstanbul:
Güzem Yayınları, 12.Baskı, 1998.

Sönmez, Sinan. "Bütçe Açığının Finansmanı ve Enflasyon". **ODTÜ Geliştirme Dergisi**, 21(4), 1994.

Sönmez, Sinan. **Kamu Ekonomisi Teorisi.** Ankara:Teori Yayınları, 1999.

Tunca, Arda, "Kamu Kesiminin Özel Kesimin Fon Kullanım Olanaklarını Daraltma Etkisi". **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi:**
Sayı : 6. Haziran 1997.

TUSİAD. "**Kronik Enflasyon, Ekonomiye ve İstihdama Etkileri**". Seminer,
20 Haziran 1997, İstanbul.

TUSİAD. **2000' li Yıllara Doğru Türkiye'de Önde Gelen Sorunlara Yaklaşım,**
Ekim 1997. İstanbul.

Türk, İsmail. **Kamu Maliyesi.** Ankara: Turhan Kitabevi, 1992.

Uluatam, Özhan. **Kamu Maliyesi.** Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi Yayınları No : 413 , 1978.

Yaşa, Memduh. **Devlet Borçları.** İstanbul: Sermet Yayınevi, 1971.

Yıldırım, Kemal, Karaman Doğan. **Makro Ekonomi.** Eskişehir: 1999.

DPT. **Borçlanma ve İç Borç Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu.**
Ankara: DPT yayınları no:2595, 2001.

Hazine İstatistikleri, www.hazine.gov.tr

DPT İstatistikleri, www.dpt.gov.tr

Maliye Bakanlığı İstatistikleri, www.maliye.gov.tr

TCMB İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr

DİE İstatistikleri, www.die.gov.tr

OECD İstatistikleri, www.oecd.org